

”
ПРОФІЛЬНА ШКОЛА
як шлях до
конкурентоспроможної
особистості
”

Суспільствознавча освіта

**(історія України, всесвітня історія,
правознавство й громадянська освіта)**

- ✓ **Нові навчальні програми для 10–11 класів
закладів загальної середньої освіти
(рівень стандарту, профільний рівень)**
- ✓ **Методичні коментарі провідних науковців
Інституту педагогіки НАПН України**

ПРОФІЛЬНА ШКОЛА
як шлях до конкурентоспроможної особистості

СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧА ОСВІТА:
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ.
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ.
ПРАВознавство
Інтегрований курс
«УКРАЇНА І СВІТ»
ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА

- **Нові навчальні програми для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти (рівень стандарту, профільний рівень)**
- **Методичні коментарі провідних науковців Інституту педагогіки НАПН України**

2018

УДК 373,5,091,21*кл5/9: [94+34]
С-90

У к л а д а ч і:

О. М. Топузов, віце-президент
Національної академії педагогічних наук України,
директор Інституту педагогіки НАПН України;

Т. М. Засєкіна, заступник директора
з науково-експериментальної роботи
Інституту педагогіки НАПН України,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник;

Т. О. Ремех, завідувач відділу
суспільствознавчої освіти,
кандидат педагогічних наук

С-90 Суспільствознавча освіта: Історія України. Всесвітня історія. Правознавство. Інтегрований курс «Україна і світ» громадянська освіта. Нові навчальні програми для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти (рівень стандарту, профільний рівень); методичні коментарі провідних науковців Інституту педагогіки НАПН України. — К. : УОБЦ «Оріон», 2018. — 216 с.

ISBN 978-617-7485-33-8.

УДК 373,5,091,21*кл5/9: [94+34]

ISBN 978-617-7485-33-8

© Інститут педагогіки НАПН
України, 2018
© УОБЦ «Оріон», 2018

ВИХОВУЄМО ЛЮДИНУ, ЯКА ВМІЄ ЗМІНЮВАТИСЯ САМА І ЗМІНЮВАТИ ЦЕЙ СВІТ

Замість передмови

Нові часи потребують інноваційної людини. Такої, яка здатна не тільки засвоювати і ретранслювати отримані знання, а й удосконалювати їх протягом усього життя, яка спроможна продукувати інноваційні ідеї, тим самим удосконалюючи себе і світ.

Реформаційні нововведення загальної середньої освіти спрямовано на зміни у змісті, формах і методах навчання, осучасненні середовища навчання, що відповідає вимогам ХХІ століття. 2018/2019 навчальний рік є визначальним у поступі загальної середньої освіти на шляху її реформування. Це рік початку навчання учнів перших класів за стандартами третього покоління, учнів десятих класів — другого покоління.

Забезпечити рівний доступ учнівської молоді до здобуття повної загальної середньої освіти, сформувати умови неперервної освіти впродовж усього життя; виховувати особистість, орієнтовану на самореалізацію, професійне зростання й мобільність в умовах швидкозмінного суспільства — такі завдання сьогодні має вирішувати старша школа.

В основу організації сучасного освітнього процесу покладено такі принципи:

- ♦ *фуркації* (розподілі учнів за рівнем освітньої підготовки, інтересами, потребами, здібностями і нахилами);
- ♦ *варіативності й альтернативності* (освітніх програм, технологій навчання, навчально-методичного забезпечення);
- ♦ *наступності та неперервності* (між допрофільною підготовкою та профільним навчанням, професійною підготовкою);
- ♦ *гнучкості* (змісту, форм організації профільного навчання; забезпечення можливості зміни профілю);
- ♦ *діагностико-прогностичної парадигми особистісної реалізації* (виявлення здібностей учнів з метою їх обґрунтованої орієнтації на профіль навчання).

Одним зі складників організації профільного навчання є навчальні програми, які диференційовано за двома рівнями: стандарту і профільного. Новацією нинішнього етапу становлення профільної освіти є інтегровані курси та вибірково-обов'язкові предмети. Урізноманітнення структурування змісту освіти за допомогою нових і традиційних предметів і курсів, диференціація його за рівнями забезпечує можливість закладам освіти формувати профілі навчання, виходячи із запитів і уподобань здобувачів освіти. На особливу увагу заслуговують у старшій школі *профільні предмети*, що вивчаються поглиблено та передбачають більш глибоке опанування понять, законів, теорій. Ці предмети можуть бути доповненими спеціальними курсами, що сприятиме організації дослідницької, проектної діяльності, профільної навчальної практики учнів тощо.

Оновлення профільного навчання у старшій школі зумовлює перегляд підходів до організації навчання учнів. Урок має стати майданчиком для відкритої комунікації та обміну думками, що збагачує світогляд учнів, розвиває критичне мислення і креативність.

Упевнений: спільними зусиллями науковців, учителів, учнів і батьків новий навчальний рік стане ще одним кроком на шляху розвитку загальної середньої освіти, і ми зможемо досягти успіху в підготовці юних громадян України до життєвих випробувань.

Олег ТОПУЗОВ,
віце-президент Національної академії
педагогічних наук України,
директор Інституту педагогіки НАПН України

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ.
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ
10–11 класи
НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
для закладів загальної середньої освіти

Пояснювальна записка

Навчання історії у старшій школі спрямоване на реалізацію **мети повної загальної середньої освіти**, яка полягає в розвитку та соціалізації особистості учнів/учениць, формуванні національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення і поведінки, творчих здібностей, дослідницьких і життєзабезпечувальних навичок, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів.

Випускник/випускниця старшої школи — це патріот/патріотка України, який/яка: знає історію своєї держави; є носієм української мови, культури, національних традицій і духовних цінностей; виявляє активність і відповідальність у громадському й особистому житті; має бажання і здатність реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства; бережно ставиться до природи; дотримується здорового способу життя.

Мета історичної освіти в старшій школі — сприяти формуванню в учнів/учениць національно-культурної ідентичності, патріотичного світогляду, активної соціальної та громадянської позиції, почуття власної гідності внаслідок осмислення соціального й морального досвіду минулих поколінь, розуміння історії і культури України в контексті історичного процесу.

Ця мета має конкретизуватися в **комплексі завдань**, серед яких пріоритетними є:

- ♦ поглиблення зацікавлення історією як сферою знань і навчальним предметом, розвиток мисленнєвих здібностей та умінь, потрібних для розуміння сучасних викликів;
- ♦ набуття системних знань про факти, події, явища, тенденції в Україні та світі ХХ—ХХІ ст. з позицій: цінності життя людини, досвіду українського державотворення, утвердження єдності й соборності українського народу, значення європейських культурних і правових традицій для суспіль-

них процесів в Україні, зміцнення національних інтересів і суверенітету, цілісності та непорушності кордонів Української держави в контексті світового історичного процесу;

- ♦ розвиток історичного, критичного й творчого мислення, здатність розуміти загальний хід історичного процесу, проблеми, що стоять перед країною та світом;
- ♦ спонукати до усвідомлення національного інтересу, необхідності захисту суверенітету, територіальної цілісності своєї держави в умовах реальних військово-політичних, інформаційних та інших викликів;
- ♦ долучення до духовних і культурних надбань і цінностей, історико-культурних традицій українського й інших народів;
- ♦ сприяння формуванню політичної та правової культури, громадянської самосвідомості, пошани до державної символіки України в гармонійному поєднанні з національними й загальнолюдськими цінностями.

Структура програми й організація навчання учнів/учениць.

Програма складається з пояснювальної записки, структурованих за розділами очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць і змісту навчального матеріалу з історії України та всесвітньої історії як основи для досягнення цих результатів. Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учня/учениці зорієнтовані на формування предметних і ключових компетентностей і викладені через знання й уміння, які відповідають знанневому, смисловому й діяльнісному компонентам.

Цей курс історії для 10–11 класів складається з двох окремих предметів — «Історія України» та «Всесвітня історія». Для підвищення результативності навчання (через ефективний розподіл навчального часу) програма пропонує синхронізувати вивчення історії України та всесвітньої історії. Рекомендовану послідовність вивчення історії України та всесвітньої історії за розділами наведено в таблиці наприкінці пояснювальної записки.

Зміст історичного матеріалу базується на таких пріоритетах: усталена періодизація новітньої історії; національна спрямованість, принципи історичної пам'яті, хронологічної послідовності, науковості, логічності, гуманізації, проблемного викладання, національної спрямованості, полікультурності; органічне й оптимальне дотримання пропорцій між політичною, соціально-економічною та культурною складовими частинами історичного процесу; загальнонаціональна історія, регіоналістикою й істо-

ричне краєзнавство; виокремлення побутової історії та особливостей трансформації рівня життя населення відповідно до подій, що відбувалися в Україні та світі.

До кожного розділу подано теми, які можуть бути розкриті на практичних заняттях / під час виконання навчальних проєктів / під час написання есе. Учитель/вчителька на власний розсуд можуть вибирати/змінювати/корегувати/доповнювати теми, а також досліджувати їх у різний спосіб, залежно від умов організації навчального процесу, пізнавальних можливостей школярів, класу й індивідуального підходу вчителя до викладання. Рекомендовані проєкти спрямовані на розвиток творчо-пошукових умінь і навичок. Контroversійність пропонованих тем відповідає віковим особливостям учнів/учениць старшої школи й орієнтована на формування розуміння зв'язку між вивченим матеріалом і сучасністю.

У програмі немає розподілу навчальних годин за розділами. У межах загальної річної кількості годин учитель/вчителька може самостійно визначати час для роботи над кожним розділом програми, але не порушуючи при тому повноти завдань, визначених як результати й зміст навчально-пізнавальної діяльності.

Організацію навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць за цією програмою вчитель/вчителька відображає у власному календарно-тематичному плані або в робочій програмі, які затверджує керівник навчального закладу. Робочу програму вчитель укладає з метою розроблення в межах навчальної програми власного алгоритму роботи з учнями, акцентування на певних навчальних цілях, змістових елементах, розширення кола історичних діячів, зміни послідовності вивчення матеріалу в межах розділів, доповнення матеріалу з історії рідного краю і тематикою практичних занять, навчальних проєктів та есе.

Синхронізація курсів історії України та всесвітньої історії в 10–11 класах

Клас	Предмет	Розділ навчальної програми
10	Історія України	Повторення. Вступ
	Всесвітня історія	Розділ 1. Передумови Першої світової війни. Війна та революції
	Історія України	Розділ 1. Україна в роки Першої світової війни
	Історія України	Розділ 2. Початок Української революції
	Всесвітня історія	Розділ 2. Облаштування повоєнного світу
	Історія України	Розділ 3. Розгортання Української революції. Боротьба за відновлення державності
	Всесвітня історія	Розділ 3. Провідні держави світу в міжвоєнний період
	Історія України	Розділ 4. Встановлення й утвердження комуністичного тоталітарного режиму в Україні
	Всесвітня історія	Розділ 4. Держави Центрально-Східної Європи
	Історія України	Розділ 5. Західноукраїнські землі в міжвоєнний період
	Всесвітня історія	Розділ 5. Держави Азії та Латинської Америки
	Всесвітня історія	Розділ 6. Передумови Другої світової війни
	Всесвітня історія	Розділ 7. Друга світова війна
	Історія України	Розділ 6. Україна в роки Другої світової війни
Всесвітня історія	Розділ 8. Повсякденне життя та культура в міжвоєнний період	
11	Історія України	Повторення. Вступ
	Всесвітня історія	Розділ 1. Повоєнне облаштування світу
	Історія України	Розділ 1. Україна в перші повоєнні роки

Клас	Предмет	Розділ навчальної програми
11	Всесвітня історія	Розділ 2. Держави Північної Америки та Західної Європи: формування постіндустріального суспільства
	Історія України	Розділ 2. Україна в умовах десталінізації
	Історія України	Розділ 3. Україна в період загострення кризи радянської системи
	Всесвітня історія	Розділ 3. Держави Центрально-Східної Європи: трансформаційні процеси
	Історія України	Розділ 4. Відновлення незалежності України
	Всесвітня історія	Розділ 4. Держави Азії, Африки та Латинської Америки: вибір шляхів розвитку
	Історія України	Розділ 5. Становлення України як незалежної держави
	Всесвітня історія	Розділ 5. Міжнародні відносини
	Всесвітня історія	Розділ 6. Повсякденне життя і культура
	Історія України	Розділ 6. Творення нової України
	Всесвітня історія	Узагальнення до курсу

Історія України (1914–1945 рр.) 10 клас

Структура курсу:

Повторення. Вступ

Розділ 1. Україна в роки Першої світової війни

Розділ 2. Початок Української революції

Розділ 3. Розгортання Української революції. Боротьба за відновлення державності

Розділ 4. Встановлення й утвердження комуністичного тоталітарного режиму в Україні

Розділ 5. Західноукраїнські землі в міжвоєнний період

Розділ 6. Україна в роки Другої світової війни

Повторення. Вступ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>характерні риси</i> «короткого ХХ століття»; • <i>зміст понять</i>: світова війна, політичний режим, національна держава, соціальна революція, національна революція, модернізм; • <i>територіальні межі</i> розселення українців як етносу; • <i>етнічний і соціальний склад</i> населення України початку ХХ ст.; • <i>особливості</i> розвитку українського суспільства на початку ХХ ст.; • <i>алгоритми опрацювання</i> таких видів історичних джерел, як плакати, фото- й кінодокументи тощо) <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>застосувати знання про періодизацію</i> історії як інструмент для розуміння особливостей розвитку українських земель у першій половині ХХ ст.; • <i>показати на історичній карті</i> держави-метрополії та їхні колоніальні 	<p>Україна і світ на порозі ХХ ст.: основні тенденції соціально-економічного, політичного та культурного розвитку. ХХ століття у світовій історії. Періодизація історії України ХХ ст. Завдання і структура курсів історії України та всесвітньої історії ХХ — початку ХХІ ст. Особливості курсу історії України 1914 –1945 рр.</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>володіння; території українських земель, що входили до складу Російської імперії та Австро-Угорщини;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зіставити</i> території розселення українців початку ХХ ст. і сучасної України; • <i>визначити</i> основні тенденції соціально-економічного, політичного та культурного розвитку України і світу на зламі ХІХ–ХХ ст.; • <i>здобувати інформацію</i>, використовуючи підручники, та зіставляти різні компоненти підручників з історії України та всесвітньої історії. 	

Розділ 1. УКРАЇНА В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зміст понять</i>: Перша світова війна, окупаційний режим, військове генерал-губернаторство, депортація; • <i>сутність</i> українського питання напередодні війни; геополітичних планів країн Антанти і Центральних держав щодо українських земель; • <i>позиції</i> українських політичних сил напередодні та в умовах війни; • <i>місце, перебіг і наслідки воєнних операцій</i>, що відбувалися на території України в 1914–1917 рр.: окупація російськими військами Східної Галичини та Північної Буковини, Горлицький прорив, Брусиловський прорив, Червневий наступ, бойові дії на Чорному морі; • <i>бойовий шлях</i> легіону Українських січових стрільців; • <i>особливості</i> становища українців в районах бойових дій; 	<p>Україна в геополітичних планах країн Антанти і Центральних держав. Війна та українські політичні сили. Головна українська рада. Союз Визволення України. Загальна українська рада. Воєнні дії на території України в 1914–1917 рр. Українці в арміях воюючих держав. Українські січові стрільці. Політика Російської імперії та Австро-Угорщини на українських землях у 1914–1917 рр. Повсякденне життя на фронті й у тилу</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> • <i>особливості</i> російського окупаційного режиму на українських теренах, що входили до складу Австрії; • <i>причини</i> розходжень українських політичних сил у ставленні до війни; • <i>причини й наслідки</i> створення українських добровольчих військових формувань і сплеску доброчинного руху в Україні. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>встановити синхронність</i> подій Першої світової війни на українських територіях, що входили до складу Російської імперії та Австро-Угорщини, і на Західному фронті; • <i>використовувати карту</i> як джерело інформації про події Першої світової війни на українських землях; • <i>висловити аргументовані судження</i> щодо ставлення українських політичних сил Наддніпрянщини і західноукраїнських земель до світової війни; • <i>схарактеризувати</i> повсякдення різних верств населення в умовах Першої світової війни; • <i>скласти характеристики</i> історичних діячів: Михайла Галушинського, Вільгельма Франца фон Габсбурга-Лотрінгена (Василя Вишиваного), Андрія Жука, Григорія Коссака, Костя Левицького 	
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Українські політичні організації і середовища в Російській та Австро-Угорській імперіях: порівняльний аналіз стратегій здобуття української державності. • Перша світова як виклик людському виживанню: жінки у війні, дітисироти, біженці, військовополонені, скалічені солдати (на основі аналізу текстових і візуальних джерел). <p>Орієнтовні теми для навчальних проєктів:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Добровольці та волонтери: від Першої світової до сучасної агресії Росії проти України. • Культурно-просвітницька діяльність Українських січових стрільців 	

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Захист Вітчизни. Розділ: Історія розвитку українського війська. Тема: Українські військові формування та участь українців у військових подіях ХХ століття. (Учень/учениця називає основні історичні етапи розвитку українського війська; називає видатних військових лідерів українського народу; наводить приклади визначних воєнних подій, битв українського війська)</p>	
Узагальнення	
Тематичний контроль	

Розділ 2. ПОЧАТОК УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зміст понять:</i> Українська революція, універсали УЦР, опозиція, національно-територіальна автономія, державний переворот, автономісти, самостійники, ультиматум, інтервенція; • <i>етапи</i> Української революції 1917–1921 рр.; • <i>вплив</i> світових подій на внутрішньо-українські процеси; • <i>наслідки</i> боротьби політичних партій за вплив на населення України; • <i>природу виникнення, причини й наслідки</i> війн більшовицької Росії з УНР. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>визначити хронологічні межі</i> Української революції та <i>синхронізувати</i> історичні події періоду; • <i>використовувати карту як джерело інформації</i> про події Української революції в березні 1917 — квітні 1918 рр.; • <i>на основі порівняльного аналізу</i> робити <i>аргументовані висновки</i> щодо головних ідей, цілей та шляхів їх досягнення українськими політичними партіями на початку Української революції; 	<p>Причини, рушійні сили та періодизація Української революції 1917–1921 рр. Українська Центральна Рада. Михайло Грушевський. Всеукраїнський національний конгрес. Українізація армії. Вільне козацтво. Відносини Центральної Ради з Тимчасовим урядом. I Універсал Центральної Ради. Генеральний секретаріат. Володимир Винниченко. II Універсал УЦР. Збройний виступ самостійників. Прихід до влади в Росії більшовиків: позиція УЦР. Боротьба за владу в Києві 28–31 жовтня 1917 р. III Універсал УЦР. Внутрішня та зовнішня політика Центральної Ради після проголошення Української Народної Республіки. Встановлення кордонів. Галицько-буковинський курінь Січових стрільців. Події 1917 року в Криму. Курултай і Кримська Народна Республіка</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> • проаналізувати й порівняти змісти універсалів УЦР, причини й наслідки укладення УНР Брестського мирного договору; • визначити чинники, що впливали на зміни курсу УЦР упродовж березня 1917 — квітня 1918 рр.; • визначити здобутки й прорахунки УЦР у державотворчому процесі, обґрунтувати висловлені судження; • давати аргументовану оцінку діяльності в період УЦР Петра Болбочана, Володимира Винниченка, Михайла Грушевського, Сергія Єфремова, Миколи Міхновського 	<p>Кримськотатарський національний рух.</p> <p>Початок агресії більшовицької Росії проти УНР. Проголошення в Харкові більшовицької влади в УНР. Перша війна більшовицької Росії з УНР. Бій під Крутами. IV Універсал УЦР: проголошення незалежності УНР.</p> <p>Більшовицько-російська окупація України.</p> <p>Мирний договір УНР з Центральними державами. Вигнання більшовиків з території УНР. Похід Петра Болбочана на Крим.</p> <p>Законотвора діяльність УЦР взимку — навесні 1918 р. Конституція УНР</p>
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • Автономісти й самостійники: порівняльний аналіз програмних документів українських політичних партій. • Державне будівництво Української Центральної Ради: здобутки й прорахунки. • Українська революція: загальноукраїнський і регіональний виміри. 	
<p>Орієнтовні теми для навчальних проєктів:</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • «У 1918-му Україна здобула незалежність, у 1991-му — відновила, сьогодні — захищає» (початок проєкту з укладення інтерактивної стрічки часу, яка відображає неперервність і спадкоємність державотворчих процесів у ХХ–ХХІ ст.; рекомендується доповнювати впродовж 10–11 класів, завершити після теми «Творення нової України»). • Питання суверенності, соборності й територіальної цілісності України під час революції у світлі історичних джерел. 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Захист Вітчизни. Розділ: Історія розвитку українського війська. Тема: Українські військові формування та участь українців у військових подіях ХХ століття. (Учень/учениця називає основні історичні етапи розвитку українського війська; називає видатних військових лідерів українського народу; наводить приклади визначних воєнних подій, битв українського війська)</p>	
<p>Узагальнення</p>	
<p>Тематичний контроль</p>	

Розділ 3. РОЗГОРТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ. БОРОТЬБА ЗА ВІДНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зміст понять</i>: гетьманат, Директорія, Чортківська офензива, націонал-комунізм, терор, продовольча розкладка, Воєнний комунізм, реквізиція, політична і трудова еміграція, лінія Керзона; • <i>форми та основні ознаки</i> національної державності часів Української революції: УНР за Центральної Ради, Українська Держава, УНР за Директорії, ЗУНР; • <i>значення</i> Акта злуки УНР і ЗУНР як вияву волі українців до консолідації етнічних земель та свідчення національної самоідентифікації населення України; • <i>особливості</i> розбудови Армії УНР та Української Галицької армії; • <i>відмінності</i> державотворчих процесів в УНР, Українській Державі, ЗУНР; • <i>вплив</i> рішень Паризької мирної конференції та Варшавської угоди на перебіг боротьби за українську державність, визвольних змагань і державотворчих процесів в Україні на розвиток української культури; • <i>значущість</i> творчого доробку українських митців для національної і світової культури; • <i>причини</i> політичної еміграції українців, її центри та ідейні течії; напрями й наслідки трудової еміграції в 1914–1921 рр.; • <i>ставлення різних груп населення</i> до революційних процесів. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>встановити послідовність і синхронність</i> подій Української революції 	<p>Павло Скоропадський. Українська Держава. Внутрішня та зовнішня політика. Зародження повстанського руху.</p> <p>Кримські крайові уряди. Спроби приєднати Крим до України.</p> <p>Антигетьманське повстання і відновлення УНР. Директорія. Трудовий конгрес. Симон Петлюра.</p> <p>Розпад Австро-Угорської імперії і західноукраїнські землі. Листопадовий зрив. Проголошення ЗУНР. Державне будівництво. Євген Петрушевич. Початок польсько-української війни. Галицька армія. Злука УНР і ЗУНР та її історичне значення.</p> <p>Український національний рух на Буковині й Закарпатті. Хотинське повстання.</p> <p>Військова присутність Антанти на півдні України.</p> <p>Друга війна більшовицької Росії з УНР. Антибільшовицький повстанський рух. Реорганізація Директорії УНР. Державне будівництво та національна політика.</p> <p>Більшовицько-російська окупація України. Український націонал-комунізм. Формування державної системи УСРР. Політика Военного комунізму. Червоний терор.</p> <p>Отаманщина. Нестор Махно. Холодноряська республіка.</p> <p>Наступ польських військ. Чортківська офензива. Окупація</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>(на національному, регіональному й локальному рівнях);</p> <ul style="list-style-type: none"> • оперувати хронологічним і поняттєвим матеріалом для пояснення таких явищ, як гетьманат, денікінський режим, отаманщина, «воєнний комунізм», червоний терор; • вказати на карті території УНР, Української Держави, ЗУНР; держави з центрами української політичної еміграції; • виявити специфіку розвитку громадського й релігійного життя, мистецтва, освіти і науки за часів УНР, Української Держави та ЗУНР; • висловити аргументоване судження про результати Української революції 1917–1921 рр.; • визначити особливості розвитку української культури й повсякденного життя людей у 1914–1921 рр.; • розкрити роль в Українській революції Марка Безручка, Нестора Махна, Михайла Омеляновича-Павленка, Олександра Удовиченка; • характеризувати державно-політичну діяльність Павла Скоропадського, Євгена Петрушевича та Симона Петлюри 	<p>польськими військами території Західної області УНР. Наступ об'єднаних українських армій. Наступ білогвардійських військ на Київ. Денікінський режим в Україні. Перший Зимовий похід. Повернення більшовицького режиму.</p> <p>Український націонал-комунізм. Варшавська угода. Війна союзницьких українсько-польських військ проти більшовиків у 1920 р. Розгром більшовиків під Варшавою–Замостям.</p> <p>Поразка Збройних сил Півдня Росії. Червоний терор у Криму. Повстанський рух 1920–1921 рр. Другий Зимовий похід. Поразка та наслідки українського визвольного руху.</p> <p>Нові тенденції розвитку культури 1914–1921 рр. Освіта. Наука. Мистецтво. Георгій Нарбут. Релігійне життя. Культурно-освітня діяльність громадських організацій.</p> <p>Повсякденне життя</p>
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Повсякдення українців у 1917–1921 роках. • Місця пам'яті Української революції в моєму населеному пункті. • Отаманщина й повстанський антибільшовицький рух: ідейні основи і практика. • Більшовизм та український націонал-комунізм: порівняльна характеристика. <p>Орієнтовні теми для навчальних проєктів:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Студії боротьби за незалежність: від ідеї автономії до самостійності (початок кейсу «Як трансформувався український визвольний рух у ХХ столітті?»); рекомендується доповнювати впродовж 10–11 класів, завершити після теми «Становлення України як незалежної держави») 	

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Орієнтовні теми для написання есе:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Без соборності немає незалежності. • Здобутки Української революції. • Зовнішній ворог чи внутрішній розбрат. Хто більше загрожує суверенітетові держави? 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Захист Вітчизни. Розділ: Історія розвитку українського війська. Тема: Українські військові формування та участь українців у військових подіях ХХ століття. (Учень/учениця називає основні історичні етапи розвитку українського війська; називає видатних військових лідерів українського народу; характеризує історично-політичні умови формування Збройних сил України; наводить приклади визначних воєнних подій, битв українського війська)</p>	
Узагальнення	
Тематичний контроль	

Розділ 4. ВСТАНОВЛЕННЯ Й УТВЕРДЖЕННЯ КОМУНІСТИЧНОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ В УКРАЇНІ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зміст понять:</i> комуністичний режим, сталінізм, директивна економіка, Великий терор, хлібозаготівлі, продрозкладка, розкуркулення, коренізація, українізація, Голодомор, геноцид, «чорна дошка», «розстріляне відродження», культ особи, соціалістичне змагання, УАПЦ, соціалістичний реалізм; • <i>суть, засоби впровадження та наслідки</i> непу, політики коренізації, форсованої індустріалізації, насильницької колективізації та масових репресій; • <i>природу</i> комуністичного тоталітарного режиму й <i>особливості</i> його встановлення в Україні; • <i>суперечності</i> між комуністичним вченням і новою економічною політикою, доктриною інтернаціоналізму 	<p>Формальний та реальний статус УСРР у «договірній федерації» радянських республік. Християн Раковський. Утворення СРСР: наслідки для України. Адміністративно-територіальний поділ УСРР.</p> <p>Антибільшовицький повстанський рух (Холодноярська республіка та інші). Масовий голод 1921–1923 рр. Упровадження непу в УСРР. Суспільно-політичне життя. Ліквідація багатопартійності.</p> <p>Політика коренізації в УСРР: ставлення влади та населення. Олександр Шумський. Згортання та наслідки українізації. Микола Скрипник.</p> <p>Утворення Кримської АСРР у складі РФСРР. Національна</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>та політикою коренізації, розвитком індустрії та планованою індустріалізацією, кооперуванням та колективізацією, між дійсним та визначеним Конституцією 1937 р. державно-політичним статусом УРСР, пропагандистським ідеалом та реальним образом радянської людини;</p> <ul style="list-style-type: none"> • оцінки голоду 1921–1923 рр., Голодомору й масових репресій як злочинів радянського тоталітарного режиму; • головні місця масових розстрілів, поховань жертв Голодомору та репресій національного, регіонального й локального рівнів; • причини, методи й наслідки ідеологізації національно-культурного життя в УРСР; • мету зросійщення більшовиками України; • взаємозалежність між встановленням єдиновладдя Сталіна, закріпленням однопартійності, переслідуванням і ліквідацією церкви та змінами в масовій свідомості людей; • різницю між художньо-стилістичними особливостями творів, написаних митцями «розстріляного відродження» й апологетами соціалістичного реалізму. <p>• Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • встановити послідовність подій історії України 1921–1939 рр.; • вказати на карті регіони масового голоду 1921–1923 рр., Голодомору, індустріальні новобудови в УСРР, місця антибільшовицьких повстань; • визначити причини й масштаби соціально-економічних перетворень радянського тоталітарного режиму, 	<p>політика радянської влади в УСРР. Молдавська АСРР. Релігійне життя в УСРР. Українська автокефальна православна церква (УАПЦ). Василь Липківський.</p> <p>Хлібозаготівельні кризи. Форсована індустріалізація. Створення військово-промислового комплексу. Згорання непу й перехід до директивної економіки. Розкуркулення і насильницька колективізація. Опір селянства. Примусові хлібозаготівлі. Голодомор 1932–1933 рр. — геноцид українського народу. Масштаби та наслідки Голодомору. Національно-демографічні зміни. Формування культу особи Сталіна. Порушення прав людини в умовах тоталітарного режиму. Масові репресії та їх ідеологічне виправдання. Політичні процеси 1920-х — початку 1930-х рр. Великий терор. Биківня та інші місця масових поховань жертв репресій. Припинення українізації. Посилення русифікаторської політики. Розстріляне відродження. Антицерковна політика влади та її наслідки. Ліквідація УАПЦ.</p> <p>Конституція УРСР 1937 р. Ідеологізація національно-культурного життя радянської України. Освіта. Наука. Мистецькі спілки у 1920–1930-х рр. Митці «розстріляного відродження» й апологети соцреалізму. Кінематограф. Олександр Довженко</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>масових репресій, нищення української інтелігенції та політичної еміграції;</p> <ul style="list-style-type: none"> • визначити особливості втягування російською владою України до складу СРСР; спроможність застосування норм конституції «соціалізму, що перемиг» у повсякденному житті радянської людини в УРСР; • визначити особливості розвитку української культури в 1921–1939 рр.; • обстоювати правову оцінку Голодомору як геноциду українського народу; • схарактеризувати громадсько-політичну та/або мистецьку діяльність Олександра Довженка, Леся Курбаса, Василя Липківського, Християна Раковського, Миколи Скрипника, Миколи Хвильового, Олександра Шумського 	
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Голодомор мовою документів, свідчень, чисел... • Пропагандистський ідеал радянської людини та її повсякденне життя. <p>Орієнтовні теми для навчальних проєктів :</p> <ul style="list-style-type: none"> • «Розстріляне відродження»: доля духовно-культурного та літературно-мистецького покоління 1920-х рр. в Україні. • СРСР: союз рівноправних республік чи видозмінена Російська імперія? <p>Орієнтовні теми для написання есе:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Агресивна мілітаризація ціною мільйонів життів: виправданню (не) підлягає. • Права людини в умовах тоталітаризму: як тоталітаризм торкнувся життя моєї родини <p>Міжпредметні зв'язки: 9 клас. Художня культура. Розділ: Основи художньої культури. Тема: Художні напрями мистецтва ХХ століття: від модернізму до постмодернізму. Полістилістика. (Учень/учениця вміє толерантно дискутувати з питань культури, знаходити джерела для художньої самоосвіти); — 10 клас. Мистецтво. Розділ: Мистецтво європейського культурного регіону. Україна. (Учень/учениця знає та розуміє внесок українського мистецтва у скарбницю світової культурної спадщини; називає найхарактерніші здобутки — «візитівки» українського мистецтва у світі;</p>	

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>видатних представників українського мистецтва (зокрема, української діаспори); наводить приклади визначних творів різних видів мистецтва, художніх явищ, створених у різні часи в українському мистецтві; усвідомлює необхідність збереження національної мистецької спадщини); — 10 клас. Англійська мова. Тема: Англомовний світ і Україна. (Учень/учениця знає про звичаї і традиції дозвілля в Україні та англомовних країнах, історичні та культурні цінності України й англомовних країн, заходи з охорони довкілля в Україні та англомовних країнах)</p>	
Узагальнення	
Тематичний контроль	

Розділ 5. ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зміст понять:</i> осадництво, пацифікація, русини, східні креси, національна кооперація, інтегральний націоналізм, український націоналістичний рух, Карпатська Січ; • <i>правовий статус</i> західноукраїнських земель у складі Польщі, Румунії, Чехословаччини; • <i>особливості та головні риси</i> національної політики Польщі, Румунії, Чехословаччини щодо українського населення; • <i>історичні умови</i> формування ідейних течій українського руху в західноукраїнських землях; • <i>передумови формування та зміст</i> теорії інтегрального націоналізму; • <i>вплив міжнародних відносин</i> міжвоєнного періоду на долю регіону. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>синхронізувати</i> події політичного, соціально-економічного й культурного життя українських земель у складі 	<p>Правовий статус українських земель у складі Польщі. Національна політика та міжнаціональні відносини. Осадництво. Пацифікація. Економічне й соціальне становище населення. Українська кооперація. Прогресивні організації краю. Андрей Шептицький.</p> <p>Українські політичні організації. Українське народно-демократичне об'єднання. Українська військова організація та Організація українських націоналістів. Євген Коновалець.</p> <p>Українські землі у складі Румунії. Татарбунарське повстання. Суспільно-політичне життя. Українська національна партія.</p> <p>Українські землі у складі Чехословаччини. Правовий статус Закарпаття. Суспільно-політичне й економічне життя. Карпатська Україна. Карпатська Січ. Августин Волошин</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Польщі, Румунії, Чехословаччини та УСРР у 1921–1939 рр.;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>використовувати карту як джерело інформації</i> про розподіл українських територій між державами Центрально-Східної Європи в 1921–1939 рр.; • <i>аргументувати особисті судження</i> щодо діяльності Українського народно-демократичного об'єднання, Української національної партії, Української військової організації, Організації українських націоналістів; • <i>схарактеризувати</i> геополітичне становище Карпатської України; • <i>визначити основні тенденції та суперечності</i> розвитку культури на західноукраїнських землях; • <i>скласти характеристики</i> історичних діячів: Августина Волошина, Володимира-Сергія Залозецького-Саса, Євгена Коновальця, Василя Мудрого, Андрея Шептицького 	<p>Культурне й релігійне життя на західноукраїнських теренах в умовах іноземного панування. Політичне та культурне життя української політичної еміграції</p>
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Повсякденне життя населення в УСРР/УРСР та в українських регіонах у складі Польщі, Чехословаччини, Румунії в міжвоєнний період: спільне і відмінне. • Срібна земля. Третя спроба утвердити незалежність України в ХХ столітті. <p>Орієнтовна тема для навчального проекту:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Історія рідного краю в контексті загальноукраїнських подій 1914–1939 рр. 	
Узагальнення	
Тематичний контроль	

Розділ 6. УКРАЇНА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зміст понять:</i> країна-агресор, пакт, радянізація, бліцкриг, окупаційний режим, евакуація, мобілізація, новий порядок, похідні групи, чорно-свитники, остарбайтери, воєнний злочин, Голокост; • <i>природу Другої світової війни як найбільшої за виявами і наслідками трагедії в історії людства;</i> • <i>зміст українського питання в міжнародній політиці напередодні Другої світової війни;</i> • <i>цілі та напрями німецько-радянської співпраці від серпня 1939 до червня 1941 р.;</i> • <i>причини, зміст і наслідки політики радянізації Західної України;</i> • <i>основні воєнні дії, що відбувалися на території України в період Другої світової війни;</i> • <i>вплив окупаційного режиму на спосіб життя та свідомість населення;</i> • <i>причини польсько-українського протистояння, роль німецької окупаційної влади та радянських партизанів у його загостренні;</i> • <i>природу виникнення та наслідки явищ часів війни: Голокосту, таборів смерті, тактики «випаленої землі», депортацій етнічних груп і народів;</i> • <i>причини розколу ОУН, виникнення українського визвольного руху та його військово-політичної формації— УПА;</i> • <i>руйнівні наслідки Другої світової війни для України;</i> • <i>вплив війни на українську культуру (під окупацією, в евакуації, у вигнанні) й повсякденне життя українців</i> 	<p>Українське питання в міжнародній політиці напередодні Другої світової війни. Радянсько-німецькі договори 1939р. Початок Другої світової війни. Українці в польській армії. Розкол ОУН. Андрій Мельник. Степан Бандера.</p> <p>Окупація Червоною армією Галичини, Волині, Північної Буковини, Хотинщини й Південної Бессарабії. Радянізація нових територій. Масові політичні репресії 1939–1940 рр.</p> <p>Політичне та соціально-економічне становище в Україні напередодні німецько-радянської війни. Бойові дії в 1941–1942 рр. Відступ Червоної армії. Мобілізаційні заходи. Тактика «випаленої землі» та інші злочини комуністичного тоталітарного режиму.</p> <p>Опір окупантам. Український визвольний рух. Проголошення Акта відновлення Української Держави. Поліська Січ. Тарас Бульба (Боровець).</p> <p>Окупація України військами Німеччини та її союзниками. Новий порядок. Колабораціонізм. Самоврядування під німецькою окупацією. Остарбайтери. Військовополонені. Концтабори. Масове знищення мирного населення. Голокост. Трагедія Бабиного Яру. Праведники народів світу в Україні. Олена Вітер.</p> <p>Українська повстанська армія. Роман Шухевич. Українсько-польське протистояння</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • встановити хронологічну послідовність і синхронізувати події Другої світової війни в Україні та поза її межами; • використовувати карту як джерело інформації про оборонні та наступальні операції на території України, пересування сторін-противників і рух лінії фронту, адміністративно-територіальні утворення часів нацистського окупаційного режиму на території України; • висловити аргументовані судження щодо анексії Радянським Союзом у 1939–1940 рр. і радянізації нових українських територій, політичного та соціально-економічного становища в Україні напередодні німецько-радянської війни, правового статусу громадян на анексованих територіях; • пояснити причини й наслідки окупації України та польсько-українського протистояння; • обстоювати власні судження щодо ролі й місця українців у військових формуваннях держав Об'єднаних Націй у роки Другої світової війни та вирішення українського питання на завершальному етапі війни; • визначити тенденції розвитку національної культури воєнної доби; • дати історичну оцінку масштабам утрат українського народу від воєнних дій, злочинів комуністичного й нацистського тоталітарних режимів, виявляти розуміння глибини трагедії українців як бездержавної нації в той час; • характеризувати одну з історичних постатей часів війни: Івана Багряного, Олени Вітер, Кузьми Дерев'янка, Олександра Довженка, Сидора 	<p>Українська головна визвольна рада. Радянський партизанський рух. Сидір Ковпак. Бойові дії 1942–1943 рр. Бої на Лівобережжі влітку — восени 1943 р. Чорносивитники. Битва за Дніпро. Вигнання німецьких військ та їхніх союзників з Правобережжя та Південної України. Депортація кримських татар та інших народів Криму. Завершення бойових дій на території України.</p> <p>Українці у військових формуваннях держав Об'єднаних Націй. Внесок українського народу в перемогу над нацизмом. Українське питання на Ялтинській і Потсдамській конференціях. Ціна війни.</p> <p>Культура в роки війни. Освіта і наука. Література. Образотворче мистецтво. Музика та кіно</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Ковпака, Івана Кожедуба, Василя Порика, Олени Теліги, Ігоря Сікорського, Амета-Хана Султана;</p> <ul style="list-style-type: none"> • висловити аргументовані судження щодо діяльності Степана Бандери, Тараса Бульби (Боровця), Андрія Мельника, Кирила Осьмака, Романа Шухевича в українському визвольному русі періоду Другої світової війни 	
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • «Волею Українського народу...» (дослідження документів і матеріалів усної історії про війну). • Війна в пам'ятниках рідного краю (краєзнавча експедиція). <p>Орієнтовні теми для навчальних проєктів:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Друга світова — найкривавіший збройний конфлікт в історії людства. • Участь українців у визволенні країн Європи. • Воєнне повсякдення: люди й долі. • Війна в об'єктиві камери 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Українська література. Розділ: Воєнне лихоліття. Тема: Олександр Довженко «Щоденник» (періоду війни). (Учень/учениця розглядає «Щоденник» як джерело вивчення біографії митця в контексті його доби; особливості авторського бачення й оцінки історії України й українського народу, розкриття національних і загальнолюдських проблем; розуміє особливості світовідчуття українців, національного характеру, народної моралі та етики; усвідомлює важливість культурної самоідентифікації особистості; розуміння взаємозв'язку конкретного із загальним)</p>	
Узагальнення	
Тематичний контроль	

Всесвітня історія (1914–1945 рр.) 10 клас

Структура курсу:

- Розділ 1. Передумови Першої світової війни. Війна та революції
- Розділ 2. Облаштування повоєнного світу
- Розділ 3. Провідні держави світу в міжвоєнний період
- Розділ 4. Держави Центрально-Східної Європи
- Розділ 5. Держави Азії та Латинської Америки
- Розділ 6. Передумови Другої світової війни
- Розділ 7. Друга світова війна
- Розділ 8. Повсякденне життя та культура в міжвоєнний період

Розділ 1. ПЕРЕДУМОВИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. ВІЙНА ТА РЕВОЛЮЦІЇ

У результаті навчально-познавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-познавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зміст понять:</i> Перша світова війна, геополітичні інтереси, система озброєного миру, позиційна війна, ксенофобія, геноцид, репарація, контрибуція; • <i>хронологічні межі</i> Першої світової війни, дати революції в Російській імперії, вступу США у війну і виходу Росії з війни, приходу до влади більшовиків, революцій в Австрії, Німеччині, Болгарії, Комп'єнського перемир'я; • <i>вплив</i> економічних і політичних процесів на хід війни; війну — розпад багатонаціональних імперій; • <i>наслідки</i> вступу США у війну та виходу Росії з війни. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>встановити хронологічну послідовність і синхронність</i> подій Першої світової війни, революційних подій в Європі; • <i>показати на карті зони</i> геополітичних зазіхань держав-членів Антанти й Троїстого союзу; основні битви Першої світової війни; 	<p>Початок «Великої війни». Стратегічні плани ворогуючих сторін. Фронти війни та характеристика основних воєнних кампаній. Міжнаціональні конфлікти в умовах війни. Людина на фронті й у тилу.</p> <p>Економічна та політична кризи в Російській імперії та Австро-Угорщині. Російська революція 1917 р. Поразка Німеччини та її союзників. Розпад багатонаціональних імперій і утворення нових незалежних держав у Європі</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> • <i>визначити передумови</i> Першої світової війни; революцій в Російській імперії та інших країнах Центрально-Східної Європи, <i>причини й наслідки</i> приходу до влади в Росії більшовиків; • <i>визначити особливості</i> повсякденного життя під час війни, статус жінки в суспільстві в період війни; • <i>узагальнити</i> основні політичні, економічні та світоглядні наслідки Першої світової війни й революцій у Росії та Німеччині 	
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Перша світова: повсякденне життя в умовах фронту й тилу. • Світовідчуття європейця: наслідки «Великої війни» (на основі мемуарів і художніх творів). 	
<p>Орієнтовні теми для навчальних проєктів:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Жінки у війнах ХХ ст. (соціальні статуси й життєві долі). • Будні війни (збірка візуальних матеріалів) 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Людина в соціокультурному просторі. Тема: Конфлікти. (Учень/учениця знає та критично оцінює причини зародження конфліктів, аналізує шляхи подолання конфліктних ситуацій; формує навички ефективної комунікації та ненасильницького розв'язання соціальних конфліктів)</p>	
Узагальнення	
Тематичний контроль	

Розділ 2. ОБЛАШТУВАННЯ ПОВОЄННОГО СВІТУ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати та розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зміст понять:</i> система колективної безпеки, демілітаризована зона, санітарний кордон, репарація, контрибуція; • <i>час роботи</i> Паризької та Вашингтонської конференцій, укладення мирних договорів за підсумками Паризької конференції, підписання пакту Бріана-Келлога; 	<p>«14 пунктів» В. Вільсона. Паризька мирна конференція. Українське та російське питання на Паризькій конференції. Версальський договір. Створення Ліги Націй. Мирні договори із союзниками Німеччини. Вашингтонська конференція. Завершення формування</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/ учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> • вплив «14 пунктів» В. Вілсона на встановлення повоєнного світового устрою; • статус українських земель відповідно до рішень Паризької мирної конференції; • суперечності Версальсько-Вашингтонської системи; • цілі та організацію діяльності Ліги Націй; • причини ревізії повоєнних міждержавних угод <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • встановити хронологічну послідовність підписання угод, що стали основою Версальсько-Вашингтонської системи; • схарактеризувати (з використанням історичної карти) територіальні зміни, зафіксовані в текстах мирних договорів з Німеччиною та її союзниками; • дати оцінку рішенням Паризької та Вашингтонської конференцій з позицій інтересів «великих» і «малих» держав; • визначити джерела нестабільності в Європі; • висловлювати обґрунтовані судження щодо вжитих державами Антанти та Лігою Націй заходів з підтримання стабільності в Європі 	<p>Версальсько-Вашингтонської системи, її суперечності. Джерела нестабільності міждержавних відносин. Початок ревізії повоєнних угод. Пакт Бріана-Келлога</p>
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Вогнища напруги в міжнародних відносинах: причини, сторони та наслідки протистояння. <p>Орієнтовні теми для написання есе:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Переможені та переможці у «Великій війні»: узгодження позицій 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Людина в соціокультурному просторі. Тема: Конфлікти. (Учень/учениця знає та критично оцінює причини зародження конфліктів, аналізує шляхи подолання конфліктних ситуацій; формує навички ефективної комунікації та ненасильницького розв'язання соціальних конфліктів)</p>	
<p>Узагальнення</p>	
<p>Тематичний контроль</p>	

Розділ 3. ПРОВІДНІ ДЕРЖАВИ СВІТУ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати та розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зміст понять</i>: «проспериті», світова економічна криза, фондова біржа, державне регулювання економіки, тоталітаризм, фашизм, корпоративна держава, нацизм (націонал-соціалізм), комуністичний режим, авторитаризм, антисемітизм; • <i>хронологічні межі</i> доби «проспериті», Великої депресії, «Нового курсу», діяльності урядів Народного фронту у Франції, реформування Британської імперії, існування Веймарської республіки, нової економічної політики та спланованої модернізації в СРСР, громадянської війни в Іспанії, дати Листопадової революції в Німеччині, приходу до влади фашистів в Італії, нацистів у Німеччині, утвердження комуністичного тоталітаризму (сталінізму) в СРСР; • <i>характер</i> економічного зростання у світі 1920-х рр.; • <i>«Новий курс»</i> Франкліна Рузвельта як вимушений <i>перехід</i> до державного регулювання ринкової економіки; • <i>цілі та методи</i> політики «великого стрибка» (спланованої модернізації) в СРСР; • <i>сутність протистояння</i> між тоталітарними режимами й демократичними рухами як визначальну особливість історичного процесу в міжвоєнний період; • <i>світоглядне наповнення</i> тоталітарних ідеологій, їхню <i>спрямованість</i> проти інтересів людини й засад людяності 	<p>Сполучені Штати Америки. Зростання ролі США на міжнародній арені. Доба «проспериті». Велика депресія. «Новий курс» Франкліна Рузвельта, його складові частини та основні наслідки. Велика Британія. Особливості розвитку Великої Британії в 1920–1930-ті рр. Спроби реформування Британської імперії. Дж. Р. Макдональд. Франція. Політичний та соціально-економічний розвиток Франції в 1920–1930-х рр. Народний фронт і його уряди. Едуард Даладье. Італія. Становище Італії після Першої світової війни. Корпоративна держава: ідея та реальність. Фашистський режим Беніто Муссоліні. Німеччина. Листопадова революція та становлення Веймарської республіки. Вплив світової економічної кризи в Німеччині на політичне життя країни. Прихід до влади нацистів. Нацистська расистська ідеологія та антисемітизм. Політична й соціально-економічна сутність нацизму. Радянський Союз. «Договірна федерація» радянських республік. Утворення СРСР. Нова економічна політика. Спланована модернізація. Особливості комуністичного тоталітарного режиму. Сталінізм. Виклики міжвоєнного часу. Європа поміж економічною стабіль-</p>

<p>У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:</p>	<p>Зміст навчально-пізнавальної діяльності</p>
<p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>встановити хронологічну послідовність і синхронність фактів, пов'язаних з економічною стабільністю та світовою кризою у провідних країнах міжвоєнного світу, боротьбою за збереження демократичного устрою і становленням тоталітарних режимів у СРСР, Італії та Німеччині;</i> • <i>виявити (з використанням історичної карти та інших джерел) зміни в геополітичній ситуації Європи у зв'язку з утвердженням тоталітарних режимів;</i> • <i>схарактеризувати добу «проспериті» в США, реформування Британської імперії, діяльність Народного фронту у Франції, Веймарську республіку і нацистський режим у Німеччині, фашистський режим в Італії, нову економічну політику та політику «великого стрибка» в СРСР;</i> • <i>порівняти стратегії подолання світової економічної кризи, обрані урядами США, Великої Британії, Франції, Німеччини та Італії; комуністичний, фашистський та нацистський тоталітарні режими;</i> • <i>встановити передумови, механізми й наслідки утвердження тоталітарних режимів в Італії та Німеччині;</i> • <i>пояснити сутність СРСР як нової форми Російської імперії в умовах національно-визвольних рухів поневолених Росією народів;</i> • <i>висловлювати аргументовані судження про політичну діяльність Едуарда Даладьє, Адольфа Гітлера, Джеймса Рамсея Макдональда, Беніто Муссоліні, Франкліна Рузвельта, Йосипа Сталіна</i> 	<p>ністю та світовою кризою. Запровадження державного регулювання соціально-економічних процесів.</p> <p>Європа перед вибором між демократією та авторитаризмом. Радикалізація політичного життя. Громадянська війна в Іспанії. Ідеологічне осмислення нових реалій суспільного життя: комунізм, соціал-реформізм, неолібералізм, інтегральний націоналізм, фашизм і нацизм</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Орієнтовні теми практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Європа: політика економії та протекціонізму, впровадження державного контролю над економікою. • Тоталітарні режими: державний контроль над публічним життям і суспільною свідомістю. • Комуністичний тоталітаризм: світоглядне наповнення і спрямованість. • Орієнтовні назви навчальних проєктів: • Геополітична ситуація в Європі в період між світовими війнами. • Суспільне життя міжвоєнної Європи та його осмислення в наукових працях і мистецьких творах 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Географія. Розділ: Регіони та країни світу. Тема: Країни Європи. (Учень/учениця складає комплексну суспільно-географічну характеристику країн регіону; робить висновки щодо чинників високого індустріального розвитку країн Західної Європи)</p>	
Узагальнення	
Тематичний контроль	

Розділ 4. ДЕРЖАВИ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зміст понять:</i> санація, примусова асиміляція, сепаратистський рух, королівська диктатура; • <i>час</i> утворення нових держав у Центрально-Східній Європі, формування авторитарних режимів у регіоні, утворення Югославії; • <i>особливості</i> політики Польщі в Галічині й на Волині та причини наростання напруги між українцями й поляками внаслідок пацифікації, осадництва й полонізації; • <i>труднощі становлення</i> нових незалежних держав у Центрально-Східній Європі; • <i>особливості</i> авторитарних режимів у країнах Центрально-Східної Європи; 	<p>Відновлення польської державності. Становлення Другої Речі Посполитої. Переворот 1926 р. Юзеф Пілсудський.</p> <p>Чехословацька республіка. Томаш Масарик.</p> <p>Угорська революція. Режим М. Горті.</p> <p>Румунія в міжвоєнні роки. Королівська диктатура. Режим Й. Антонеску.</p> <p>Болгарія в міжвоєнний період. Політична нестабільність держави. Встановлення королівської диктатури.</p> <p>Утворення Королівства сербів, хорватів і словенців. Проголошення Югославії</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> • <i>перебіг</i> економічних, політичних і культурних процесів у країнах Центрально-Східної Європи в міжвоєнний період; • <i>сутність</i> національних проблем у регіоні. • Уміти: • <i>синхронізувати</i> процеси й події в країнах Центрально-Східної Європи; • <i>схарактеризувати</i> геополітичне становище Центрально-Східної Європи в міжвоєнний період; • <i>встановити</i> передумови становлення авторитаризму в країнах Центрально-Східної Європи; • <i>порівняти</i> розвиток країн регіону в міжвоєнний період; • <i>схарактеризувати історичних діячів:</i> Юзефа Пілсудського, Томаша Масарика 	<p>Становище національних меншин і міжнаціональні відносини у країнах регіону</p>
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • Центрально-Східна Європа: вибір між демократією й авторитаризмом. • Міжнаціональні відносини в державах Центрально-Східної Європи. 	
<p>Орієнтовна тема для навчального проекту:</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • Українська еміграція в Центрально-Східній Європі: політична діяльність і культурне життя 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Географія. Розділ: Регіони та країни світу. Тема: Країни Європи. Держави-сусіди. (Учень/учениця характеризує особливості розміщення та формування населення країн і регіонів, урбанізаційні процеси; обґрунтовує галузеву структуру господарства країн Європи)</p>	
<p>Узагальнення</p>	
<p>Тематичний контроль</p>	

Розділ 5. ДЕРЖАВИ АЗІЇ ТА ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • час національних революцій у Китаї і Туреччині; • <i>зміст понять</i>: гандизм, етатизм, латифундія, хунта, сіонізм; • <i>вплив</i> суперечностей Версальсько-Вашингтонської системи на розвиток країн Азії й міжвоєнний період; витоки й сутність Близькосхідної проблеми; • <i>тенденції</i> економічного й суспільного розвитку країн Азії та Латинської Америки. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>синхронізувати</i> події економічного й суспільного життя Японії, Китаю, Індії, мусульманських держав і країн Латинської Америки; • <i>виявити</i> (за допомогою карти) геополітичні інтереси Японії в міжвоєнний період; • <i>визначити</i> особливості модернізаційних процесів у країнах Азії та Латинської Америки, антиколоніального руху в Індії та національного руху в Китаї; характерні риси, причини й наслідки мілітаризації Японії; • <i>проаналізувати</i> економічне й суспільне життя населення в країнах Азії та Латинської Америки з позицій протистояння демократії та авторитаризму; • <i>висловлювати аргументовані судження</i> про громадсько-політичну діяльність Махатми Ганді, Чан Кайші, Кемалю Ататюрка 	<p>Японія. Мілітаризація економіки, державних інституцій та суспільної свідомості населення. Зовнішня експансіоністська політика.</p> <p>Китай. Національна революція та боротьба за владу між КПК і Гомінданом. Чан Кайші.</p> <p>Індія. Розгортання антиколоніальної боротьби. Махатма Ганді.</p> <p>Країни Передньої Азії. Розпад Османської імперії. Модернізація Туреччини та Ірану. Кемаль Ататюрк. Основні аспекти Близькосхідної проблеми.</p> <p>Латинська Америка: протиборство демократичних сил і диктаторських режимів</p>
<p>Орієнтовна тема для практичного заняття:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Азія та Латинська Америка: протиборство демократичних сил і диктаторських режимів 	

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Орієнтовна тема для навчального проекту:</p> <ul style="list-style-type: none"> Філософія ненасильства у визвольних рухах ХХ ст. (досвід Махатми Ганді в діяльності Мартіна Лютера Кінга, Нельсона Мандели, радянських дисидентів). <p>Орієнтовні теми для написання есе:</p> <ul style="list-style-type: none"> Портрет національного лідера на тлі епохи: Кемаль Ататюрк, Махатма Ганді, Чан Кайші, Сунь Ятсен (<i>на вибір учителя/вчительки або учня/учениці</i>). Визвольні рухи першої половини ХХ ст. перед вибором: радикалізм чи ненасильницький опір 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Географія. Розділ: Регіони та країни світу. Тема: Країни Азії. (Учень/учениця порівнює особливості господарства різних за рівнем економічного розвитку країн Азії; оцінює роль країн Азії у світі). — 10 клас. Географія. Розділ: Регіони та країни світу. Тема: Країни Латинської Америки. (Учень/учениця називає історико-політичні процеси, що відбуваються в регіоні; аналізує специфіку складу населення та системи розселення); — 10 клас. Географія. Розділ: Регіони та країни світу. Тема: Країни Африки. (Учень/учениця визначає особливості галузевої структури, територіальної організації господарства та роль країн Африки у світі; аналізує причини економічної відсталості та бідності багатьох країн Африки, розуміє роль провідних країн Африки на континенті)</p>	
Узагальнення	
Тематичний контроль	

Розділ 6. ПЕРЕДУМОВИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> <i>зміст понять:</i> політика «умиротворення», аншлюс, Судетська проблема, «Мюнхен», «Вісь»; <i>час</i> утворення «Вісі», Мюнхенської угоди, англо-франко-радянських переговорів у Москві, дату укладення пакту Молотова — Ріббентропа; <i>причини кризи</i> Версальсько-Вашингтонської системи; <i>зумовленість</i> зовнішньополітичних пріоритетів провідних країн світу 	<p>Спроби перегляду Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних договорів. Утворення вогнищ війни на Далекому Сході, в Африці та Європі. Вісь «Берлін — Рим — Токіо». Нарощення озброєнь. Політика «умиротворення» агресора. Задоволення територіальних претензій Німеччини: «аншлюс» Австрії та Мюнхенська угода. Антиконтинентівський пакт</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>суперечностями Версальсько-Вашингтонської системи;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>причини й наслідки</i> провалу проекту системи колективної безпеки (Східного пакту), англо-франко-радянських переговорів у Москві; • <i>сутність</i> політики «умиротворення» та її роль у наближенні Другої світової війни; • <i>відповідальність</i> СРСР за розпалювання Другої світової війни. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>визначити</i> (за допомогою історичної карти) вогнища війни на Далекому Сході, в Африці та Європі, сфери впливу Німеччини та СРСР за таємним протоколом до пакту Молотова — Ріббентропа; • <i>визначити причини й наслідки</i> політики «умиротворення», радянсько-німецького зближення й укладення пакту Молотова — Ріббентропа; • <i>схарактеризувати</i> діяльність Ліги Націй в умовах загострення міжнародних відносин 1930-х рр.; • <i>порівняти</i> передумови Першої та Другої світових воєн; • <i>оцінити</i> політичну позицію та діяльність європейських лідерів в умовах назрівання війни 	<p>Підтримка Радянським Союзом гітлерівського режиму в 1933 — на початку 1941 рр. Підготовчі заходи Сталіна до військового вторгнення в Європу.</p> <p>Англо-франко-радянські переговори в Москві. Радянсько-німецький пакт про ненапад (пакт Молотова — Ріббентропа) і таємні протоколи до нього</p>
<p>Орієнтовна тема для практичного заняття:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Міжнародні відносини в другій половині 1930-х рр. у світлі історичних джерел. • Імперська політика Радянського Союзу. <p>Орієнтовні теми для навчальних проєктів:</p> <ul style="list-style-type: none"> • «Українське питання» в міжнародній політиці напередодні Другої світової війни. • Ліга Націй в умовах назрівання Другої світової війни: заходи задля збереження миру й причини неефективності 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Людина в соціокультурному просторі. Тема: Конфлікти. (Учень/учениця знає та</p>	

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
критично оцінює причини зародження конфліктів, аналізує шляхи подолання конфліктних ситуацій; формує навички ефективної комунікації та ненасильницького розв'язання соціальних конфліктів)	
Узагальнення	
Тематичний контроль	

Розділ 7. ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зміст поняття</i>: «дивна війна», новий порядок, рух Опору, Голокост, антигітлерівська коаліція, Другий фронт, «Велика трійка», колабораціонізм; • <i>хронологічні межі</i> Другої світової війни та німецько-радянської війни, <i>дати</i> головних битв/військових операцій Другої світової війни, Нюрнберзького й Токійського судових процесів, утворення ООН; • <i>характер, періодизацію</i>, головні події, політичні, економічні та соціальні наслідки Другої світової війни; • <i>внесок</i> держав-членів антигітлерівської коаліції в досягнення перемоги над нацистською Німеччиною та її союзниками, створення ООН; • <i>особливості</i> окупаційного режиму та руху Опору на окупованих територіях; • <i>рішення</i> Нюрнберзького і Токійського процесів над воєнними злочинцями. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>визначити</i> (за допомогою історичної карти) основні театри воєнних дій, місця основних битв, зміни державних кордонів у Європі, передбачені домовленостями в межах «Великої трійки»; 	<p>Причини, характер, періодизація Другої світової війни. Характеристика основних періодів війни. Основні театри воєнних дій.</p> <p>Дипломатія часів війни. Утворення антигітлерівської коаліції, її значення. Особливості окупаційного режиму й руху Опору.</p> <p>Людина під час війни. Голокост. Праведники народів світу. Капітуляція Німеччини та її союзників. Нюрнберзький і Токійський процеси над воєнними злочинцями.</p> <p>Політичні, економічні та соціальні наслідки Другої світової війни</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> • <i>схарактеризувати</i> течії в русі Опору; • <i>визначити</i> передумови й наслідки Голокосту, виклики, перед якими опинилося людство в умовах Другої світової війни; • <i>обґрунтувати</i> власні судження щодо наслідків і уроків Другої світової війни; • <i>оцінити</i> роль провідних представників світової політичної та військової еліти (Франкліна Рузвельта, Вінстона Черчилля, Йосипа Сталіна, Дуайта Девіда Ейзенгауера та ін.) у головних подіях Другої світової війни 	
<p>Орієнтовна тема для практичного заняття:</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • Примусова праця в Третьому Райху. Трагедія ув'язнених у німецьких концтаборах та їхня доля. 	
<p>Орієнтовні теми для навчальних проєктів:</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • Праведники народів світу: подвиг в ім'я людяності. • Друга світова в об'єктиві кінокамери / на сторінках літературних творів. 	
<p>Орієнтовна тема для написання есе:</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • Моральний вибір у війні (досвід історичних та/або літературних героїв) 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Людина в соціокультурному просторі. Тема: Конфлікти. (Учень/учениця знає та критично оцінює причини зародження конфліктів, аналізує шляхи подолання конфліктних ситуацій; формує навички ефективної комунікації та ненасильницького розв'язання соціальних конфліктів)</p>	
<p>Узагальнення</p>	
<p>Тематичний контроль</p>	

Розділ 8. ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ТА КУЛЬТУРА В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зміст понять:</i> модерн, авангардизм, втрачене покоління, масова культура, джаз, мюзикл, олімпійський рух; • <i>провідні наукові ідеї</i> міжвоєнного періоду, 	<p>Найважливіші досягнення науки і техніки, їхній вплив на повсякденне життя людей. Основні ідеї й течії модернізму. Масова культура в міжвоєнний період. Суспільно значущі</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> • мистецькі здобутки та напрями (течії) модернізму; • передумови виникнення масової культури, олімпійського руху; • вплив кінематографу на розвиток культури. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • характеризувати зміни в повсякденному житті населення в першій половині ХХ ст.; • визначати тенденції розвитку культури; • розповідати про досягнення науки і техніки періоду, пояснювати їхній вплив на повсякденне життя людей; • висловити аргументовані судження про наукову/мистецьку діяльність Сальвадора Далі, Альберта Ейнштейна, Чарлі Чапліна 	<p>здобутки науки та мистецтва. Розвиток кінематографа. Олімпійський рух.</p>
<p>Орієнтовні теми для навчальних проєктів:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Виставка творів у стилях модернізму (віртуальна екскурсія). • «У передчутті війни...» (літературно-мистецька композиція з творів на антивоєнну тематику). • Долі митців і мислителів в умовах протистояння демократії і тоталітаризму (дослідницький проєкт). • Кіно: хитання між масовою культурою і мистецтвом (фестиваль кіно-трейлерів). <p>Орієнтовна тема для написання есе:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Кіно: від наукового експерименту до мистецтва 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Фізична культура. Тема: Олімпійська філософія та здоровий спосіб життя. (Учень/учениця розуміє фізичну культуру в сім'ї; олімпійську філософію та здоровий спосіб життя; вміння, навички та фізичні якості як необхідні умови для успішної самореалізації у майбутній професії)</p>	
<p>Узагальнення</p>	
<p>Тематичний контроль</p>	

Історія України (1945–2017 рр.) 11 клас

Структура курсу:

Повторення. Вступ

Розділ 1. Україна в перші повоєнні роки

Розділ 2. Україна в умовах десталінізації

Розділ 3. Україна в період загострення кризи радянської системи

Розділ 4. Відновлення незалежності України

Розділ 5. Становлення України як незалежної держави

Розділ 6. Творення нової України

ПОВТОРЕННЯ. ВСТУП

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зміст понять</i>: воєнний злочин, злочин проти людства, права людини, інформаційне (постіндустріальне) суспільство, науково-технічна революція, глобалізація, глобальні проблеми людства; • <i>приреченість і безперспективність</i> намірів установити світове панування; • <i>особливості дослідження</i> джерел залежно від способу виникнення та передачі інформації; • <i>постання</i> інформаційного суспільства, глобалізацію та загострення глобальних проблем людства як головні <i>тенденції світової історії</i>; • <i>основні етапи</i> розвитку українського суспільства від другої половини ХХ століття до сьогодення; • <i>фактори</i>, які вплинули на перехід від одного етапу до іншого, та як це відбилося на повсякденні та свідомості людей 	<p>Уроки Другої світової війни. Післявоєнна карта світу. Друга світова війна в історичній пам'яті. Загальні тенденції світової історії. Періодизація історії України другої половини ХХ — початку ХХІ ст. Особливості курсу історії України 1945–2017 рр. Завдання і структура курсу</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • застосувати знання про періодизацію світової історії та історії України як інструмент для розуміння особливостей суспільного розвитку в цей період; • зіставити й узагальнити інформацію кількох карт, що відображають різні періоди історії сучасного українського суспільства; • визначити політичні та суспільні зміни, до яких спонукала Друга світова війна 	
<p>Орієнтовна тема навчального проекту:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Друга світова війна в історичній пам'яті українців та інших європейців: спільне і відмінне 	
<p>Узагальнення</p>	

Розділ 1. УКРАЇНА В ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зміст поняття:</i> відбудова, репатріанти, спецпоселення, космополітизм, «лисенківщина», «ждановщина», депортація, обмін населенням, операція «Вісла», операція «Захід»; • вплив статусу УРСР як однієї з країн-засновниць ООН на її подальшу долю; • провідні рушії відбудови промисловості та сільського господарства; • причини, мотиви й наслідки ідеологічних кампаній та «чисток» активної інтелігенції радянською владою; їхній вплив на культурно-освітній розвиток в УРСР; • основні методи радянізації західних областей УРСР; 	<p>Посилення радянізації та репресії в західних областях УРСР. Український визвольний рух у 1944–1950-х рр. Василь Кук. Велика блокада. Обмін населенням між Польщею й УРСР. Масові депортації (1944–1946 рр.). Операції «Вісла» й «Захід». Ліквідація УГКЦ у 1946–1949 рр.</p> <p>Україна — співзасновниця ООН. Встановлення кордонів УРСР у міжнародних договорах. Обмін територіями 1951 р. Участь УРСР в міжнародних організаціях. Внутрішньополітична й економічна ситуація УРСР. Масовий голод 1946–1947 рр. Ідеологічні кампанії. «Чистки» творчої інтелігенції</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> • <i>депортаційні процеси</i> повоєнних років як військово-політичні акції комуністичної влади та злочин проти українців; • <i>причини та форми</i> тривалого опору Української повстанської армії радянській владі на західноукраїнських землях; • <i>суперечності</i> соціально-економічного, культурного, релігійного й повсякденного життя українців повоєнного часу. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>встановити послідовність і синхронність</i> подій, що відображають формування територіальних меж УРСР, масові депортації та обміни населенням, посилення радянізації та репресії у західних областях, український визвольний рух у 1944–1950-х рр., процеси відбудови господарства й культурне життя республіки, ідеологічні кампанії і чистки післявоєнного періоду; • <i>визначити причини й наслідки</i> депортацій українців із західних областей УРСР та південно-східних областей Польщі; масового голоду 1946–1947 рр.; • <i>за допомогою карти показати зміни</i> в адміністративно-територіальному поділі УРСР; • <i>висловити аргументовані судження</i> щодо трансформації методів зміцнення тоталітарного режиму; • <i>виявити особливості</i> діяльності українського визвольного руху в 1945–1950-х рр.; • <i>представити власну оцінку</i> ролі УГКЦ на західноукраїнських землях і наслідків її примусової самоліквідації в СРСР; 	<p>Культура в перші повоєнні роки. Відбудова системи освіти. Наука. Література. Володимир Сосяра. Максим Рильський. Образотворче мистецтво. Музика та кінематограф.</p> <p>Повсякденне життя в перші повоєнні роки</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> • визначити тенденції і суперечності розвитку освіти, науки, літератури; • характеризувати науковий/творчий доробок Катерини Білокур, Олександра Богомольця, Сергія Лебедева, Андрія Малишка, Олександра Палладіна, Максима Рильського, Володимира Сосюри, Павла Тичини, Володимира Філатова, Юрія Яновського; діяльність Олеся Гончара, Василя Кука, Йосипа Сліпого 	
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Людський вимір війни: демографічні зміни в УРСР. • «Війна пішла, а горе залишилось...»: повсякденне життя повоєнних років. • Вирвані з коренем. Депортації українців у 1944–1951 рр.: причини, етапи, наслідки (дослідження тематичних документів) <p>Орієнтовні теми для навчальних проєктів:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Україна для ООН, ООН для України. • Студії боротьби за незалежність: від УНР до УПА (продовження кейсу «Як трансформувався український визвольний рух у ХХ столітті?») 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Географія. Тема: Політична карта світу (Учень/учениця пояснює відмінність між поняттями «країна», «держава», «залежна територія»; основні вектори зовнішньої політики України)</p>	
<p align="center">Узагальнення. Тематичне оцінювання</p>	

Розділ 2. УКРАЇНА В УМОВАХ ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • зміст поняття: десталінізація, культ особи, відлига, лібералізація, реабілітація, шістдесятники, атеїзм, раднаргоспи, децентралізація управління, зросійщення, абстракціонізм; • причини й наслідки приєднання Кримської області до УРСР; • основні тенденції та суперечності реформування промисловості та сільського господарства; 	<p>Внутрішньополітична ситуація в УРСР у першій половині 1950-х рр. Стан промисловості і сільського господарства. Військово-промисловий комплекс.</p> <p>Участь українців у повстаннях у сталінських концтаборах. ХХ з'їзд КПРС. Десталінізація і лібералізація суспільного життя. Реабілітація жертв сталінських репресій</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> • особливості функціонування репресивної машини часів сталінізму, її жертви та зміни у становищі бранців концтаборів з настанням відлиги; • суть хрущовських надпрограм; • природу зародження і форми виявів дисидентського руху в Україні; • зв'язок між розвитком культури, освіти, науки й внутрішньополітичними процесами в державі. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • встановити послідовність подій, пов'язаних з десталінізацією та лібералізацією суспільного життя, соціальною переорієнтацією та модернізацією економіки, формуванням феномену шістдесятництва та розгортанням дисидентського руху, культурним життям республіки у цей період; • синхронізувати події історії України та всесвітньої історії, що відображають модернізаційні процеси в економіці; • використовувати карту як джерело інформації про адміністративно-територіальний устрій УРСР, його зміни; • визначити причини й наслідки посилення зросійщення українського суспільства; • оцінити темпи впровадження науково-технічної революції в господарське життя; • обстоювати власні судження щодо тенденцій розвитку культури в період відлиги та зародження дисидентського руху й шістдесятництва; • схарактеризувати громадську/наукову/мистецьку діяльність Віктора Глушкова, Алли Горської, Івана 	<p>Адміністративно-територіальні зміни. Входження Кримської області до складу УРСР. Зміни в управлінні господарством. Раднаргоспи. Соціальні наслідки економічної політики другої половини 1950-х — першої половини 1960-х рр.</p> <p>Зародження дисидентського руху в Україні та його течії. Левко Лук'яненко. Антирадянські виступи 1960-х рр.</p> <p>Науково-технічна революція: внесок українців. Сергій Корольов. Реформи освіти та процеси зросійщення. Антирелігійна кампанія. Відлига в мистецтві. Ліна Костенко. Іван Драч. Василь Стус. Розвиток спорту</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
Драча, Ліни Костенко, Сергія Корольова, Левка Лук'яненка, Сергія Параджанова, Івана Світличного, Василя Стуса, Леся Танюка	
<p>Орієнтовна тема для практичного заняття:</p> <ul style="list-style-type: none"> Входження Кримської області до складу УРСР: міфи й реальність (дослідження документів). <p>Орієнтовні теми для навчальних проєктів:</p> <ul style="list-style-type: none"> «В безсмерті холодно. І холодно в житті. О Боже мій! Де дітися поету?!» Творчість шістдесятників як закономірна реакція на виклики часу. Ті, хто відкрили шлях у космос (внесок українців в освоєння космічного простору). <p>Орієнтовна тема для написання есе:</p> <ul style="list-style-type: none"> Відлига: зміни в суспільно-політичних настроях населення України 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 11 клас. Українська література. Тема: Українська література другої половини ХХ — початку ХХІ століття. Поети шістдесятники. (Учень/учениця розуміє явище «шістдесятництва» й причини пробудження національної свідомості в суспільстві, шістдесятництво як явище соціальне й культурологічне, його зв'язок з дисидентським рухом); — 11 клас. Українська література. Тема: Олесь Гончар «Собор». (Учень/учениця розуміє осуд бездуховності, роль духовного начала й краси в житті людини, історичної пам'яті народу, добра і зла в житті, проблему національного нігілізму, моральної ницості); — 11 клас. Українська література. Тема: Василь Симоненко. Громадянська лірика. (Учень/учениця дискутує про патріотичні, громадянські мотиви, морально-етичні проблеми, розуміє проблему почуття людської гідності, мотиви самоствердження людини в складному сучасному світі, її самодостатність, високохудожнє відтворення громадянського вибору поета)</p>	
Узагальнення	
Тематичний контроль	

Розділ 3. УКРАЇНА В ПЕРІОД ЗАГОСТРЕННЯ КРИЗИ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> зміст понять: застій, дефіцит, розвинений соціалізм, партійна номенклатура, системна криза, 	<p>Економічна ситуація в УРСР. Продовольчі програми. Ідеологічні орієнтири партійно-радянського керівництва</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Українська гельсінська група, самвидав, правозахисний рух, командно-адміністративне управління;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>взаємозалежність</i> суспільно-політичного й економічного життя в добу застою; • <i>суть</i> спроб реформувати командну економіку в другій половині 1960-х рр.; • <i>причини</i> активізації дисидентського руху в другій половині 1960-х — на початку 1970-х рр. і репресій щодо учасників УГГ, застосування заходів примусового лікування, висунення звинувачень у кримінальних злочинах; • <i>особливості</i> основних течій дисидентського руху (національної, правозахисної, релігійної); • <i>суперечності</i> розвитку культури, освіти, науки в період застою. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>встановити хронологічну послідовність і синхронність</i> подій, що відображають кризові явища доби застою, розгортання діяльності різних течій дисидентського руху в УРСР, культурне життя в УРСР й участь української діаспори в процесах національного відродження; • <i>використовувати карту як джерело інформації</i> про політичне, соціально-економічне життя УРСР у цей період; • <i>визначити причиново-наслідкові зв'язки</i> політико-ідеологічної кризи радянського ладу в УРСР; • <i>порівнювати, аналізувати, робити аргументовані висновки</i> щодо економічного розвитку УРСР у другій половині 1950-х — 1960-х рр. і в 1970-ті — на початку 1980-х рр.; 	<p>Конституція УРСР 1978 р. Зміни в соціальній та національній структурі населення.</p> <p>Дисидентський рух: течії, форми і методи боротьби. Іван Дзюба: «Інтернаціоналізм чи русифікація». Михайло Брайчевський: «Приєднання чи возз'єднання». Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод (УГГ). Самвидав. «Український вісник». «Смолоскип». В'ячеслав Чорновіл.</p> <p>Відродження пам'яті про Голодомор. Українська діаспора та її внесок у відродження України. Кримськотатарський національний рух. Мустафа Джемільев.</p> <p>Розвиток освіти та науки. Формування опозиційних течій у культурі. Українське мистецтво. Досягнення українських спортсменів. Молодіжний неформальний рух в Україні</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> • оперувати ключовими поняттями теми для характеристики соціальної сфери; • оцінити методи й засоби реалізації учасниками УГГ мети і завдань правозахисного руху, їхні здобутки у сфері захисту прав людини в СРСР; • виявити суперечливі процеси в розвитку освіти, науки, літератури; • схарактеризувати кримськотатарський національний рух, політичну діяльність Петра Шелеста й Володимира Щербицького, правозахисну — учасників УГГ; • висловити аргументовані судження щодо громадської/наукової/творчої діяльності Миколи Амосова, Олега Антонова, Михайла Брайчевського, Петра Григоренка, Мустафи Джемільєва, Івана Дзюби, Роберта Конквеста, Платона Майбороди, Володимира Маняка, Джеймса Мейса, Івана Миколайчука, Євгенії Мирошниченко, Сергія Параджанова, Марії Приймаченко, Омеляна Прицака, Миколи Руденка, Євгена Сверстюка, Василя Симоненка, Анатолія Солов'яненка, В'ячеслава Чорновола, Романа Шпорлюка, Тетяни Яблонської, Петра Яцика 	
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Конституції УРСР: «сталінська» й «розвинутого соціалізму» (порівняння Основних законів 1937 і 1978 рр.). • Український самвидав: теми, ідеї, автори. • Повсякденне життя в місті й селі (на прикладі кількох українських населених пунктів 1970–1980-х рр.). <p>Орієнтовні теми для навчальних проєктів:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 49 сміливців проти режиму (дослідження діяльності УГГ). • Студії боротьби за незалежність: від зброї до слова (продовження кейсу «Як трансформувався український визвольний рух у ХХ столітті?»). • Права людини в СРСР: декларації та реальність 	

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Географія. Тема: Населення світу. (Учень/учениця пояснює значення понять «демографічна політика», «демографічний вибух», «урбанізація», «субурбанізація», «міграція», «мегалополіс»); — 11 клас. Екологія. Тема 2. Природа і людина: системний підхід. (Учень/учениця розуміє місце природи в житті суспільства; досліджує особливості основних етапів взаємодії суспільства й природи; аналізує наслідки змін і перетворень природних процесів і компонентів природи антропогенною діяльністю)</p>	
Узагальнення	
Тематичний контроль	

Розділ 4. ВІДНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зміст понять:</i> системна криза, перебудова, гласність, плюралізм, інфляція, андеграунд, неформальні організації, путч, національно-демократичний рух, суверенітет, Революція на граніті; • <i>передумови, суперечності та наслідки</i> політики перебудови й гласності в УРСР; • <i>тенденції</i> соціально-економічного й політичного життя та зовнішньополітичні обставини, що сприяли розгортанню національно-демократичного руху, падінню авторитету КПУ й формуванню багатопартійності; • <i>значення</i> ухвалення Декларації про державний суверенітет України й Акта проголошення незалежності України; • <i>Референдум 1 грудня</i> як акт підтримки абсолютною більшістю населення України проголошення державної незалежності 	<p>Початок перебудови в СРСР. Чорнобильська катастрофа. Стан економіки. Шахтарські страйки. Поглиблення диспропорцій рівня життя населення. Гласність і політичний плюралізм на українських теренах. Активізація національно-демократичного руху. Зміни в політичному керівництві УРСР. Формування багатопартійної системи. Культурно-мистецьке життя як вираз суспільних настроїв. Фестиваль «Червона рута». Релігійне відродження. Вибори до Верховної Ради УРСР і до місцевих рад 1990 р. Декларація про державний суверенітет України. Революція на граніті. Створення Автономної Республіки Крим. Меджліс кримськотатарського народу. Спроба державного перевороту в СРСР у серпні 1991 р.</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • встановити хронологічність і синхронність подій перебудови; • використовувати історичну карту для інтерпретації, реконструкції та пояснення подій цього періоду; • виявити послідовність і суперечливість змін у політичному житті України; • висловити аргументовані судження щодо спроби державного перевороту в СРСР у серпні 1991 р., його наслідків в Україні; ролі й місця України в загальносоюзних суспільно-політичних процесах у першій половині 1991 р.; • пояснити причини Революції на граніті та її значення у відновленні Україною незалежності; • скласти характеристики історичних діячів періоду боротьби за відновлення державної незалежності України: Леоніда Кравчука, В'ячеслава Чорновола 	<p>Акт проголошення незалежності України. Референдум і вибори Президента України 1 грудня 1991 р. Леонід Кравчук. Розпад СРСР. Міжнародне визнання України</p>
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • «За живе...» Непоправні наслідки Чорнобильської трагедії. • Злочини комуністичного режиму. Уроки для України сьогодні. <p>Орієнтовні теми для навчальних проєктів:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Сто років боротьби за незалежність: 1917–2017. • Український андеграунд: кіно, музика й театр кінця ХХ ст. 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 11 клас. Екологія. Тема: Проблема забруднення природного середовища та стійкості геосистем до антропогенних навантажень. (Учень/учениця знає джерела, види забруднень навколишнього середовища, їхній негативний вплив на живі організми та здоров'я людей)</p>	
<p>Узагальнення</p>	
<p>Тематичний контроль</p>	

Розділ 5. СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ ЯК НЕЗАЛЕЖНОЇ ДЕРЖАВИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зміст понять:</i> державотворення, купоно-карбованець, тіньова економіка, інвестиції, дефолт, корупція, багатовекторність зовнішньої політики, євроінтеграція, приватизація, без'ядерний статус, меморандум, мажоритарна виборча система, конституційний договір, депопуляція, прожитковий мінімум, вплив умів, Помаранчева революція; • <i>основні державотворчі процеси та зміни</i> в політичному, соціально-економічному устрої України в 1990-х і першій половині 2000-х рр.; • <i>історичну вагу та значення</i> прийняття Конституції України, запровадження національної валюти, проголошення курсу на євроатлантичну інтеграцію; • <i>основні ідеї та положення</i> Конституції України; • <i>причини</i> нової хвилі масової трудової еміграції; • <i>природу походження, рушійні сили та значення</i> Помаранчевої революції. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>встановити хронологічну послідовність і синхронність</i> подій, що відображають трансформаційні процеси й державотворення в Україні, <i>синхронізувати</i> їх з відповідними подіями регіональної історії, історії країн Центрально-Східної Європи; • <i>використовувати історичну карту</i> для інтерпретації та реконструкції подій; • <i>визначити основні тенденції та суперечності</i> соціально-економічного 	<p>Державотворчі процеси в умовах незалежності України. Повернення кримських татар на історичну батьківщину. Питання адміністративно-політичного статусу Криму.</p> <p>Суспільно-політичне життя. Особливості формування багатопартійності в незалежній Україні. Конституція України 1996 р. Економіка України в 1991–1998 рр. Запровадження гривні. Демографічні процеси. Трудова еміграція.</p> <p>Економіка України в 1998–2004 рр. Олігархічна система. Початок інтеграції української економіки в європейський і світовий економічний простір.</p> <p>Політична розбудова суспільства. Леонід Кучма. Рухи протесту на початку 2000-х рр. Конфронтація навколо острова Тузла. Помаранчева революція. Віктор Ющенко. Конституційна реформа 2004 р.</p> <p>Україна в системі міжнародних відносин</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> • розвитку України в 1991–1998, 1998–2004 роках; пошуків Україною зовнішньополітичних орієнтирів у перше десятиліття незалежності; • визначити причини й наслідки впливу азійської фінансової кризи та дефолту Росії 1998 р., світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. на розвиток України; • висловити аргументовані судження щодо перебігу державотворчих процесів в Україні в 1991–2004 рр.; впливу олігархічної системи в Україні; • схарактеризувати державно-політичну діяльність Леоніда Кучми й Віктора Ющенка. 	
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Державне будівництво в незалежній Україні: особливості, здобутки, проблеми. • Інтеграція України в європейський і світовий економічний простір: виклики й відповіді. • Основний закон України: умови створення та аналіз основних положень. <p>Орієнтовна тема для навчального проекту:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Студії боротьби за незалежність: від культурної до політичної розбудови (завершення кейсу «Як трансформувався український визвольний рух у XXI столітті?», презентація). <p>Орієнтовна тема для написання есе:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Помаранчева революція: національний і людський виміри 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 11 клас. Екологія. Розділ: Провідні екологічні проблеми. Тема: Проблема забруднення природного середовища та стійкості геосистем до антропогенних навантажень. (Учень/учениця знає джерела, види забруднень навколишнього середовища, їхній негативний вплив на живі організми та здоров'я людей; розуміє поєднання таких категорій, як «забруднення середовища» і «стійкість геосистем», пояснює залежність стійкості геосистем від біорізноманіття, біомаси й біопродуктивності)</p>	
<p>Узагальнення</p>	
<p>Тематичний контроль</p>	

Розділ 6. ТВОРЕННЯ НОВОЇ УКРАЇНИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зміст понять</i>: конфронтація, економічна інтеграція, політична асоціація, Євромайдан, Революція гідності, Небесна Сотня, нормандська четвірка • Мінські угоди, люстрація, тимчасово неконтрольована територія, антитерористична операція (АТО), гібридна війна, волонтерський рух, безвізовий режим; • <i>головні тенденції</i> державотворчого процесу в Україні часів незалежності; • <i>особливості</i> соціально-економічного розвитку України в останнє десятиліття; • <i>природу походження, рушійні сили та значення</i> Євромайдану й Революції гідності; • <i>причини й наслідки</i> агресії Російської Федерації проти України; • <i>зовнішню загрозу</i> щодо територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів України як посягання на незалежність держави й безпеку її громадян; • <i>територіальну цілісність</i> України і недоторканність державних кордонів як головні умови суверенності та незалежності; • <i>чинники формування</i> громадянського суспільства в незалежній Україні; • <i>важливість</i> для України політичної асоціації, економічної інтеграції та впровадження безвізового режиму з Європейським Союзом. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>встановити хронологію подій</i> незалежної України, які мали вплив на формування національної свідомості; 	<p>Соціально-економічний розвиток і суспільно-політичне життя України в 2005–2013 рр. Віктор Янукович.</p> <p>Загострення відносин з Російською Федерацією.</p> <p>Революція гідності. Небесна Сотня. Окупація та анексія Криму Російською Федерацією. Агресія Росії проти України. Російсько-українська війна. Олександр Турчинов. Петро Порошенко.</p> <p>Гібридна війна. Бойові дії на сході України. Антитерористична операція в Донецькій і Луганській областях. Добровольчі батальйони. Волонтерський рух. Реакція світової спільноти на агресію Російської Федерації проти України. Спроби мирного врегулювання.</p> <p>Соціально-економічний розвиток України після 2014 р.</p> <p>Євроінтеграційний поступ України: економічні та політичні аспекти. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Режим безвізового в'їзду до країн ЄС для громадян України. Особливості культурного розвитку України останнього десятиліття. Релігійне життя. Зміни в системі національної освіти. Основні тенденції розвитку науки. Розвиток спорту та здобутки українських спортсменів. Література та мистецтво. Міжнародні пісенні конкурси Євробачення в Україні. Українці у світі</p>

<p>У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:</p>	<p>Зміст навчально-пізнавальної діяльності</p>
<ul style="list-style-type: none"> • <i>використовувати карту як джерело інформації про основні політичні й соціально-економічні події в незалежній Україні;</i> • <i>визначити історико-географічні умови розвитку свого населеного пункту й залежність від них дій та поглядів його мешканців;</i> • <i>визначити основні тенденції та суперечності соціально-економічного розвитку України в 2005–2008, 2008–2014 і після 2014 рр.;</i> • <i>схарактеризувати перебіг державотворчих процесів в Україні впродовж останнього десятиліття;</i> • <i>обґрунтувати на основі аналізу документів визнання Російської Федерації державою-агресором щодо України;</i> • <i>проаналізувати Звернення до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором, затверджене Постановою Верховної Ради України від 27 січня 2015 р.;</i> • <i>визначити передумови, ознаки та наслідки агресії Росії проти України;</i> • <i>обстоювати власні судження щодо розвитку освіти, науки і культури в сучасній Україні;</i> • <i>спрогнозувати можливі шляхи розвитку України та зміни її геополітичного становища;</i> • <i>схарактеризувати діяльність сучасних українських політиків, науковців, митців, церковних діячів,</i> 	

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
спортсменів (Віктора Януковича, Петра Порошенка, Мирослава Поповича, Любомира Гузара, Богдана Ступки, Юрія Андруховича, Руслани Лижичко, Сусани Джамаладінової (Джамали), Святослава Вакарчука, Сергія Бубки, Віталія Кличка, Володимира Кличка, Андрія Шевченка та ін.)	
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Екологічні проблеми України. Подолання наслідків Чорнобильської катастрофи. • Зовнішні та внутрішні загрози суверенітету України в умовах гібридної війни. <p>Орієнтовні теми для навчальних проєктів:</p> <ul style="list-style-type: none"> • «У 1918-му Україна здобула незалежність, у 1991-му — відновила, сьогодні — захищає» (завершення проєкту з укладання інтерактивної стрічки часу, яка відображає неперервність і спадкоємність державотворчих процесів у ХХ–ХХІ ст., презентація проєкту). • Усна історія Майданів: від Революції на граніті до Революції гідності (електронна Книга пам'яті) <p>Орієнтовні теми для написання есе:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Відверта розмова з воїнами АТО/однолітками — внутрішньо переміщеними особами 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Захист Вітчизни. Розділ: Збройні сили України на сучасному етапі. Тема: Військова присяга та військова символіка України. (Учень/учениця розуміє проблеми реформування та розвитку Збройних сил України, оборонну політику держави та інші заходи у цій сфері); — 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Україна. Європа. Світ. Тема: Інтеграція й глобалізація. Міграційні процеси і Україна. Україна — член європейського та світового співтовариства. (Учень/учениця знає та розуміє причини й наслідки міграційних процесів в Україні та світі; усвідомлює взаємозалежність життя місцевої громади України, Європи та світу; аналізує основні положення Угоди про асоціацію Україна — ЄС; дискутує щодо перспектив збереження та розширення ЄС, НАТО; пишається потенціалом України в Європі та світі); — 10 клас. Мистецтво. Розділ: Мистецтво європейського культурного регіону. Україна. (Учень/учениця знає та розуміє внесок українського мистецтва у скарбницю світової культурної спадщини; називає найхарактерніші здобутки — «візитівки» українського мистецтва у світі; видатних представників українського мистецтва (зокрема, української діаспори); наводить приклади визначних творів різних видів</p>	

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
	<p>мистецтва, художніх явищ, створених у різні часи в українському мистецтві; усвідомлює необхідність збереження національної мистецької спадщини); — 10 клас. Географія. Тема: Країни Європи. (Учень/учениця аналізує особливості та проблеми країн ЄС, позитивні наслідки та ризики вступу України до ЄС; оцінює роль ЄС у світі); — 10 клас. Географія. Тема: Глобальні проблеми людства. (Учень/учениця характеризує поняття «глобальні проблеми людства»; аналізує сутність, причини виникнення, особливості кожної з глобальних проблем, можливі шляхи їх розв'язання); — 11 клас. Українська література. Тема: Сучасна українська література. Історико-культурна картина літератури кінця XX — початку XXI століття. (Учень/учениця розуміє постмодернізм як один з основних напрямів сучасного мистецтва); — 11 клас. Географія. Розділ: Глобальні проблеми людства. Тема: Глобальні проблеми соціального характеру (Учень/учениця пояснює причиново-наслідкові зв'язки виникнення демографічних проблем, складає демографічні прогнози, називає хвороби цивілізації); — 11 клас. Економіка. Розділ: Національна економіка і роль уряду у її функціонуванні. Тема: Роль уряду у регулюванні національної економіки. (Учень/учениця розуміє об'єктивні причини урядового регулювання ринкової економіки, характеризує зв'язок ефективності та справедливості, пояснює невдачі (обмеження) ринку й уряду та роль уряду як власника, виробника і споживача з використанням схеми загального економічного кругообігу); — 11 клас. Англійська мова. Тема: Моє місце у світі. (Учень/учениця знає про зразки здорового способу життя в Україні та англомовних країнах, уміє презентувати Україну в міжнародному контексті); — 11 клас. Німецька мова. Тема: Україна у світі. (Учень/учениця оцінює внесок молоді в сучасне мистецтво України та німецькомовних країн; уміє презентувати Україну в міжнародному контексті); — 11 клас. Французька мова. Тема: Україна у світі. (Учень/учениця розуміє особливості суспільства й культури спільноти або спільнот країни, мова якої вивчається, у межах тематики ситуативного спілкування); — 11 клас. Іспанська мова. Тема: Україна у світі. (Учень/учениця розуміє особливості суспільства й культури спільноти або спільнот країни, мова якої вивчається, у межах тематики ситуативного спілкування)</p>
Узагальнення	
Тематичний контроль	

Всесвітня історія (1945–2017 рр.) 11 клас

Структура курсу:

Розділ 1. Облаштування повоєнного світу

Розділ 2. Держави Північної Америки та Західної Європи:
формування постіндустріального суспільства

Розділ 3. Держави Центрально-Східної Європи: трансформаційні процеси

Розділ 4. Держави Азії, Африки та Латинської Америки:
вибір шляхів розвитку

Розділ 5. Міжнародні відносини

Розділ 6. Повсякденне життя і культура

Узагальнення до курсу

Розділ 1. ОБЛАШТУВАННЯ ПОВОЄННОГО СВІТУ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зміст понять</i>: конфронтація, біполярний (двополюсний) світ, «холодна війна», соціалістичний табір, доктрина; • <i>час</i> створення ООН, МОП, МАГАТЕ, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Світового банку, ВООЗ; поділу Німеччини; утворення Північноатлантичного союзу (НАТО) і Варшавського блоку (ОВД); • <i>характерні риси</i> Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин; • <i>мету, принципи й механізми</i> діяльності ООН, спеціалізованих організацій під егідою ООН; • <i>вплив</i> «плану Маршалла» на відбудову повоєнної Європи й формування «двополюсного світу»; • <i>значення</i> «Загальної декларації прав людини» (1948 р.) й міжнародних пактів про права людини (1966 р.) як основи сучасного міжнародного права 	<p>Риси Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин. Організація Об'єднаних Націй (ООН). Спеціалізовані організації під егідою ООН. «Загальна декларація прав людини» (1948 р.) і міжнародні пакти про права людини (1966 р.). Радянська окупація Східної Європи. Початок «холодної війни». Меморандум Дж. Кеннана і промова В. Черчилля у Фултоні. Доктрина Г. Трумена і «план Маршалла». Поділ Німеччини. НАТО та Організація Варшавського договору (ОВД): закріплення біполярності світу</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • встановити послідовність подій повоєнних часів, пов'язаних з утворенням «двополюсного світу»; • використовувати карту як джерело інформації про територіальні зміни в Європі за підсумками війни; • встановити причини і спрогнозувати можливі наслідки розв'язування «холодної війни» 	
<p>Орієнтовна тема для навчального проекту:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Реалізація завдань ООН її спеціалізованими організаціями: приклади діяльності 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 11 клас. Економіка. Розділ: Національна економіка і роль уряду у її функціонуванні. Тема: Роль уряду в регулюванні національної економіки. (Учень/учениця розуміє об'єктивні причини урядового регулювання ринкової економіки, характеризує зв'язок ефективності та справедливості, пояснює невдачі (обмеження) ринку й уряду та роль уряду як власника, виробника й споживача з використанням схеми загального економічного кругообігу)</p>	

Розділ 2. ДЕРЖАВИ ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ ТА ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ: ФОРМУВАННЯ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зміст понять:</i> маккартизм, неоконсерватизм, рейганоміка, тетчеризм, неолібералізм, економічне диво, соціальне ринкове господарство, «брекзит»; • час рейганоміки й тетчеризму, падіння авторитарних режимів у Греції, Португалії та Іспанії, виступів афроамериканців за громадянські права в США; «червоного травня» у Франції; укладення Римських угод і Маастрихтського договору; 	<p>Концепція постіндустріального (інформаційного) суспільства. Зміцнення демократії на Заході після Другої світової війни: розширення прав людини. Падіння авторитарних режимів у Південно-Західній Європі в 1970-х рр. Утвердження принципів громадянського суспільства. Тенденції повоєнного розвитку партійних систем. Рух афроамериканців США за громадянські права. Мартін Лютер Кінг.</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> • основні <i>тенденції</i> розвитку політичних систем країн Заходу в другій половині ХХ — на початку ХХІ ст.; • <i>причини</i> утвердження США як провідної держави «вільного світу»; • <i>значення</i> об'єднання Німеччини й утворення Європейського Союзу; • <i>внесок</i> української діаспори в науково-технічну революцію. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>встановити послідовність і синхронність</i> подій, пов'язаних з утвердженням у Західній Європі ліберальної демократії та соціальної ринкової економіки; • <i>використовувати карту як джерело інформації</i> про процеси економічної інтеграції Західної Європи; • <i>схарактеризувати</i> шведську соціальну модель, процеси зміцнення демократії та формування соціального ринкового господарства на Заході в другій половині ХХ — на початку ХХІ ст.; етнопонаціональні проблеми Заходу й <i>оцінити</i> шанси їх розв'язання в найближчому майбутньому; • <i>визначити причини й наслідки</i> тривалого економічного зростання у ФРН та Італії; руху афроамериканців за громадянські права; боротьби за права конфесійних, мовних і сексуальних меншин у країнах Заходу; • <i>визначити причини й ознаки</i> кризових явищ в ЄС, <i>розробити стратегію</i> їх подолання; • <i>визначити</i> роль США та ЄС в сучасних міжнародних відносинах; • <i>висловити обґрунтоване судження</i> про політичну діяльність Конрада Аденауера, Сильвіо Берлусконі, Тоні Блера, Шарля де Голля, Джона Кеннеді, 	<p>Молодіжні виступи кінця 1960-х рр. Рух гіппі. Прояви етнопонаціоналізму (проблеми Квебеку, Ольстеру, баскське питання). Боротьба за права конфесійних, мовних і сексуальних меншин.</p> <p>Транснаціональні корпорації. НТР і зростання ролі професійних фахівців і техніків. Перехід від виробництва товарів до виробництва послуг. Політика зменшення соціальної нерівності. «Німецьке економічне диво». Рейганоміка. Тетчеризм. Соціальне ринкове господарство. Шведська соціальна модель.</p> <p>Об'єднання Німеччини. Від Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) до Європейського Союзу (ЄС). Проблема «брекзиту».</p> <p>Роль США та ЄС у сучасних міжнародних відносинах</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
Ангели Меркель, Франсуа Міттерана, Барака Обама, Рональда Рейгана, Маргарет Тетчер, Дональда Трампа, П'єра Трюдо	
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Процеси демократизації в країнах Західної Європи й Америки в другій половині XX — початку XXI ст.: причини, специфіка й наслідки. • Молодіжна контркультура: вплив на формування постіндустріального світу <p>Орієнтовна тема для навчального проекту:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Українська діаспора в державах Північної Америки та Західної Європи. <p>Орієнтовна тема для написання есе:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Яким має бути сучасний політичний лідер? 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Людина в соціокультурному просторі. Тема: Стереотипи та упередження. Дискримінація. (Учень/учениця може назвати основи й принципи діалогу між соціальними групами: принцип соціальної рівності та справедливості, принцип згуртованості, принцип соціального партнерства; наводить приклади дискримінації та ксенофобії; уміє протистояти виявам расизму; формує звичку виявляти емпатію); — 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Людина в соціокультурному просторі. Тема: Я і ми. Соціокультурна багатоманітність. (Учень/учениця тлумачить полікультурність як основу добросусідства культур; усвідомлює факт існування різноманіття культур; може назвати основні принципи діалогу між соціальними групами в полікультурному суспільстві: принцип соціальної рівності та справедливості, принцип згуртованості, принцип соціального партнерства); — 10 клас. Мистецтво. Розділ: Мистецтво американського культурного регіону (північноамериканський, латиноамериканський). (Учень/учениця називає визначні мистецькі явища, що характеризують американський культурний регіон; бере участь у дискусіях щодо ролі мистецтва американського культурного регіону у світовій мистецькій спадщині)</p>	
Узагальнення	
Тематичний контроль	

Розділ 3. ДЕРЖАВИ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ: ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зміст понять</i>: «Празька весна», «оксамитова революція», перебування, гласність, самоврядний соціалізм, соціалізм з людським обличчям, Солідарність, шокова терапія; • <i>час</i> Угорської революції, «Празької весни», утворення РЕВ; перебудови в СРСР, «оксамитових революцій», розпаду СРСР, Югославії та Чехословаччини; • <i>вплив</i> на розвиток регіону Центрально-Східної Європи політичних процесів в СРСР та «холодної війни»; • <i>особливості</i> втілення сталінської моделі соціалізму в країнах Центрально-Східної Європи; <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>визначити</i> роль СРСР у формуванні соціально-економічної і політичної ситуації в країнах Центрально-Східної Європи в період сталінської диктатури та постсталінські часи; роль етнічних проблем у дестабілізації ситуації в колишній Югославії; • <i>використовувати карту як джерело інформації</i> про процес трансформації держав соціалістичного табору наприкінці 80-х років ХХ ст.; • <i>встановити</i> причини революції в Угорщині, «Празької весни», розпаду СРСР і падіння комуністичних режимів у Східній Європі. • <i>порівняти</i> трансформаційні процеси в країнах Центрально-Східної Європи; • <i>визначити</i> роль країн Центрально-Східної Європи в сучасних міжнародних відносинах; 	<p>Результати Другої світової війни для народів Центрально-Східної Європи.</p> <p>Сталінська модель соціалізму та її втілення в Польщі, Угорщині, Болгарії, Румунії, Чехословаччині. Особливості розвитку Югославії. Доля українців у країнах Центрально-Східної Європи. Операція «Вісла».</p> <p>Спроба економічної інтеграції соціалістичного табору. Рада економічної взаємодопомоги (РЕВ).</p> <p>Криза комуністичних режимів країн Центрально-Східної Європи. Антикомуністичні виступи: Угорська революція 1956 р. і «Празька весна» 1968 р. Спроби модернізації суспільно-політичного устрою та радянська інтервенція в Чехословаччину.</p> <p>Завершення епохи Сталіна. «Хрущовська відлига». Наростання системних кризових явищ у країнах регіону в 70–80-х рр. ХХ ст. Перебудова в СРСР. «Оксамитові революції» в країнах Східної Європи. Розпад Радянського Союзу, Югославії та Чехословаччини. Політичні, економічні, соціальні та національні трансформації.</p> <p>Країни Центрально-Східної Європи на початку ХХІ ст., їхня роль у сучасних міжнародних відносинах. Політична, економічна й ідеологічна експансія Росії в регіоні</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> висловити аргументовані судження щодо діяльності Олександра Дубченка, Йосипа Броз Тіто, Леха Валенси, Вацлава Гавела 	
<p>Орієнтовні теми для навчальних проєктів:</p> <ul style="list-style-type: none"> «Празька весна» 1968 року. Роль лідерів у трансформаційних процесах у країнах Східної Європи на зламі 1980–1990-х рр. (на прикладі Вацлава Гавела, Леха Валенси й інших) 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Людина в соціокультурному просторі. Тема: Конфлікти. (Учень/учениця знає та критично оцінює причини зародження конфліктів, аналізує шляхи подолання конфліктних ситуацій; формує навички ефективної комунікації та ненасильницького розв'язання соціальних конфліктів)</p>	
<p>Узагальнення</p>	
<p>Тематичний контроль</p>	

Розділ 4. ДЕРЖАВИ АЗІЇ, АФРИКИ ТА ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ: ВИБІР ШЛЯХІВ РОЗВИТКУ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> зміст поняття: Рух неприєднання, Рік Африки, апартеїд, «Арабська весна», ісламська революція, ісламський фундаменталізм, деколонізація; час «японського економічного дива», реалізації курсу «трьох червоних знамен» і культурної революції Мао Цзедуна, здобуття незалежності народами Індії, утворення Ізраїлю та Пакистану, ісламської революції в Ірані, початку «Арабської весни», формування ІДІЛ, деколонізації Африки, ліквідації апартеїду, революції на Кубі; причини й особливості «культурної революції» в Китаї, конфесійного протистояння в Південній Азії; Ісламської революції в Ірані, революції на Кубі; деколонізаційних процесів у світі; 	<p>Японія. Повеєнне реформування держави. Хірохіто. Джерела та наслідки економічного піднесення. Внутрішньо- та зовнішньополітичні пріоритети.</p> <p>Китай. Проголошення КНР. Культ особи Мао Цзедуна. Великий стрибок, комуни, культурна революція. Трансформаційні процеси в Китаї на зламі ХХ–ХХІ ст. Ден Сяопін.</p> <p>Утворення Індійської республіки та Пакистану. Конфесійне протистояння в регіоні. ІНК. Індіра Ганді. Індія на зламі ХХ–ХХІ ст.</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>«японського економічного дива», «чотирьох модернізацій» Ден Сяопіна, близькосхідної проблеми, «Арабської весни», конфлікту в Сирії;</p> <ul style="list-style-type: none"> • вплив конфлікту в Сирії та терористичної діяльності ІДІЛ на розвиток регіону і світу. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • встановити послідовність і синхронність подій, що відбулися в країнах Азії, Африки та Латинської Америки; • використовувати карту як джерело інформації про процес деколонізації Азії та Африки, геофактори, що сприяли формуванню тут військово-політичних союзів й економічних регіонів; • визначити можливі способи врегулювання близькосхідної проблеми; подолання наслідків апартеїду; особливості соціально-економічного та політичного розвитку країн Латинської Америки; • порівняти «японське економічне диво» з аналогічними явищами в Німеччині та Італії; основні тенденції розвитку країн Азії, Африки та Латинської Америки; • висловити аргументовані судження щодо діяльності Індіри Ганді, Фіделя Кастро, Нельсона Манделі, Джавахарлала Неру, Ден Сяопіна, Хірохіто, Мао Цзедуна 	<p>Утворення Ізраїлю. Близькосхідна проблема та шляхи її врегулювання. Ісламська революція в Ірані. «Арабська весна». Конфлікт у Сирії. Терористична діяльність. Ісламська держава Іраку і Леванту. Деколонізація Африки. Крах апартеїду. Країни регіону на зламі ХХ–ХХІ ст.</p> <p>Латинська Америка: особливості соціально-економічного та політичного розвитку країн регіону. Революція на Кубі. Фідель Кастро. Проблеми політичного та економічного життя латиноамериканських держав на зламі ХХ–ХХІ ст.</p>
<p>Орієнтовна тема для практичного заняття:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Моделі інноваційного розвитку нових азійських незалежних держав. <p>Орієнтовна тема для написання есе:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Сучасні країни Азії: діалог західної та східної цивілізацій 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Географія. Розділ: Регіони та країни світу. Тема: Країни Азії. (Учень/учениця порівнює особливості господарства різних за рівнем економічного розвитку країн Азії; оцінює роль країн Азії у світі); — 10 клас. Географія. Розділ: Регіони та країни світу. Тема: Країни Латинської Америки. (Учень/учениця називає історико-політичні процеси, що відбуваються в регіоні; аналізує специфіку</p>	

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
	<p>складу населення та системи розселення); — 10 клас. Мистецтво. Розділ: Мистецтво далекосхідного культурного регіону. (Учень/учениця називає види мистецтва/художні явища — «візитівки» далекосхідного культурного регіону; бере участь у дискусіях щодо впливу мистецтва далекосхідного культурного регіону на розвиток сучасного мистецтва, аргументовано відстоює свою позицію); — 10 клас. Мистецтво. Розділ: Мистецтво арабо-мусульманського культурного регіону. (Учень/учениця орієнтується у характерних ознаках мистецтва арабо-мусульманського культурного регіону; наводить приклади взаємовпливів різних культур у сучасному мистецтві; виявляє здатність дискутувати про вплив мистецтва арабо-мусульманського культурного регіону на розвиток сучасного мистецтва, аргументувати свою позицію); — 10 клас. Мистецтво. Розділ: Мистецтво індійського культурного регіону. (Учень/учениця називає види мистецтва, що яскраво репрезентують індійський культурний регіон; усвідомлює взаємовпливи різних культур у сучасному мистецтві)</p>
Узагальнення	
Тематичний контроль	

Розділ 5. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зміст понять</i>: Берлінська криза, Карибська криза, розрядка, нове політичне мислення, багатополярний світ, міжнародний тероризм; • <i>час «холодної війни»</i>, Берлінської і Карибської кризи, війн у Кореї, В'єтнамі, Афганістані, проведення Гельсінської конференції; • <i>причини, ознаки, динаміку й наслідки «холодної війни»</i>, міжнародного тероризму; політики розрядки, Гельсінської конференції. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>використовувати</i> карту як джерело інформації про події «холодної війни»: Берлінську кризу, Карибську 	<p>Динаміка «холодної війни». Протистояння НАТО і ОВД. Вияви міжнародної напруженості (Берлінська криза, війна в Кореї, Карибська криза, війни у В'єтнамі й Афганістані). Період «розрядки» в міжнародній політиці. Гельсінська конференція 1975 р. Рецидиви «холодної війни» на зламі ХХ–ХХІ ст. Від біполярного до багатополярного світу. Проблема міжнародного тероризму. Агресія Росії проти України в 2014 р. Російсько-українська війна</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>кризу, війну в Кореї та В'єтнамі, в Афганістані, як прояви загострення міжнародних відносин в умовах «холодної війни»;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>пояснити</i> вплив Гельсінської конференції на міжнародні відносини на зламі ХХ–ХХІ ст.; • <i>схарактеризувати</i> Берлінську кризу, війну в Кореї, Карибську кризу, війни у В'єтнамі та Афганістані як прояви загострення міжнародних відносин в умовах «холодної війни»; • <i>пояснити</i> процеси переходу від біполярності до багатопольярного світу; вплив «нового політичного мислення» та розпаду СРСР на міжнародні відносини кінця ХХ ст. 	
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Міжнародні відносини другої половини ХХ — початку ХХІ ст.: точки перетину інтересів. • Демонтаж результатів періоду «розрядки»: причини й наслідки 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 11 клас. Зарубіжна література. Розділ: Із літератури кінця ХХ — початку ХХІ століття. Тема: Постмодернізм — одне з найяскравіших літературних явищ другої половини ХХ ст. Соціоісторичні, культурно-філософські та естетичні чинники розвитку постмодернізму в художній літературі. (Учень/учениця розповідає про соціоісторичні, культурно-філософські та естетичні чинники розвитку постмодернізму в художній літературі, наводить приклади втілення елементів постмодерністського мистецтва в масовій культурі; висловлює власне судження про особливості літератури постмодернізму); — 11 клас. Англійська мова. Тема: Моє місце у світі. (Учень/учениця знає про зразки здорового способу життя в Україні та англомовних країнах, уміє презентувати Україну в міжнародному контексті)</p>	
Узагальнення	
Тематичний контроль	

Розділ 6. ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ І КУЛЬТУРА

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зміст понять</i>: науково-технічна революція (НТР), високі технології, неореалізм • функціоналізм, постмодернізм, соціальний реалізм, абстракціонізм, поп-арт; • динаміку, напрями й здобутки НТР; • діяльність видатних представників науки, літератури, мистецтва і спорту другої половини ХХ — початку ХХІ ст; • базові художні принципи провідних мистецьких течій сучасності. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>схарактеризувати</i> зміни у змісті та характері праці, соціальній структурі суспільства; • <i>визначити</i> вплив основних досягнень НТР на життя суспільства; сучасні тенденції в освіті, літературі, образотворчому мистецтві, архітектурі, музиці, театральному мистецтві, кінематографії й спорті; • <i>порівняти</i> зміст і характер праці, а також соціальну структуру модерного (індустріального) та постмодерного (інформаційного) суспільства; • <i>визначити й пояснити</i> різницю в умовах розвитку культури на теренах ЄС та в інших регіонах світу (на вибір); • <i>визначити</i> соціальні наслідки НТР 	<p>Науково-технічна революція: наукові відкриття, нові галузі наук, високі технології, інтеграція науки і виробництва.</p> <p>Зміни у змісті та характері праці, соціальній структурі суспільства, якості життя людей країн світу. Розвиток систем соціального забезпечення.</p> <p>Становлення постіндустріального (інформаційного) суспільства. Культура «віртуальної реальності».</p> <p>Освітні системи. Університети як автономні осередки науки й освіти. Розвиток літератури, образотворчого мистецтва, архітектури, музики, театру, кіно й спорту: домінуючі тенденції</p>
<p>Орієнтовні теми практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Модерне (індустріальне) та постмодерне (інформаційне) суспільство: тяглість і зміни. <p>Орієнтовні теми навчальних проєктів:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Людина другої половини ХХ і початку ХХІ ст.: творець, митець, захисник. • Винаходи ХХ століття, які скоротили відстані та змінили світ. • Галерея сучасного мистецтва / Олімпійські ігри в сучасному світі (на вибір учителя/вчительки або учня/учениці). • Визначні пам'ятки сучасної архітектури (створення інтерактивної карти) 	

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Міжпредметні зв'язки: 11 клас. Зарубіжна література. Розділ: Із літератури кінця ХХ — початку ХХІ століття. Тема: Постмодернізм — одне з найяскравіших літературних явищ другої половини ХХ ст. Соціоісторичні, культурно-філософські та естетичні чинники розвитку постмодернізму в художній літературі. (Учень/учениця розповідає про соціоісторичні, культурно-філософські та естетичні чинники розвитку постмодернізму в художній літературі, наводить приклади втілення елементів постмодерністського мистецтва в масовій культурі; висловлює власне судження про особливості літератури постмодернізму)</p>	
Узагальнення	
Тематичний контроль	

УЗАГАЛЬНЕННЯ ДО КУРСУ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>основні етапи</i> світового суспільного розвитку в ХХ і на початку ХХІ ст.; • <i>взаємозалежність</i> подій, явищ і процесів у сучасному світі <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>визначити</i> основні тенденції розвитку світу в другій половині ХХ і на початку ХХІ ст.; роль незалежної України у світових політичних, економічних і культурних процесах; • <i>схарактеризувати</i> зміни в колективній свідомості населення України в умовах незалежності 	<p>Основні тенденції розвитку світу в другій половині ХХ — на початку ХХІ ст. Національні та глобальні виклики. Виміри цінностей людського буття в сучасному світі. Україна у світовому співтоваристві</p>

Укладачі програми (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 24.02.2017 № 310 «Про розроблення навчальних програм для старшої школи»):

Мудрий Мар'ян Михайлович, доцент кафедри новітньої історії України ім. М. Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат історичних наук (*голова Робочої групи*); **Байкеніч Ганна Василівна**, завідувачка сектору методичної роботи Українського інституту національної пам'яті, кандидат педагогічних наук; **Баханов Костянтин Олексійович**, професор кафедри педагогіки вищої школи, управління навчальним закладом та методиці викладання суспільствознавчих дисциплін Бердянського державного педагогічного університету, доктор педагогічних наук; **Бурлака Олена Вікторівна**, вчителька історії Городищенського економічного ліцею Черкаської області; **Гирич Ігор Борисович**, завідувач відділу Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАНУ, доктор історичних наук; **Євтушенко Раїса Іванівна**, головний спеціаліст Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки України; **Кендзьор Петро Іванович**, доцент кафедри суспільних дисциплін Львівського інституту післядипломної педагогічної освіти, доктор педагогічних наук; **Ксьондзик Тетяна Миколаївна**, вчителька історії ЗОШ I–III ступенів № 5 м. Житомира; **Майданик Олена Геннадіївна**, вчителька історії та правознавства Чернівецького ліцею № 1 математичного та економічного профілів Чернівецької міської ради; **Митрофаненко Юрій Станіславович**, старший викладач Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат історичних наук; **Осмоловський Сергій Олександрович**, завідувач, професор кафедри всесвітньої історії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, кандидат економічних наук; **Пастушенко Роман Ярославович**, завідувач кабінету розвитку освіти Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти; **Руккас Андрій Олегович**, доцент історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат історичних наук; **Скальський Віталій Валерійович**, науковий співробітник Інституту історії України НАНУ, кандидат історичних наук; **Хлипавка Леся Миколаївна**, вчителька історії та правознавства Черкаського навчально-виховного об'єднання «Дошкільний навчальний заклад — загальноосвітня школа I–III ступенів № 36» імені Героїв-прикордонників; **Черевко Оксана Степанівна**, доцент кафедри всесвітньої історії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, кандидат історичних наук; **Щупак Ігор Якович**, директор Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума», музею «Пам'ять єврейського народу та Голокост в Україні», кандидат історичних наук.

ІСТОРІЯ: УКРАЇНА І СВІТ

10–11 класи

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

для загальноосвітніх навчальних закладів

Пояснювальна записка

Навчання історії в 10–11 класах спрямоване на реалізацію **мети повної загальної середньої освіти**, що полягає в різнобічному розвитку, вихованні й соціалізації особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві і цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору й самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності.

У цьому плані **інтегрований курс «Історія: Україна і світ»** має на меті сприяти розвитку особистості, яка володіє ключовими і предметними компетентностями, усвідомлює власну національну ідентичність, має патріотичний світогляд, займає активну громадянську позицію, розуміє виклики глобалізованого світу й здатна реагувати на динаміку суспільних завдань через засвоєння та осмислення історичних явищ і процесів, що стосуються національних інтересів України ХХ–ХХІ ст. та її місця у світовій історії.

Ця мета конкретизується в **комплексі завдань**, серед яких пріоритетними є:

- ♦ поглиблення зацікавлення історією як сферою знань і навчальним предметом, розвиток мисленнєвих здібностей і вмій, потрібних для розуміння сучасних викликів;
- ♦ набуття системних знань про факти, події, явища, тенденції в Україні та світі ХХ–ХХІ ст. з позицій: цінності життя людини, досвіду українського державотворення, утвердження єдності й соборності українського народу, значення європейських культурних і правових традицій для суспільних процесів в Україні, зміцнення національних інтересів і суверенітету, цілісності та непорушності кордонів Української держави в контексті світового історичного процесу;
- ♦ розвиток історичного, критичного і творчого мислення, здатності розуміти загальний хід історичного процесу й проблеми, що стоять перед країною і світом, формувати висловлення й обстоювати власний погляд на інформацію;

- ♦ розуміння національного інтересу, необхідності захисту суверенітету, територіальної цілісності в умовах реальних військово-політичних, інформаційних та інших викликів;
- ♦ ознайомлення з культурними надбаннями, зокрема з цінностями та історико-культурними традиціями українського та інших народів;
- ♦ формування національної політичної й правової культури, громадянської самосвідомості, пошани до державної символіки України в гармонійному поєднанні з національними та загальнолюдськими цінностями.

Інтегрований курс сприятиме: баченню суспільних явищ у конкретних історичних умовах; переосмисленню минулого у світлі нових фактів і викликів суспільного розвитку; вмінню інтерпретувати історію України як частину світового культурного, економічного й політичного простору; здатності дотримуватися принципів демократії і розуміти їхню цінність у сучасному світі, виявляти стійкість до маніпуляції свідомістю навколо історії, прогнозувати суспільний розвиток.

Зміст курсу структурований за проблемно-тематичним принципом. Особливу увагу приділено питанням становлення національної державності, взаємодії людини й держави, життю людини в суспільстві. Змістове наповнення предмета базується на засадах: *громадянської спрямованості* — розвитку громадянської свідомості, активної життєвої позиції і патріотизму особистості, яка володіє глибокими історичними знаннями й розумінням національного інтересу України та готова його обстоювати; *людиноцентризму* — уваги до людини та її поведінкових мотивацій, відкритті зв'язків між формуванням особистісних цінностей і розвитком суспільства; *україноцентризму* — представлення новітньої історії України в контексті всесвітньої історії з розкриттям у ній тих сюжетів, які відображають боротьбу українського народу за свободу й державність; *націєтворення* — висвітлення історії України ХХ–ХХІ ст. як процесу формування сучасної української нації; *європейськості* — відображення зв'язку українського минулого з європейським історичним процесом; політичних, економічних і культурних взаємовпливів.

Проблематику історії України (що становить дві третини змістового наповнення) внесено у світовий, насамперед європейський історичний контекст і водночас показано, як вона цей контекст творить. Програма приділяє увагу видам навчальної діяльності,

що надають учням можливість самостійно працювати з історичними відомостями, зокрема пропонує орієнтовні переліки тем для практичних занять, написання есе, виконання проєктів. Учні зможуть набути історико-предметну компетентність, зокрема умінь визначати причини, сутність і наслідки подій, явищ і процесів ХХ і початку ХХІ ст. на теренах України й інших держав, характеризувати й порівнювати, аргументовано висловлювати власну думку.

Зміст курсу «Історія: Україна і світ» відповідає вимогам чинного Державного стандарту повної загальної середньої освіти. Його наскрізні змістові лінії — провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються в процесі навчання і виховання учнів: «людина — людина», «людина — суспільство», «людина — влада», «людина — світ уявлень та ідей», «людина — простір», «людина — природа», «людина — світ речей».

У зміст курсу інтегровано низку інших, актуальних сьогодні змістових ліній.

Змістова лінія **«Екологічна безпека та сталий розвиток»** передбачає формування в учнів соціальної активності, відповідальності та екологічної свідомості, готовності брати участь у розв'язанні питань збереження довкілля і розвитку суспільства, усвідомлення важливості сталого розвитку для майбутніх поколінь. Учні 10–11 класів орієнтують на особисту відповідальність за сталий розвиток, зокрема на такі способи діяльності, які забезпечують збереження навколишнього середовища, а також на оцінку й (за потреби) зміну власних споживацьких звичок і способу життя.

Реалізація змістової лінії **«Громадянська відповідальність»** сприятиме формуванню діяльного члена громади й суспільства, який розуміє принципи і механізми функціонування суспільства, є вільною особистістю, яка визнає загальнолюдські й національні цінності та керується морально-етичними критеріями й почуттям громадянської відповідальності у власній поведінці. Учні 10–11 класів орієнтують на усвідомлення своєї ролі в суспільстві, набуття вмінь ухвалювати рішення, розуміння важливості громадських ініціатив та участі в їх реалізації.

Вивчення питань, що належать до змістової лінії **«Здоров'я і безпека»**, має на меті сформувати учня як духовно, емоційно, соціально й фізично повноцінного члена суспільства, здатного дотримуватися здорового способу життя і формувати безпечне життєве середовище. Учні 10–11 класів навчають знати й розуміти

права, обов'язки та відповідальність, що пов'язані з дотриманням правил безпеки, розвивають уміння здорової і безпечної поведінки, орієнтують на розуміння взаємозалежності між колективною та індивідуальною безпекою.

Змістова лінія **«Підприємливість та фінансова грамотність»** спрямована на розвиток лідерських ініціатив, здатність успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі, забезпечення кращого розуміння молодим поколінням українців практичних аспектів фінансових питань (здійснення заощаджень, інвестування, запозичення, страхування, кредитування тощо). Учні 10–11 класів орієнтують на розвиток підприємливості, ознайомлюють з можливостями участі в заходах, спрямованих на покращення добробуту місцевих громад і суспільства загалом.

Змістова лінія **«Культурна самосвідомість»** спрямована на розвиток школяра як особистості, яка розуміє роль культури у формуванні мислення, усвідомлює зміни різних культур упродовж історії, має уявлення про різноманіття культур та їхні особливості, цінує свою культуру й культурну багатоманітність світу. Учні 10–11 класів орієнтують на розвиток власної культурної свідомості, набуття знань про становлення та взаємодію національних культур, усвідомлення та вивчення культурної багатоманітності світу.

Під час вивчення питань, що належать змістовій лінії **«Інформаційне середовище»**, головною метою є зростання учня як людини, яка сприймає і розуміє навколишнє інформаційне середовище, здатна його критично аналізувати, а також діяти в ньому відповідно до своїх цілей і усталеної в суспільстві комунікативної етики. Учні 10–11 класів орієнтують на формування ефективних способів пошуку потрібної інформації, що охоплюють різні середовища й бази даних, на розвиток уміння критично аналізувати інформацію для ухвалення особистих рішень.

Змістова лінія **«Цінності й моральність»** спрямована на формування учня як морально повноцінної людини, яка знає загальноновизнані правила поведінки, дотримується їх у школі і поза школою, не байдужа до нехтування ними і за потреби реагує на це відповідно до можливостей. Учні 10–11 класів орієнтують на рефлексію про принципи власної поведінки й поведінки інших людей, застосування вмінь розв'язувати світоглядні (ціннісні, моральні) конфлікти та робити відповідальний вибір.

Змістові лінії зіставляються з ключовими компетентностями, опанування яких забезпечує формування ціннісних і світоглядних

орієнтацій учня, що визначають його поведінку в життєвих ситуаціях. Навчання змістовими лініями реалізується через актуалізацію відповідних знанневих, діяльнісних і оцінно-ціннісних компонентів, творчу роботу за міжпредметної та внутрішньо предметної інтеграції, позакласну роботу й роботу гуртків за інтересами, участь у загальнонаціональних учнівських конкурсах.

Структура програми й організація навчання учнів. Програма складається з пояснювальної записки, структурованих за розділами очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів і змісту навчального матеріалу як основи для досягнення цих результатів. Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учня/учениці зорієнтовані на формування предметних і ключових компетентностей і викладені через знання й уміння, які відповідають знанневому, смисловому й діяльнісному компонентам.

Комплексним показником рівня історичної освіти є **предметно-історична компетентність** учнів, тобто здатність пізнавати минуле, заснована на знаннях, ціннісних орієнтирах і досвіді, набутих під час навчання. Елементами історичної компетентності є: *хронологічна компетентність*, тобто вміння орієнтуватися в історичному часі, встановлювати близькі та далекі причиново-наслідкові зв'язки, розглядати суспільні явища в конкретних історичних умовах, виявляти зміни й тяглість життя суспільства; *просторова компетентність* — вміння орієнтуватися в історичному просторі та знаходити взаємозалежності в розвитку суспільства, господарства, культури й природного довкілля; *інформаційна компетентність* — вміння працювати з джерелами історичної інформації, інтерпретувати зміст джерел, визначати їхню надійність, виявляти й критично аналізувати розбіжності в позиціях авторів джерел; *логічна компетентність* — вміння визначати й застосовувати теоретичні поняття для аналізу й пояснення історичних подій та явищ, ставити запитання і шукати відповіді, розуміти множинність трактувань минулого та зіставляти різні його інтерпретації; *аксіологічна компетентність* — вміння формулювати оцінку історичних подій та історичних постатей, суголосну цінностям і уявленням відповідного часу чи відповідної групи людей, осмислювати зв'язки між минулим і сучасним життям.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності описані в Програмі як завдання, виконання яких учні мають продемонструвати. Завдання *знати* передбачає, що учень/учениця

мають, використовуючи джерельну інформацію, назвати й обґрунтувати часові межі історичного явища; віднести історичну подію до певного часового проміжку, історичного періоду; розпізнати на карті позначені, але не підписані історико-просторові об'єкти; стисло описати історичне явище, процес (перелічити ознаки), вільно відтворити представлене пояснення факту (розкрити зміст, вплив, значення), виділити суттєві характеристики поняття (пояснити, дати визначення) тощо.

Виконання учнем/ученицею завдання *вміти* має продемонструвати його/її здатність оперувати певним алгоритмом дій: добирати з масиву фактів ті, що характеризують історичне явище чи процес; розміщувати дібрані факти в хронологічній послідовності, синхронізувати їх відповідно до історико-географічних регіонів чи адміністративно-політичних утворень. Старшокласники мають уміти користуватися картою як джерелом інформації, виділяти потрібну (тобто аналізувати) інформацію й групувати її за певною ознакою (класифікувати) з різних джерел; систематизувати, узагальнювати та інтерпретувати факти; характеризувати явища, процеси, періоди, геополітичну ситуацію; порівнювати, визначати передумови й наслідки історичних подій, мотиви вчинків історичних осіб, висловлювати й обґрунтувати судження про їхні рішення, позиції, погляди, діяльність; виявляти факти, які ставлять під сумнів пропоновані твердження (наводити контраргументи); прогнозувати суспільні зміни тощо.

Умовою досягнення результатів, що пов'язані з осмисленням головних історичних явищ, оцінкою діяльності історичних осіб XX–XXI ст., є дослідницько-пошукова робота. Програма не подає ні переліку фактів, що сукупно відображають кожне з виділених історичних явищ, процесів, ні науково обґрунтованих суджень про названі історичні особи. Виконуючи таке завдання, учень/учениця самостійно добирає потрібний матеріал: виділяє факти, що відображають конкретне явище чи процес, щоб розмістити їх у хронологічній послідовності або синхронізувати; відшукує інформацію про історичну особу, щоб сформулювати власне аргументоване судження про її діяльність тощо. Описані завдання доцільно розподілити між учнями й запропонувати їм представити результати, працюючи в парах або групах. Учитель/вчителька має оцінити, насамперед, уміння виконувати подібні завдання, бо переліки фактів завжди будуть неповними, а судження учнів матимуть різний рівень узагальнення.

Програма орієнтує учасників освітнього процесу на результативну діяльність. Визначені результати, на думку укладачів, будуть досяжними тільки за умови залучення учнів/учениць до різних, переважно активних та інтерактивних видів навчальної діяльності. Вагомим складником успіху є також широке використання в навчанні історії можливостей інших предметів. До кожного розділу Програми подано пропозиції щодо використання між-предметних зв'язків.

Головним критерієм успішності роботи вчителя/вчительки за цією Програмою є не так змістова повнота, як уміння налагодити творчу роботу школярів/школярок з орієнтацією на формування ключових і предметних компетентностей. Підтримуючи різнобічні інтереси і стали пізнавальну активність учнів/учениць, педагоги сприятимуть опануванню ними суспільного досвіду, що забезпечить соціальну активність молодих людей як особистостей, їхню спрямованість на творчу діяльність.

Зміст кожного розділу програми містить перелік історичних сюжетів, які (для полегшення планування навчальної діяльності) згруповані в змістові блоки. Втім, це не обмежує права вчителя самостійно розподіляти навчальний матеріал на окремі заняття, зокрема змінювати пропоновану авторами послідовність вивчення сюжетів у межах розділів. Учителю формулює назву теми й визначає кількість і перелік питань до кожного уроку, орієнтуючись на вказані в розділі очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності. Плануючи навчання, вчителям/вчителькам доцільно зважати на умови організації навчального процесу у своїй школі, пізнавальні можливості школярів/школярок, а також власне бачення викладання конкретного розділу.

Програма передбачає вивчення: у 10-му класі — періоду від початку Першої до кінця Другої світової війни, а в 11-му класі — від середини ХХ ст. до сучасності. Такий хронологічний розподіл дає можливість показати у взаємозв'язку (як явища одного ряду) дві світові війни та водночас пояснити формування сучасного світового порядку як заперечення тоталітарного досвіду першої половини ХХ ст.; виразно сформулювати уроки минулого, пов'язані з боротьбою за громадянські свободи і демократичні цінності.

Вивченню кожного з періодів передують вступні заняття. Їхня мета — представити учням історичний образ періоду, що вивчатиметься впродовж навчального року. Працюючи з матеріалом вступу, учень/учениця сформує початкові уявлення про головні явища й процеси історичного періоду, розпізнають головні тенденції розвитку українського та європейських суспільств у цей час.

Обов'язковим компонентом навчально-пізнавальної діяльності на уроках історії в 10–11 класах є виконання учнями практичних і творчих завдань. У Програмі до кожної теми подано орієнтовну тематику практичних занять, навчальних проєктів і/або есе. Проєкти й есе можуть виконуватися за вибором як учителя, так і учнів, як у класі, так і вдома, але з обов'язковим обговоренням результатів на уроці. Для практичного заняття, проєкту, есе вчитель/вчителька може обрати іншу тему, розробити пізнавальні завдання, що ґрунтуються на самостійно дібраній джерельній базі. Пропоновані учням/ученицям завдання мають бути аналітичними, зорієнтованими на визначені очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності відповідного розділу Програми, сприяти опануванню учнями ключових компетентностей, формувати розуміння зв'язку між вивченим матеріалом і сучасністю.

У Програмі немає розподілу навчальних годин за розділами. У межах загальної річної кількості годин учитель/вчителька самостійно визначає час для роботи над кожним розділом програми, дбаючи при тому про досягнення учнями/ученицями повноти завдань, що визначені як очікувані результати учіння. Плануючи курс, доцільно визначити цілі (очікувані результати учіння) та виділити навчальний час (у межах уроку, окремими уроками) на вивчення історії рідного краю.

Організацію навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць за цією програмою вчитель/вчителька відображає у власному календарно-тематичному плані або в робочій програмі, які затверджує керівник навчального закладу. Робочу програму вчитель/вчителька укладає тоді, коли має намір вибудувати в межах навчальної програми власний алгоритм роботи з учнями, зокрема акцентувати на певних навчальних цілях, змістових елементах, розширити коло історичних діячів, змінити послідовність вивчення матеріалу в межах розділів, додати матеріал з історії рідного краю, доповнити тематику практичних занять, творчих робіт тощо.

Історія: Україна і світ (1914–1945 рр.)

10 клас

Структура курсу:

Вступ. Переддень світової війни

Розділ 1. Перша світова війна

Розділ 2. Соціальні й національні революції в Європі. Українська революція

Розділ 3. Облаштування повоєнного світу: між демократією й авторитаризмом

Розділ 4. Тоталітарні режими як виклик людству

Розділ 5. Україна і світ напередодні Другої світової війни.

Початок війни

Розділ 6. Друга світова війна: перебіг і результати

Вступ. ПЕРЕДДЕНЬ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зміст понять</i>: система «озброєного миру», «військово-політичний блок», «геополітика»; • <i>передумови і привід</i> до Першої світової війни; • <i>геополітичні плани</i> країн Антанти і Центральних держав; • <i>зміст</i> «українського питання» напередодні Першої світової війни та його роль в австро-російських суперечностях і європейській політиці. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>встановити хронологічну послідовність</i> подій у переддень Першої світової війни; • <i>схарактеризувати</i>, використовуючи карту як джерело інформації, геополітичну ситуацію напередодні Першої світової війни; • <i>порівняти</i>: а) геополітичні плани країн Антанти й Центральних держав щодо українських територій; б) політичні 	<p>Система «озброєного миру»: Троїстий союз і Антанта. Території зіткнення геополітичних інтересів: «балканський вузол». Україна в геополітичних планах Центральних держав і Антанти. «Українське питання» в австрійсько-російських відносинах. Український національний рух. Модернізація і формування сучасних націй. Повсякденне життя: між традиційним та індустріальним суспільством</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>орієнтації провідних українських партій напередодні війни; в) повсякденне життя в традиційному й індустріальному суспільстві;</p> <ul style="list-style-type: none"> • визначити причини піднесення українського національного руху 	
Узагальнення	

Розділ 1. ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>хронологічні межі</i> Першої світової війни, <i>час утворення</i> Головної Української ради та легіону Українських січових стрільців, <i>періоди</i> російської окупації Галичини і Буковини; • <i>зміст понять</i>: «світова війна», «окупаційний режим», «національне військове формування», «військове генерал-губернаторство», «військова стратегія», «позиційна війна», «репарація», «контрибуція»; • політичні й військові <i>механізми</i> пере-ростання локального конфлікту у світову війну; • <i>зміст</i> «українського питання» під час Першої світової війни, <i>вплив</i> війни на українське суспільство. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>встановити хронологічну послідовність і синхронність</i> подій Першої світової війни; • <i>використовувати карту</i> як джерело інформації про основні події Першої світової війни, зокрема на українських теренах; • <i>висвітлити</i>, зібравши джерельну інформацію, бойовий шлях легіону Українських січових стрільців; рельну 	<p>1.1. Початок Першої світової війни. Політичні програми та орієнтації українців у зв'язку з початком війни. Початок світової війни. Головна Українська рада. Українці в арміях воюючих сторін. Легіон Українських січових стрільців. Український рух у Російській імперії: між заявами про лояльність і переслідуваннями. Союз визволення України. Галицькі «москвофіли».</p> <p>1.2. Воєнні кампанії 1914–1916 років. Театри бойових дій у 1914 р. Російська окупація Галичини та Буковини. Бойовий шлях легіону Українських січових стрільців. Вступ Італії у війну. Західний фронт у 1915–1916 рр. Брусиловський прорив. Воєнні операції на морях.</p> <p>1.3. Повсякденне життя: на фронті й у тилу. Сприйняття війни. Людина на фронті: «будні» окопної війни. Влада й організація життя в тилу. Жінка</p> <p>1.4. Завершення та наслідки війни. Вступ США у війну. «14 пунктів» Вудро Вілсона. Бойові дії</p>

<p>інформацію, бойовий шлях легіону Українських січових стрільців;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>систематизувати, узагальнити та інтерпретувати</i> відомості про економічне й суспільне життя під час війни в Україні, країнах Європи і світу; • <i>схарактеризувати</i> геополітичну ситуацію напередодні Першої світової війни, національну політику Російської імперії та Австро-Угорщини в період війни, повсякденне життя населення на фронті й у тилу; • <i>висловити аргументовані судження</i> про: а) ставлення до світової війни провідних політичних сил у країнах Антанти і Центральних державах; б) стратегії провідних українських політичних сил в умовах війни та роль лідерів у їх формуванні; • <i>визначити причини</i>: а) розколу українських політичних сил у ставленні до війни; б) створення українських добровольчих військових формувань; в) сплеску добровільного руху в Україні; • <i>узагальнити</i> політичні, економічні й світоглядні наслідки Першої світової війни; • <i>спрогнозувати</i> зміни геополітичного простору з урахуванням результатів Першої світової війни 	<p>на Західному фронті в 1917–1918 рр. Вихід Росії з війни. Комп'єнське перемир'я. Наслідки війни: політичний, матеріальний, соціальний («втрачене покоління») і духовний виміри</p>
---	--

Орієнтовні теми для практичних занять:

- Українські січові стрільці в мистецьких і літературних образах.
- Повсякденне життя під час Першої світової війни (на прикладі українських теренів).
- «Велика війна» в історичній пам'яті та культурі.

Орієнтовні теми для написання есе:

- «Велика війна» 1914–1918 років: збіг обставин чи вияв кризи європейської цивілізації?
- Зумовлені Першою світовою війною наукові й технічні винаходи, які змінили життя людства.

Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Захист Вітчизни. Розділ: Історія розвитку українського війська. Тема: Українські військові формування та участь українців у військових подіях ХХ століття. (Учень/учениця

називає основні історичні етапи розвитку українського війська; називає видатних військових лідерів українського народу; наводить приклади визначних воєнних подій, битв українського війська)

Узагальнення

Тематичний контроль

Розділ 2. СОЦІАЛЬНІ Й НАЦІОНАЛЬНІ РЕВОЛЮЦІЇ В ЄВРОПІ. УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • час початку революцій у Росії, Чехословаччині й Угорщині, утворення УНР і ЗУНР, проголошення державної незалежності Польщі та Фінляндії; • зміст понять: «національна революція», «національно-територіальна автономія», «Федералісти», «самостійники», «ультиматум», «інтервенція», «отаманщина», «націонал-комунізм», «воєнний комунізм», «державний терор», «продовольча розкладка», «реквізиція»; • передумови краху монархічних режимів у Центральних державах і в Росії, розпаду імперій Центральної та Східної Європи, відновлення державності Польщі, Фінляндії та утворення Королівства сербів, хорватів і словенців; • причини радикалізації суспільно-політичних настроїв в Україні у 1918–1919 рр., боротьби між «червоними» і «білими» за контроль над українськими теренами; • значення Української революції та Акта злуки УНР і ЗУНР для української державності; • утопічний характер більшовицького плану «світової пролетарської революції» 	<p>2.1. Російська революція 1917 року. Падіння монархії в Росії. Тимчасовий уряд: склад і політика. Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів. Володимир Ульянов (Ленін). Жовтневий переворот. Війна між «червоними» і «білими». Розпад Російської імперії. Проголошення державної незалежності Польщі та Фінляндії.</p> <p>2.2. Українська революція: від автономії до незалежності. Причини та рушійні сили Української революції 1917–1921 рр. Українська Центральна Рада і Генеральний Секретаріат. Михайло Грушевський і Володимир Винниченко. Універсали Центральної Ради: від автономії до самостійності. Боротьба політичних організацій за вплив на армію та населення. Формування українського війська: здобутки й прорахунки. Перша російсько-українська війна. Кримськотатарський національний рух. Конституція Української Народної Республіки (УНР).</p> <p>2.3. Українська революція: національний і соціальний аспекти. Українська Держава. Павло Скоропадський. Антигетьманська опозиція. Утворення Директорії</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>встановити</i> хронологічну послідовність і синхронність революційних подій у Центрально-Східній Європі в 1917–1923 рр.; • <i>визначити</i> хронологічні межі та етапи Української революції; • <i>описати</i>, використовуючи карту: а) геополітичні зміни в Європі після Першої світової війни, б) перебіг збройної боротьби за збереження української державності; • <i>визначити</i> на основі аналізу універсалів УЦР та інших документів періоду революції <i>зміни</i> в стратегії й тактиці українського державотворення; • <i>простежити зміни</i> державного устрою України в період революції та <i>визначити причини</i> цих змін; • <i>порівняти</i>: а) програмні засади, внутрішню й зовнішню політику урядів УНР (з часів Центральної Ради і Директорії), Української Держави і ЗУНР; б) національну політику більшовиків та українських держав; • <i>схарактеризувати</i>: а) ставлення національних меншин в Україні до української державності; б) стратегію боротьби більшовиків за владу й відновлення Росії в імперських кордонах; • <i>встановити причини й наслідки</i>: а) Української революції і боротьби українців за збереження національної держави; б) російсько-українських воєн; в) польсько-української війни; г) української отаманщини; д) втрати Україною національно-державного суверенітету; • <i>висловити аргументовані судження</i> про політичну діяльність 	<p>Відновлення УНР. Симон Петлюра. Друга російсько-українська війна та окупація УНР більшовиками й білогвардійцями. Політика «воєнного комунізму». Отаманщина. Нестор Махно. Холодноярська республіка. Зимові походи Армії УНР.</p> <p>2.4. Революції в Центральній Європі. Крах монархічних режимів у Центральних державах. Розпад Габсбурзької монархії. Національні революції в Чехословаччині й Угорщині. Утворення Королівства сербів, хорватів і словенців.</p> <p>2.5. Проголошення Західно-Української Народної Республіки. Українсько-польські відносини. Утворення Української Національної Ради. «Листопадовий зрив» і проголошення Західно-Української Народної Республіки. Євген Петрушевич. Польсько-українська війна. Акт Злуки УНР і ЗУНР. «Трикутник смерті» й Варшавська угода 1920 р.: здобутки і втрати українців. Юзеф Пілсудський.</p> <p>2.6. Українська державність та питання національних меншин. Міжнародні відносини на теренах України. Закон УНР «Про національно-персональну автономію». Національна політика гетьманського уряду і Директорії. Питання національних меншин у ЗУНР</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
Володимира Винниченка, Михайла Грушевського, Миколи Міхновського, Симона Петлюри, Євгена Петрушевича, Павла Скоропадського, Нестора Махна, Юзефа Пілсудського, Володимира Ульянова (Леніна)	
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Стратегія і тактика боротьби Української Центральної Ради за створення національної демократичної держави (на основі аналізу універсалів і конституційних актів). • Українська державність і питання національних меншин (на основі аналізу універсалів УЦР і конституційних актів українських держав). <p>Орієнтовні теми для написання есе:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Жовтневі (1917 року) події в Росії: державний переворот чи соціалістична революція? 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Людина в соціокультурному просторі. Тема: Конфлікти. (Учень/учениця знає та критично оцінює причини зародження конфліктів, аналізує шляхи подолання конфліктних ситуацій; формує навички ефективної комунікації та ненасильницького розв'язання соціальних конфліктів)</p>	
Узагальнення	
Тематичний контроль	

Розділ 3. ОБЛАШТУВАННЯ ПОВОЄННОГО СВІТУ: МІЖ ДЕМОКРАТІЄЮ Й АВТОРИТАРИЗМОМ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • час роботи Паризької і Вашингтонської конференцій, створення Ліги Націй, утворення СРСР, <i>хронологічні межі</i> непу, голоду в Україні, політики «коренізації», епохи «проспериті» в США, Веймарської республіки в Німеччині; • <i>зміст понять:</i> «система колективної безпеки», «нова економічна політика (неп)», «продподаток», «коренізація (українізація)»; 	<p>3.1. Паризька мирна конференція. «Українське питання». Система мирних договорів з переможеними. Встановлення кордонів у Європі. Поділ української території. Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР). Утворення Радянського Союзу. Статус Української СРР у складі Радянського Союзу. Українська політична й культурна еміграція. Спроби формування</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> • місце і роль Ліги Націй у повоєнному світі; • статус Української СРР у складі Радянського Союзу (СРСР); • тоталітарний характер більшовицького (комуністичного) політичного режиму, інструменти його політики; • місце і вагу «українського питання» в планах і дискусіях лідерів великих держав про повоєнне облаштування Європи; • проблематику становлення національних держав у Центрально-Східній Європі; • зв'язок між економічним потенціалом і політичними впливами держав; • сутність більшовицької «нової економічної політики» і політики «коренізації» в СРСР, їхні особливості в УСРР; • модернізм як протипагу «класичному мистецтву» XIX ст.; • роль інтелігенції в осмисленні наслідків Першої світової війни і революційного періоду; • відображення в мистецтві та літературі результатів світової війни, подій Української та інших революцій; • культурну єдність політично розколотої Європи. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • встановити хронологічну послідовність і синхронність подій, пов'язаних з політичним облаштуванням повоєнного світу; • описати, використовуючи карту: а) геополітичні зміни в Європі внаслідок Першої світової війни та національних революцій; б) територіальні межі СРСР, УРСР; в) регіони компактного проживання українців 	<p>системи колективної безпеки в Європі. Ліга Націй.</p> <p>3.2. Економічний і суспільно-політичний розвиток країн Західної Європи та Америки. Епоха «проспериті» в США. Економіка західноєвропейських держав: структурні зміни й стабілізація. Англійська та французька демократії в умовах соціальних конфліктів і політичної конкуренції. Німеччина в період Веймарської республіки. Репараційне питання. Німецько-радянське зближення 1920-х рр.</p> <p>3.3. Держави Центрально-Східної Європи. Економічне й політичне становище Королівства сербів, хорватів і словенців, Болгарії, Румунії, Угорщини, Австрії, Чехословаччини, Польщі. Томаш Масарик. Становище українців у Польщі, Чехословаччині, Румунії: національна політика влади, соціальні зміни, господарська, культурна й політична активність.</p> <p>3.4. Українська СРР в умовах «нової економічної політики». Політико-економічна криза більшовицького режиму. Голод 1921–1923 рр. «Нова економічна політика»: запровадження, реалізація, економічні та соціальні результати. Людина в період непу.</p> <p>3.5. Політика «коренізації» більшовицького режиму. «Українізація». Курс на «коренізацію» компартійно-державного апарату СРСР. «Українізація»: форма і зміст. Ставлення влади й населення УСРР до «українізації».</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>та інших національних меншин у державах Центрально-Східної Європи; г) осередки української політичної й трудової еміграції;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>систематизувати, узагальнювати й інтерпретувати</i> відомості про політику, економіку, побуту культуру й повсякденне життя в УСРР і країнах Європи в 1920-х рр.; • <i>визначити наслідки:</i> а) ухвалених Антантою в «українському питанні» рішень; б) ставлення влади й населення УСРР до політики «коренізації/українізації»; • <i>обґрунтувати судження</i> про сильні і слабкі сторони Версальсько-Вашингтонської системи договорів щодо повоєнного устрою світу; • <i>схарактеризувати</i> (на прикладах європейських держав): а) стратегію подолання економічної і соціальної нестабільності, обрану політичними силами, що були при владі у 1920-х рр.; б) результати економічного розвитку країн Західної Європи та Північної Америки в 1920-х рр.; в) структурні зміни в економіці цих держав; г) вплив непу та українізації на політичну орієнтацію української культурної і політичної еміграції; д) досягнення українського суспільства в літературі та мистецтві в 1920-х рр.; • <i>проаналізувати</i> суспільно-політичний розвиток країн Західної Європи та Північної Америки в 1920-х рр., <i>встановити</i> політичні тенденції цього періоду; • <i>висловити аргументовані судження</i> про діяльність Томаша Масарика, Миколи Скрипника, Миколи Хвильового, Олександра Шумського 	<p>Радянська українізація в баченні української політичної та культурної еміграції. Розвиток української освіти, науки і мистецтва в УСРР.</p> <p>3.6. Соціальні зміни та культурне життя. Повернення Європи до мирного життя. Зміни в побуті: одязі, харчуванні, облаштуванні житла, організації відпочинку. Повсякдення і життєвий рівень населення в СРСР (на прикладі України). Суспільна роль інтелігенції. Новий образ жінки в суспільстві: жінка на виробництві, в освітніх закладах і громадському житті. Масова культура. Модернізм. Культурна єдність політично розколотої Європи</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> «Українське питання» на Паризькій мирній конференції і в міжнародних угодах 1920-х рр. Побутова культура й повсякденне життя населення Європи першої третини ХХ ст. Новий образ жінки в українському суспільстві міжвоєнного періоду. <p>Орієнтовні теми для написання есе:</p> <ul style="list-style-type: none"> Осмилення наслідків Першої світової війни та революційного періоду в європейській та українській культурі Ідея пан-Європи: витоки, спроби реалізації і причини невдач. 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 9 клас. Художня культура. Розділ: Основи художньої культури. Тема: Художні напрями мистецтва ХХ століття: від модернізму до постмодернізму. Полістилістика. (Учень/учениця вміє толерантно дискутувати з питань культури, знаходити джерела для художньої самоосвіти); — 10 клас. Географія. Розділ: Регіони та країни світу. Тема: Країни Європи. Держави-сусіди. (Учень/учениця характеризує особливості розміщення та формування населення країн і регіонів, урбанізаційні процеси, обґрунтовує галузеву структуру господарства країн Європи)</p>	
Узагальнення	
Тематичний контроль	

Розділ 4. ТОТАЛІТАРНІ РЕЖИМИ ЯК ВИКЛИК ЛЮДСТВУ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> <i>хронологічні межі</i> «Великої депресії» і «Нового курсу» Ф. Д. Рузвельта, громадянської війни в Іспанії, Голодомору в Україні, час приходу до влади фашистів в Італії та нацистів у Німеччині, встановлення авторитарних режимів у країнах Центрально-Східної Європи, утвердження сталінського режиму в СРСР, утворення ООН; <i>зміст понять:</i> «Велика депресія», «форсована індустріалізація», «суцільна колективізація», «Голодомор», «Новий курс», «тоталітаризм», «фашизм», «націонал-соціалізм»; 	<p>4.1. Велика депресія. Світова економічна криза 1929–1933 рр.: причини, перебіг, регіональні відмінності, наслідки. «Новий курс» Ф. Д. Рузвельта. Європа: політика економії та протекціонізму, встановлення державного контролю над економікою.</p> <p>4.2. Комунізм, фашизм і нацизм. Ідейні засади й соціальна база комуністичного режиму, фашизму і нацизму. Прихід до влади в Італії фашистів. Утвердження нацистського режиму в</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>«інтегральний націоналізм», «санація», «геноцид», «антисемітизм», «осадництво», «паціфікація», «гандизм»;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>політично-правовий статус</i> західноукраїнських теренів у складі Польщі, Румунії, Чехословаччини; • територіальний розподіл України, етнічний склад її населення, політичні сили, наукові й мистецькі здобутки українців у 1930-ті рр.; • <i>причини і прояви</i> світової економічної кризи 1929–1933 рр.; • <i>передумови</i> утвердження тоталітарних і авторитарних режимів у країнах Європи; • <i>суперечливий характер</i> національної політики режиму «санації» в Польщі; • <i>сутність</i> соціального вчення католицької церкви; <i>позицію</i> Церков щодо викликів світової політики; • <i>теоретичні засади</i> інтегрального націоналізму; • <i>специфіку</i> комуністичного режиму й завдання політики «великого перелому» в СРСР. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>встановити хронологічну послідовність і синхронність</i> фактів, що відображають перебіг світової економічної кризи 1929–1933 рр., спланованої модернізації в УСРР, боротьби за демократію у Франції та Іспанії, зосередження влади фашистами в Італії, нацистами в Німеччині, більшовиками-сталіністами в СРСР, діяльність легального й підпільного секторів українського руху, громадську активність українців, модернізаційні процеси поза межами Європи; 	<p>Німеччині. Соціально-економічна політика урядів Б. Муссоліні та А. Гітлера. Знищення політичної опозиції. Встановлення державного контролю над публічним життям і суспільною свідомістю. Роль пропаганди. Антисемітизм у нацистській Німеччині.</p> <p>4.3. Виникнення авторитарних режимів. Боротьба за демократію. Радикалізація політичного життя в 1930-х рр. Народні фронти у Франції та Іспанії. Громадянська війна в Іспанії. Політичні режими в країнах Центрально-Східної Європи. Становище українців у Румунії, Угорщині, Чехословаччині, Австрії.</p> <p>4.4. Режим «санації» в Польщі. Національна політика «санаційного» режиму. Влада й українське суспільство. Українські політичні, професійні, кооперативні, просвітні, релігійні, жіночі та молодіжні організації. Митрополит Андрей Шептицький. Радикалізація суспільних настроїв. Дмитро Донцов. Організація українських націоналістів (ОУН). Євген Коновалець.</p> <p>4.5. Утвердження комуністичного тоталітарного режиму в СРСР. Встановлення режиму сталінської диктатури: передумови й методи. Форсована індустріалізація. Директивна економіка. Суцільна колективізація сільського господарства. Опір селянства</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> • <i>використовувати карту</i> як джерело інформації про протиборство демократичних і диктаторських режимів, індустріальні новобудови в УСРР, локалізацію і масштаби масових розстрілів, Голодомору, репресій та антибільшовицьких повстань в УСРР; • <i>розрізнити</i> демократичні, авторитарні й тоталітарні режими, зокрема в країнах Центральної та Східної Європи; • <i>обстоювати правову оцінку</i> Голодомору як геноциду українського народу; • <i>схарактеризувати</i>: а) світогляд «радянської» людини і моральний клімат «соціалістичного» суспільства в СРСР; б) програми подолання світової економічної кризи в країнах Америки та Європи; • <i>визначити причини, регіональні відмінності та наслідки</i> світової економічної кризи 1929–1933 рр., спланованої модернізації в СРСР, модернізаційних процесів у неєвропейському світі; • <i>установити причини й наслідки</i>: а) радикалізації політичного життя в країнах Європи, Азії та Латинської Америки; б) зламу демократичних систем у країнах Центрально-Східної Європи; в) розгортання антиколоніального руху; • <i>висловити аргументовані судження</i> щодо: а) суспільної ролі Греко-католицької церкви в міжвоєнний період; б) громадської активності українського суспільства міжвоєнного періоду; в) становища української інтелігенції в умовах комуністичного тоталітаризму й панування класової ідеології; 	<p>Комуністичний тоталітаризм. «Культурна революція». Масові репресії. Конституція СРСР 1936 р.</p> <p>4.6. Репресії та Голодомор в Україні. Результати політики «великого перелому» в УСРР. Політичні процеси. Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид українського народу. Позиція світової спільноти щодо Голодомору. Великий терор. Українці в таборах ГУЛАГу. Нищення української наукової і творчої інтелігенції («розстріляне відродження»).</p> <p>4.7. Людина в умовах тоталітаризму: приклад України. Суспільство радянської України. Партноменклатура. Микола Скрипник. Олександр Шумський. Світогляд «радянської» людини та способи його формування. Українська інтелігенція. Олександр Довженко.</p> <p>4.8. Країни Азії, Африки та Латинської Америки. Японська експансія в Китаї. Антиколоніальний рух в Індії. Махатма Ганді. Акції громадянської непокороти. Модернізація Туреччини й Ірану. Північна Африка у сфері англійських, французьких та італійських інтересів. Протиборство демократичних сил і диктаторських режимів у Латинській Америці</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> • визначити тенденції економічного та суспільного розвитку країн Європи, Азії, Африки та Латинської Америки, міжнародних відносин; • представити аргументовану оцінку поглядів і політики Йосипа Сталіна, Беніто Муссоліні, Адольфа Гітлера; • висловити аргументовані судження про діяльність Кемалю Ататюрка, Махатми Ганді, Чан Кайші, Миколи Скрипника, Дмитра Донцова, Євгена Коновальця, Василя Мудрого, українських митців епохи «соціалізму, який перемиг» (на вибір учителя/учительки) 	
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Людина в умовах тоталітаризму: приклад України. • Конституція УРСР 1937 року: основні положення та їх практичне втілення. • Пропагандистський ідеал радянської людини та реалії її повсякденного життя. • Настрої західноукраїнської молоді міжвоєнного періоду: між радянською філією та інтегральним націоналізмом. • Історія рідного краю на тлі історії України 1920–1930-х років. <p>Орієнтовні теми навчальних проєктів:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Дилеми інтелігенції в умовах авторитарних і тоталітарних режимів. • Українці у складі СРСР і країн Центральної-Східної Європи в міжвоєнний період: обмеження і можливості. • Образ Азії, Африки та Латинської Америки в уявленнях українців. • Політичні/національні лідери на тлі епохи: Кемаль Ататюрк, Махатма Ганді, Франклін Делано Рузвельт, Андрей Шептицький. 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Географія. Розділ: Регіони та країни світу. Тема: Країни Азії. (Учень/учениця порівнює особливості господарства різних за рівнем економічного розвитку країн Азії; оцінює роль країн Азії у світі); — 10 клас. Географія. Розділ: Регіони та країни світу. Тема: Країни Латинської Америки. (Учень/учениця називає історико-політичні процеси, що відбуваються в регіоні; аналізує: специфіку складу населення та системи розселення); — 10 клас. Географія. Розділ: Регіони та країни світу. Тема: Країни Африки. (Учень/учениця визначає особливості галузевої структури, територіальної організації господарства та роль країн Африки у світі; аналізує причини економічної відсталості та бідності багатьох країн Африки, розуміє роль провідних країн</p>	

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
	Африки на континенті); — 10 клас. Мистецтво. Розділ: Мистецтво європейського культурного регіону. Україна. (Учень/учениця знає та розуміє внесок українського мистецтва у скарбницю світової культурної спадщини; називає найхарактерніші здобутки — «візитівки» українського мистецтва у світі; видатних представників українського мистецтва (зокрема, української діаспори); наводить приклади визначних творів різних видів мистецтва, художніх явищ, створених у різні часи в українському мистецтві; усвідомлює необхідність збереження національної мистецької спадщини)
Узагальнення	
Тематичний контроль	

Розділ 5. УКРАЇНА І СВІТ НАПЕРЕДОДНІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. ПОЧАТОК ВІЙНИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>дати</i> проголошення незалежності Карпатської України, підписання пакту Молотова — Ріббентропа, вторгнення німецьких військ і Червоної армії в Польщу; <i>хронологічні межі</i> Другої світової війни; • <i>зміст понять</i>: «мілітаризація», «політика умиротворення», «аншлюс», «анексія», «нейтралітет», «таємна дипломатія», «дивна війна», «радянська»; • <i>основний зміст</i> Мюнхенської угоди, пакту Молотова — Ріббентропа і таємного додатка до нього; • <i>факти</i>, що відображають німецько-радянську співпрацю в 1939–1941 рр.; • <i>різницю</i> між зовнішньополітичними цілями і пропагандистською риторикою урядів країн-агресорів; • <i>ідею</i> системи колективної безпеки в Європі та <i>призначення</i> Ліги Націй; 	<p>5.1. Європейська військово-політична криза. Вісь «Рим — Берлін». Зовнішньополітичні пріоритети Європи в другій половині 1930-х рр. Утворення вогнищ війни на Далекому Сході, в Африці та Європі. Порушення умов Версальського договору і введення німецьких військ у Рейнську зону. Діяльність Ліги Націй. Укладення союзу між Німеччиною та Італією.</p> <p>5.2. Політика «умиротворення». Карпатська Україна. Причини та цілі політики «умиротворення». Аншлюс Австрії. Судетська криза. Мюнхенська угода й розчленування Чехословаччини. Український рух на Закарпатті. Карпатська Україна: від автономії до проголошення незалежності. Августин Волошин.</p> <p>5.3. Німецько-радянські переговори й пакт Молотова — Ріббентропа. Німецькі територіальні</p>

<p>У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:</p>	<p>Зміст навчально-пізнавальної діяльності</p>
<ul style="list-style-type: none"> • <i>специфіку</i> «українського питання» в міжнародній політиці напередодні Другої світової війни; • <i>аргументи</i> щодо відповідальності тоталітарних режимів за розгортання Другої світової війни. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>встановити хронологічну послідовність і синхронність</i> фактів, що відображають передвоєнну військово-політичну кризу й перебіг Другоїсвітовоївійни1939–1941рр., зокрема на теренах України; • <i>визначити причини і сутність</i> європейської військово-політичної кризи напередодні Другої світової війни; • <i>використати карту</i> як джерело інформації про розмежування сфер впливу в Європі між Німеччиною і СРСР, військово-політичніконфлікти міжвоєнного періоду й перебіг Другої світової війни у 1939–1941 рр.; • <i>схарактеризувати:</i> а) передвоєнну військово-політичну кризу в Європі; б) радянізацію західних областей України в 1939–1941 рр.; в) політичне та соціально-економічне становище в Україні напередодні німецько-радянської війни; г) правовий статус громадян на анексованих СРСР територіях; • <i>аргументувати судження</i> щодо: а) політичних орієнтацій в українському русі передвоєнного періоду і на початку Другої світової війни; б) політичних позицій українського руху на початку Другої світової війни; • <i>визначити причини й наслідки:</i> а) краху системи колективної безпеки; б) політики «умиротворення»; в) проголошення та окупації Карпатської України; г) укладення пакту 	<p>претензії до Польщі та Литви. Територіальні претензії СРСР до Польщі, Румунії, Фінляндії, країн Балтії. Англо-франко-радянські переговори 1939 р. Німецько-радянський пакт про ненапад (пакт Молотова — Ріббентропа) і таємний додаток до нього: мотиви укладення і зміст.</p> <p>5.4. Початок Другої світової війни. Радянська окупація Західної України. Вторгнення Німеччини й СРСР в Польщу. Реакція світу й місцевого населення. Українці в польській армії. «Договір про дружбу та кордон» між СРСР і Німеччиною. Включення до СРСР Західної України, Північної Буковини та частини Бессарабії.</p> <p>5.5. «Дивна війна». Поразка Франції. Причини «дивної війни». Основні театри воєнних дій у Європі в 1939–1940 рр.: перебіг подій. Радянсько-фінська війна. Військова поразка Франції. Шарль де Голь і Філіп Петен. Вісь «Рим — Берлін — Токіо». Укладення Троїстої угоди та пакту про нейтралітет між СРСР і Японією. Німецько-радянська співпраця в економічній і військовій сферах.</p> <p>5.6. Радянізація західних областей України. Адміністративно-територіальна реформа. Радянські партійні та громадські організації. «Націоналізація» промисловості. Економічні та соціальні зміни в сільському господарстві. «Українізація». Влада і західноукраїнське суспільство. Політичні репресії. Депортації</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Молотова — Ріббентропа; д) «дивної війни»; е) політики «радянзації» західних областей України;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>порівняти</i>: а) зовнішньополітичні цілі СРСР і Німеччини напередодні війни; б) політику радянзації УСРР і західних областей УРСР; • <i>дібрати правові аргументи</i> на користь висновку про анексію Радянським Союзом частини території Польщі та Румунії; • <i>висловити аргументовані судження</i> про політичну діяльність Степана Бандери, Августина Волошина, Андрія Мельника 	<p>5.7. Українська еміграція на початку війни: вибір політичної позиції. Осередки української еміграції. Політичні орієнтації в українському русі. Розкол в Організації Українських Націоналістів (ОУН). Степан Бандера. Український Центральний Комітет у Кракові. Володимир Кубійович. Український рух у Закарпатті в умовах угорського панування</p>
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Війсь «Рим — Берлін — Токіо»: історія формування й краху. • Срібна земля: Карпатська Україна в міжвоєнний період і спроба державотворення. • Приєднання до СРСР Західної України, Північної Буковини, частини Бессарабії: політичні цілі та пропагандистська риторика. • Західна Україна: зміни в повсякденному житті населення після анексії СРСР. • Українська еміграція на початку війни: вибір політичної позиції. <p>Орієнтовні теми для написання есе:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Радянський чиновник сталінської доби: історичний та художній образи. • Як початок Другої світової війни вплинув на життя моєї родини. 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 11 клас. Українська література. Розділ: Під чужим небом. Тема: Література письменників-емігрантів. «Празька школа» української поезії та її представники. (Учень/учениця знає й розповідає про історичні умови і функціонування української літератури за кордоном, про «празьку школу» української поезії та її представників; усвідомлення того, що життєва позиція кожної людини впливає на загальний стан розвитку всієї країни)</p>	
<p style="text-align: center;">Узагальнення</p>	
<p style="text-align: center;">Тематичний контроль</p>	

Розділ 6. ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА:
ПЕРЕБІГ І РЕЗУЛЬТАТИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати і розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> дати початку й завершення німецько-радянської війни; <i>зміст понять:</i> «держави-сателіти», «бліцкриг», «тактика випаленої землі», «окупаційний режим», «евакуація», «новий порядок», «Голокост», «остарбайтери», «концентраційний табір», «табір смерті», «колабораціонізм», «рух Опору», «антигітлерівська коаліція», «воєнний злочин»; <i>хід бойових дій</i> на фронтах Другої світової війни, зокрема на території України; <i>причини</i> поразок Червоної армії на першому етапі німецько-радянської війни; <i>передумови і наслідки</i> Голокосту, економічної експлуатації та масового винищення в'язнів концтаборів, депортацій за етнічною або соціальною ознаками, масових розстрілів цивільного населення; <i>вплив окупаційного режиму</i> на повсякденне життя і свідомість населення окупованих територій; <i>колабораціонізм та рух Опору</i> як реакції на окупаційну політику нацистської Німеччини і держав-сателітів; <i>передумови</i> для розбіжностей у політичних позиціях держав антигітлерівської коаліції; <i>вплив</i> війни на суспільно-культурні процеси. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> <i>встановити хронологічну послідовність і синхронність</i> подій Другої 	<p>6.1. Напад Німеччини на Радянський Союз. Німецький план «блискавичної війни». Бойові дії влітку — восени 1941 р. Розгром німецькими військами радянського Південно-Західного фронту. Мобілізаційні заходи та проведення евакуації на території України. Битва під Москвою і спроби контрнаступу радянських військ у Криму й під Харковом. Блокада Ленінграда й облога Севастополя. «Тактика випаленої землі» та інші злочинні дії комуністичного режиму під час війни.</p> <p>6.2. Нацистський окупаційний режим: приклад України. Нацистський «новий порядок» в окупованій Європі: загальна характеристика. План «Ост». Зони окупації України: особливості режиму. Становище військово-полонених і цивільного населення на окупованих територіях. Остарбайтери. Національні військові формування в німецькій армії. Вияви колабораціонізму.</p> <p>6.3. Голокост: знищення нацистами єврейського населення Європи. Політика «остаточного вирішення єврейського питання»: нацистська расова теорія та методи її реалізації. Гетто, концтабори, табори смерті. Трагедія Бабиного Яру в Києві. Опір Голокосту. Праведники народів світу. Діяльність митрополита Андрея Шептицького</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> • світової війни, що визначили її перебіг і результати; <i>використовувати карту як джерело інформації</i> про стратегії сторін-противників, зміни на фронтах війни, адміністративно-територіальні одиниці, що були утворені на окупованих нацистами теренах України; • <i>схарактеризувати</i> окупаційний режим («новий порядок»), встановлений Німеччиною і державами-сателітами на окупованих територіях; • <i>визначити причини та наслідки</i> розгортання руху Опору на окупованих Німеччиною та державами-сателітами територіях, військово-політичного протистояння основних течій цього руху; • <i>висловити обґрунтовані судження</i> про: а) внесок України в перемогу над нацизмом; б) роль і місце українців у військових формуваннях держав Об'єднаних Націй у роки Другої світової війни; в) руйнівні наслідки для України та Європи Другої світової війни; • <i>установити внесок</i> у перемогу над нацизмом Тараса Бульби (Боровця), Шарля де Голля, Олександра Довженка, Дуайта Ейзенгауера, Георгія Жукова, Сидора Ковпака, Івана Кожедуба, Олега Ольжича, Кирила Осьмака, Франкліна Рузвельта, Йосипа Сталіна, Амет-Хана Султана, Вінстона Черчилля, Романа Шухевича 	<p>6.4. Український національно-визвольний, комуністичний партизанський та інші рухи опору на теренах України. Ідеологія, соціальна база, тактика і стратегія рухів опору в Україні. Акт відновлення Української Держави. Українська повстанська армія (УПА). III Надзвичайний великий збір ОУН(б): еволюція програмних засад українського національно-визвольного руху. Українська головна визвольна рада (УГВР). Радянські партизанські загони і з'єднання. Розгортання в Західній Україні осередків польського руху Опору. Польсько-українські відносини.</p> <p>6.5. Вступ США у війну і формування антигітлерівської коаліції. Англо-радянський договір про взаємодопомогу й Атлантична хартія. Військово-технічне та інформаційне співробітництво. Ленд-ліз. Вінстон Черчилль. Напад Японії на Перл-Гарбор і початок війни на Тихому океані. Декларація Об'єднаних Націй (1942 р.). Тегеранська конференція.</p> <p>6.6. Воєнні перемоги союзників у 1942–1945 рр. Докорінний перелом у ході німецько-радянської війни: битви під Сталінградом і на Курській дузі. Битва за Дніпро. Вигнання військ гітлерівської коаліції з України. Поразки німців та їхніх союзників у Північній Африці, Італії, на Тихому океані. Відкриття Другого фронту в Європі. Бойові дії</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
	<p>в Центральній та Західній Європі в 1944–1945 рр. Українці у військових формуваннях держав антигітлерівської коаліції. Внесок українського народу в перемогу над нацизмом. Ялтинська конференція. Битва за Берлін і капітуляція Німеччини. Потсдамська конференція. Атомне бомбардування Хіросіми й Нагасакі. Капітуляція Японії.</p> <p>6.7. Економічне і суспільне життя під час війни. Наслідки Другої світової війни для України. Переорієнтація економік воюючих держав на воєнні потреби та її соціальні наслідки. Жінки та підлітки на фронті й у тилу. Міграції, матеріальні й демографічні втрати внаслідок війни. Відновлення в Україні комуністичного режиму. Депортація з Південної України та Криму татар, німців, болгар, греків і вірмен. Злочини проти людства. Література й мистецтво воєнного часу: теми й герої</p>
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Друга світова війна: сценарії та стратегії воюючих сторін. • Економічне й суспільне життя в Європі: зміни під впливом війни. • Рух Опору в Україні: ідеологія, соціальна база, тактика і стратегія. • Світові війни ХХ ст.: спільне і відмінне. • Рідний край у роки Другої світової війни. <p>Орієнтовні теми для написання есе:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Українська література й мистецтво воєнного часу: теми й герої. • Наукові й технічні винаходи, зумовлені Другою світовою війною, які змінили життя людства. 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Українська література. Розділ: Воєнне лихоліття. Тема: Олександр Довженко «Щоденник» (періоду війни). (Учень/учениця розглядає «Щоденник» як джерело вивчення біографії митця в контексті його доби; особливості авторського бачення)</p>	

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
	<p>ня й оцінки історії України й українського народу, розкриття національних і загальнолюдських проблем; розуміє особливості світовідчуття українців, національного характеру, народної моралі та етики; усвідомлення важливості культурної самоідентифікації особистості; розуміння взаємозв'язку конкретного із загальним); — 10 клас. Географія. Розділ: Загальна економіко-географічна характеристика світу. Тема: Міжнародні організації, їх функціональний і просторовий розподіл. Загальнополітичні та спеціальні організації. Роль міжнародних організацій у врегулюванні конфліктів. (Учень/учениця називає й характеризує міжнародні організації та їхні функції, розкриває значення міжнародних організацій у сучасному світі; показує на карті країни, що відрізняються рівнем розвитку, країни з різними формами державного устрою; зони етнічних конфліктів); — 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Мої і твої права. Тема: Людина і держава. (Учень/учениця визначає роль держави та державних інституцій з питань захисту прав людини; може довести, що зневажання та нехтування правами людини може привести суспільство аж до злочинів проти людяності; добирає з різних джерел додаткову інформацію щодо функціонування міжнародних та європейських механізмів захисту прав людини; оцінює перспективи й основні загрози розвитку прав людини в майбутньому)</p>
Узагальнення	
Тематичний контроль	

Історія: Україна і світ (від 1945 р. до сучасності) 11 клас

Структура курсу:

Вступ. Уроки Другої світової війни

Розділ 1. Повоєнне врегулювання

Розділ 2. Світ у пошуках нових моделей розвитку

Розділ 3. Україна в період «відлиги»

Розділ 4. Формування постіндустріального суспільства

Розділ 5. Революційні зміни в Європі. Проголошення незалежності України

Розділ 6. Україна в сучасному світі

Вступ. УРОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У результати навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зміст понять</i>: «злочин проти людства», «права людини»; • Другу світову війну як найбільшу за своїми виявами і наслідками <i>трагедію в історії людства</i>; • <i>масштаби</i> людських і матеріальних втрат під час Другої світової війни; • <i>історичну ціну</i> політичних рішень, пов'язаних з долями держав і народів; • <i>приреченість</i> в історії претензій на світове панування. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>обґрунтувати думку</i> про Другу світову війну як складне політичне й соціальне явище, у якому переплелися амбіції творців тоталітарних режимів, жертвовність борців за свободу, жорстокість і людяність; • <i>визначити</i> політичні й суспільні зміни, до яких спонукала війна (соціальні, національні, антиколоніальні та інші визвольні рухи, демократизація низки європейських країн тощо); 	<p>Ціна війни: людські і матеріальні втрати. Зміни політичної карти світу. Переосмислення під впливом війни цінності людського життя та формування сучасної концепції прав людини. Відповідальність людини за наукові й технічні досягнення. Друга світова війна в історичній пам'яті</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> • <i>схарактеризувати наявні в сучасному українському суспільстві зразки пам'яті про Другу світову війну</i> 	
Орієнтовна тема для написання есе: <ul style="list-style-type: none"> • Друга світова війна: чи можлива «людяність в нелюдяний час»? 	
Узагальнення	

Розділ 1. ПОВОЄННЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>хронологічні межі</i> періоду «двополюсного світу» і поділу Німеччини, <i>час</i> заснування Організації Об'єднаних Націй (ООН), проведення Нюрнберзького і Токійського судових процесів; <i>дати та мету утворення</i> Північноатлантичного союзу (НАТО) й Варшавського блоку (ОВД); • <i>зміст понять</i>: «конфронтація», «двополюсний світ», «залізна завіса», «міжнародний трибунал», «соціалістичний табір», «доктрина», «репатріація», «ждановщина», «лисенківщина», «спецпоселення», «безрідний космополітизм»; • <i>результати домовленостей</i> лідерів «Великої трійки» про післявоєнне облаштування світу; • <i>історичне значення</i> Нюрнберзького і Токійського судових процесів; • <i>мету, принципи, механізми</i> діяльності ООН та її спеціалізованих організацій; • <i>історичне значення</i> участі УРСР у заснуванні ООН, ухваленні «Загальної декларації прав людини» (1948 р.), Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (1948 р.), міжнародних пактів про 	<p>1.1. Підсумки війни: деконструкція фашизму і нацизму. Ялтинська та Потсдамська конференції: домовленості лідерів «Великої трійки» про післявоєнне облаштування світу. Нюрнберзький і Токійський судові процеси. Організація Об'єднаних Націй (ООН). Спеціалізовані організації під егідою ООН. «Загальна декларація прав людини» (1948 р.), Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (1948 р.), міжнародні пакти про права людини (1966 р.).</p> <p>1.2. Політичний статус і міжнародне становище УРСР. Політика «вдосконалення радянської федерації і розширення прав союзних республік»: мотиви, суперечності, результати. Українська РСР як член-засновник ООН та інших міжнародних організацій. Узгодження кордонів України з сусідніми державами. Приєднання Закарпаття та обмін населенням.</p>

<p>У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:</p>	<p>Зміст навчально-пізнавальної діяльності</p>
<p>права людини (1966 р.) як основ сучасного міжнародного права;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>методи і результати:</i> а) радянізації західних областей УРСР; б) ліквідації Української греко-католицької церкви; в) діяльності націоналістичного підпілля та загонів УПА; г) операцій «Вісла» і «Захід»; д) ідеологічних кампаній в УРСР періоду «ждановщини»; • <i>соціальну та національну структуру населення</i> повоєнної УРСР з урахуванням результатів радянізації західних областей; • <i>вплив:</i> а) ідеологізованої інтерпретації Другої світової війни та російсько-українських відносин на історичну пам'ять українців; б) «плану Маршалла» на відбудову повоєнної Європи і формування «двополюсного світу». <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>встановити послідовність і синхронність</i> подій, пов'язаних з деконструкцією фашизму й нацизму, формуванням «двополюсного світу», відновленням в Україні комуністичного режиму, діяльністю націоналістичного підпілля і загонів УПА; • <i>визначити хронологічні межі й етапи</i> політики «радянізації» західних областей УРСР, збройної боротьби національних сил за українську державу; • <i>використовувати карту як джерело інформації</i> про: а) територіальні зміни в Європі за підсумками війни; б) адміністративно-територіальне переоблаштування території УРСР; • <i>описати, використовуючи карту:</i> а) процес формування «двополюсного світу»; б) міграційні процеси в повоєнні роки в межах Європи 	<p>1.3. Утворення «двополюсного світу». Радянська окупація Східної Європи. Початок «холодної війни». Меморандум Дж. Кеннана. Доктрина Г. Трумена і «План Маршалла». Репатріації. Доля військовополонених і «переміщених осіб». Поляризація євроатлантичного простору: утворення Північно-атлантичного союзу (НАТО) й Варшавського блоку (ОВД), поділ Німеччини.</p> <p>1.4. Відновлення комуністичного режиму в Україні. Пов-станська боротьба. Відновлення компартійно-державних структур в Українській РСР. Політика радянської влади щодо колишніх мешканців окупованих територій, «остарбайтерів» і військовополонених. «Радянізація» західних областей УРСР. Ліквідація Української греко-католицької церкви. Депортації. Операція «Захід». Український визвольний рух у 1944–1950-х рр. Роман Шухевич.</p> <p>1.5. Українсько-польські відносини. Польський варіант «народної демократії». Формування українсько-польського кордону. Обмін населенням між Польщею і УРСР. Збройні дії УПА на Закарзонні. Операція «Вісла». Події Другої світової війни і перших повоєнних років в історичній пам'яті українців і поляків.</p> <p>1.6. Відновлення ідеологічного контролю в СРСР. Перемога у війні: ідеологічні інтерпретації</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>(зокрема, обміни населенням між Україною й суміжними державами, депортації українців);</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>схарактеризувати на основі джерел:</i> а) процес розгортання «холодної війни» й поляризації євроатлантичного простору; б) політичне, економічне, культурне й повсякденне життя в Україні; в) соціальну структуру, національний склад, умови й рівень життя населення УРСР; г) діяльність у повоєнні роки націоналістичного підпілля і загонів УПА; д) польський варіант «народної демократії»; е) долю людини в умовах тоталітаризму (сталінського режиму); • <i>схарактеризувати політичну діяльність</i> Гаррі Трумена, Вінстона Черчилля; • <i>висловити аргументовані судження</i> про діяльність Романа Шухевича, Йосипа Сліпого 	<p>«Ждановщина» та її вияви в Україні. «Лисенківщина». Боротьба з «безрідним космополітизмом». Російсько-українські відносини в радянській історичній уяві.</p> <p>1.7. Повоєнне місто й село. Демографічні зміни в повоєнній Україні: соціальна та національна структура. Відбудова промислових підприємств та міської інфраструктури. Умови та рівень життя міського населення. Радянське село: колгоспи й колгоспники. Голод 1946–1947 рр.</p>
<p>Орієнтовні теми для практичних занять і навчальних проектів:</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • Повоєнне повсякдення в Україні та країнах Західної Європи. • Права людини в СРСР: між деклараціями і реальністю. • Проблема цінності людини в роки «холодної війни» (порівняння правового становища та рівня життя населення в Україні та країнах Заходу). 	
<p>Орієнтовна тема для написання есе:</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • Доля людини, яка пережила війну 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Географія. Розділ: Загальна економіко-географічна характеристика світу. Тема: Політична карта світу. (Учень/учениця пояснює відмінність між поняттями «країна», «держава», «залежна територія», називає і характеризує основні форми державного устрою та правління країн світу, характеризує особливості сучасної соціально-економічної типології країн світу, етапи формування політичної карти світу, обґрунтовує основні вектори зовнішньої політики України); — 11 клас. Зарубіжна література. Розділ: Із літератури другої половини ХХ ст. Тема: Двополюсність світу після Другої світової війни та її зв'язки з розвитком культурного і літературного процесу. Поява «країн соціалістичної співдружності» та їхніх літератур; запровадження в них «соціалістичного реалізму» та опір йому в польській,</p>	

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
угорській, чеській та інших літературах. Література Західної Європи і США. (Учень/учениця висловлює судження про реалізацію теми Другої світової війни й руху Опору в повоєнні десятиліття, а також поширення екзистенціалізму в літературі цього періоду; визначає як помітні явища літературного процесу другої половини ХХ століття)	
Узагальнення	
Тематичний контроль	

Розділ 2. СВІТ У ПОШУКАХ НОВИХ МОДЕЛЕЙ РОЗВИТКУ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • час і передумови повалення авторитарних режимів у Греції («чорних полковників»), Португалії («Революція гвоздик»), переходу до демократії в Іспанії після смерті Ф. Франко, створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) і Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ), виникнення Руху неприєднання, руху афроамериканців за соціальні і політичні права, «студентської революції»; • час і результати ХХ з'їзду КПРС, революції в Угорщині, «Празької весни», Корейської війни, арабо-ізраїльських воєн, інтервенції СРСР в Угорщину, Чехословаччину, Афганістан, а США — у В'єтнам; • зміст понять: «маккартизм», «економічне диво», «ювеналізація», «контркультура», «десталінізація», «реабілітація», «волонтаризм», «самоврядний соціалізм», «маоїзм», «деколонізація», країни «третього світу», «європейська інтеграція», «зона вільної торгівлі»; • причини, ознаки й наслідки німецького та японського «економічних див», кризи комуністичних режимів у 	<p>2.1. «Холодна війна» і посилення консервативних тенденцій у США і СРСР. «Холодна війна». Гонка озброєнь. Локальні війни та міжнародні військово-політичні кризи. Джон Кеннеді. Відлуння «холодної війни» у внутрішньополітичному житті держав Заходу та «соціалістичного табору»: маккартизм у США, боротьба з «космополітизмом» і антисемітизм у СРСР, радянська концепція «українського буржуазного націоналізму».</p> <p>2.2. Політична та економічна реконструкція Західної Європи. Утвердження в Західній Європі ліберальної демократії та соціальної ринкової економіки. План Маршалла. «Німецьке економічне диво»: причини та соціально-економічні результати. Падіння авторитарних режимів у Греції, Іспанії та Португалії. Перехід до демократії в Іспанії після смерті Ф. Франко. Створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС)</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Центрально-Східній Європі, реформування економіки та державно-партійного устрою СРСР і Китаю, процесу деколонізації;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>склад, цілі й принципи діяльності ЄЕС і Руху неприєднання.</i> <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>встановити послідовність і синхронність подій 50–70-х років ХХ ст., пов'язаних з «холодною війною», утвердженням у Західній Європі ліберальної демократії та соціальної ринкової економіки, лібералізацією комуністичних режимів і реваншем традиціоналістів, формуванням «третього світу»;</i> • <i>визначити хронологічні межі, етапи і вияви «холодної війни» і деколонізації;</i> • <i>використовувати карту як джерело інформації про геополітичний простір США та СРСР, регіони й масштаби міжнародних конфліктів 1950–1970-х рр. і перебіг деколонізації;</i> • <i>порівняти соціально-економічний і політичний розвиток держав — членів ЄЕС і РЕВ у 1950–1970-х рр.;</i> • <i>пояснити специфіку розвитку «окраїн» світових політичних полюсів (Японії, Китаю, Югославії, країн Латинської Америки);</i> • <i>схарактеризувати: а) демократичні рухи в країнах Західної Європи та США; б) економічні й суспільні проблеми країн «третього світу» та запропонувати способи (стратегії) їх вирішення; в) політичні, економічні та культурні зміни в СРСР у 1950–1970-х рр. та роль українців у цих змінах;</i> • <i>висловити обґрунтовані судження про діяльність Йосипа Броз Тіто,</i> 	<p>2.3. Демократичні рухи в Західній Європі та США в 1960–1970-х роках. Вияви неполітичного протесту: бітники і гіпі. Молодіжні виступи кінця 1960-х рр.: причини, вияви, наслідки. Ювеналізація і зародження контркультури. Рок-культура. Рух афроамериканців за соціальні та політичні права. Мартін Лютер Кінг. Боротьба за права конфесійних, мовних і сексуальних меншин.</p> <p>2.4. Лібералізація комуністичного режиму в СРСР. Повстання у сталінських концтаборах і крах ГУЛАГу. Участь українців у повстаннях. Ідейні основи посттоталітарного (післясталінського) режиму: між консервативним реформізмом і комуністичним фундаменталізмом. Спроби реформування економіки та державно-партійного устрою. ХХ з'їзд КПРС. Микита Хрущов. Суперечності постсталінського зовнішньополітичного курсу СРСР. Посилення бюрократичного централізму в СРСР у 1970-х рр.: реванш комуністичного традиціоналізму.</p> <p>2.5. Антикомуністичні виступи у Східній Європі. Криза комуністичних режимів Центрально-Східної Європи в першій половині 1950-х рр. Революція та економічні реформи в Угорщині. «Празька весна» й радянська інтервенція в Чехословаччину. Економічна інтеграція «соціалістичного табору»</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Джона Кеннеді, Мартіна Лютера Кінга, Джавахарлала Неру, Микити Хрущова, Мао Цзедуну</p>	<p>2.6. Особливості суспільного життя «на окраїнах» світових політичних полюсів. «Японське економічне диво». Будівництво комунізму в Китаї: ідеологія, методи, результати. «Самоврядний соціалізм» в Югославії. Латинська Америка: між «правим» і «лівим» авторитаризмом.</p> <p>2.7. Деколонізація і виникнення «третього світу». Близькосхідна проблема. Деконізація країн Азії та Африки: передумови, етапи, наслідки. Економічні й суспільні проблеми «третього світу» та пошук шляхів їх розв'язання. Вогнища військово-політичних конфліктів у країнах «третього світу». Радянська інтервенція в Афганістан. Близькосхідна проблема: арабо-ізраїльський конфлікт. Рух неприєднання</p>
<p>Орієнтовні теми для практичних занять і навчальних проєктів:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Молодіжні рухи і рок-культура як соціальне явище 1960–1970-х рр.. • Постаті української та світової культури (кінематографа, літератури, музики, мистецтва); • Конфлікт людини і системи: поширення явищ контркультури в СРСР. • Спільне й відмінне в розвитку країн Заходу і країн «соціалістичного табору». • Модель інноваційного розвитку економіки (на прикладі країн Східної Азії) 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Людина в соціокультурному просторі. Тема: Стереотипи та упередження. Дискримінація. (Учень/учениця може назвати основи й принципи діалогу між соціальними групами: принцип соціальної рівності та справедливості, принцип згуртованості, принцип соціального партнерства; наводить приклади дискримінації та ксенофобії; вміє протистояти проявам расизму; формує звичку виявляти емпатію)</p>	
<p>Узагальнення</p>	
<p>Тематичний контроль</p>	

Розділ 3. УКРАЇНА В ПЕРІОД «ВІДЛИГИ»

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>зміст понять</i>: «культ особи», «десталінізація», «реабілітація», «шістдесятництво», «дисидентство», «правозахисний рух», «раднаргосп», «госпрозрахунок», «радгосп», «самвидав», «стиляга», абстракціонізм; • <i>дату, причини і правову підставу</i> переходу Кримської області РСФРР до складу УРСР; • <i>зміни</i> в соціальному й національному складі населення УРСР; • <i>час проведення і задум</i> хрущовських реформ, «косигінської» економічної реформи; • <i>порівнювати</i> інтелектуальні та світоглядні орієнтири, творчість «шістдесятників» і представників «соціалістичного реалізму»; • <i>ознаки</i> формування контурів української політичної нації в УРСР. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>встановити послідовність</i> подій, пов'язаних з десталінізацією, спробами реформування директивно-планової економіки, формуванням української політичної нації (зокрема діяльністю «шістдесятників» і дисидентів); <i>синхронність</i> цих подій з подіями, пов'язаними з лібералізацією комуністичних режимів у Центральній та Південно-Східній Європі; • <i>схарактеризувати</i>: а) реформи 1950–1960-х рр. та їхній вплив на політичне, господарське і культурне життя в УРСР; б) позицію постсталінської республіканської номенклатури (партійно-радянської); в) повсякденне життя міського та сільського населення УРСР, його інтелектуальні та 	<p>3.1. Нові кордони. Вхідження Кримської області до складу УРСР. Соціально-економічне становище Криму у складі УРСР. Національна структура населення Криму.</p> <p>3.2. Десталінізація в Українській РСР. Реабілітація комуністичних лідерів і частини діячів мистецтва й науки. Спроби нової «українізації». Хрущовська освітня реформа. Ставлення народу та партійної верхівки до лібералізації комуністичного режиму й політики реформ.</p> <p>3.3. Спроби реформувати економіку. Диспропорції господарського розвитку УРСР і напрями реформування економіки. Створення раднаргоспів і повернення до централізованого управління народним господарством. Промисловий розвиток УРСР. Наслідки реформ у сільському господарстві України.</p> <p>3.4. Опозиційний рух: «шістдесятники» і дисиденти. Передумови поширення опозиційних настроїв в українському суспільстві. Клуби творчої молоді. Українські «шістдесятники»: світосприймання, особливості діяльності, творчі здобутки. Дисидентський рух в Україні. Його ідейні засади, форми вияву й особливості. Боротьба комуністичного режиму проти дисидентства й «самвидаву».</p> <p>3.5. Формування контурів української політичної нації. Територіальна, економічна та</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>світоглядні орієнтири, духовне життя й моральні цінності; г) діяльність українських «шістдесятників» і дисидентів, їхній внесок у творення української політичної нації; д) молодіжну субкультуру періоду «розвиненого соціалізму»;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>визначити</i>: а) диспропорції в соціально-економічному розвитку УРСР; б) передумови «шістдесятництва» і дисидентського руху; в) суперечності процесу реабілітації репресованих сталінським режимом жителів України; • <i>спрогнозувати</i> наслідки змін у національному складі населення УРСР під впливом русифікації; • <i>висловити обґрунтовані судження</i> щодо: а) впливу десталінізації і соціальних реформ 1950–1960-х рр. на економічний і суспільний розвиток України; б) спроб лібералізації комуністичного режиму й політики реформ у другій половині 1950-х і першій половині 1960-х рр.; в) поширення опозиційних настроїв в українському суспільстві; г) розвитку української освіти й мистецтва у другій половині ХХ ст.; • <i>схарактеризувати</i> діяльність: Віктора Глушкова, Алли Горської, Петра Григоренка, Івана Дзюби, Івана Драча, Ліни Костенко, Левка Лук'яненка, Євгена Сверстюка, Івана Світличного, Василя Симоненка, Василя Стуса, Василя Сухомлинського, В'ячеслава Чорновола 	<p>політична основи української нації в умовах посттоталітарного режиму. Позиція партійно-радянської номенклатури в Україні. Українсько-радянські концепції минулого. Історичні концепції українських дисидентів. Україна в мистецьких образах.</p> <p>3.6. Етносоціальна структура населення і повсякденне життя. Національний склад населення УРСР. Соціальні реформи 1950–1960-х рр. та зміни у становищі основних верств населення України. Політика зрощення. Повсякденне життя міського та сільського населення. Інтелектуальні та світоглядні орієнтири української радянської інтелігенції. Духовне життя і моральні цінності українського суспільства в умовах посттоталітарного режиму</p>
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Етносоціальна структура й повсякденне життя населення УРСР у повоєнне двадцятиліття. 	

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
	«Розширювати творчі межі соціалістичного реалізму» (О. Довженко, 1955 р.): українська творча інтелігенція в добу хрущовської «відлиги»; Шістдесятники: програмні орієнтири й досягнення
	<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Особистість та її ідентичність. Тема: Я — людина. Самоідентифікація. (Учень/учениця вільно оперує поняттями ідентичність, самоідентичність; усвідомлює себе людиною, а людину — унікальною живою істотою на Землі, частиною людства; пишається своєю ідентичністю, поважає ідентичність інших); — 11 клас. Українська література. Розділ: Українська література другої половини ХХ — початку ХХІ ст. Тема: Поети шістдесятники. (Учень/учениця розуміє явище «шістдесятництва» й причини пробудження національної свідомості в суспільстві, шістдесятництво як явище соціальне й культурологічне, його зв'язок із дисидентським рухом); — 11 клас. Українська література. Розділ: Українська література другої половини ХХ — початку ХХІ ст. Тема: Олесь Гончар «Собор». (Учень/учениця розуміє осуд бездуховності, роль духовного начала й краси в житті людини, історичної пам'яті народу, добра і зла в житті, проблему національного нігілізму, моральної нищості); — 11 клас. Українська література. Розділ: Українська література другої половини ХХ — початку ХХІ ст. Тема: Василь Симоненко. Громадянська лірика. (Учень/учениця дискутує про патріотичні, громадянські мотиви, морально-етичні проблеми, розуміє проблему почуття людської гідності, мотиви самоствердження людини в складному сучасному світі, її самодостатність, високохудожнє відтворення громадянського вибору поета)</p>
Узагальнення	
Тематичний контроль	

Розділ 4. ФОРМУВАННЯ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • час початку й етапи НТР, «зеленої» та інформаційної революцій, світової енергетичної кризи, початку реформ Ден Сяопіна, відцентрових тенденцій в Югославії, створення «Солидарності»; хронологічні межі тетчеризму, рейганоміки, кризи комуністичних 	<p>4.1. Науково-технічна революція. НТР: ознаки, етапи та напрями. Роль науково-дослідних центрів: Кремнієва долина в США. Стівен Джобс і Стівен Возняк. «Зелена» та інформаційна революції. Посилення «вертикальної» та «горизонтальної» інтеграції. Транснаціональні корпорації.</p>

<p>У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:</p>	<p>Зміст навчально-пізнавальної діяльності</p>
<p>режимів, радянсько-афганської війни, періоду «розрядки», руху дисидентів у СРСР; дату підписання Заключного акта Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі, створення Української групи сприяння виконанню Гельсінських угод;</p> <ul style="list-style-type: none"> • зміст понять: «інновації», «постіндустріальне (інформаційне) суспільство», «науково-технічна революція» (НТР), «зелена революція», «інформаційна революція», «транснаціональна корпорація» (ТНК), «тетчеризм», «рейганоміка», «депопуляція», «соціальна стратифікація», «середній клас», «технократія», «держава загального добробуту», «системна суспільна криза», «нова економіка»; • вплив НТР, «зеленої» та інформаційної революцій на економіку й суспільство; • роль «середнього класу» й технократії в постіндустріальному суспільстві; • наслідки підписання Заключного акта НБСЕ для країн соціалістичного табору; • сутність концепції «радянського народу». <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • встановити хронологічну послідовність і синхронність фактів, що відображають формування постіндустріального суспільства, кризи комуністичних режимів, діяльність українських дисидентів; • схарактеризувати: а) економічне й соціальне становище, розвиток науки й освіти в США, демократичних країнах Західної Європи, в СРСР і країнах «соціалістичного табору»; 	<p>Випереджальний розвиток невиробничої сфери. Зміни у змісті та характері праці.</p> <p>4.2. Економічні та соціальні зміни у світі в 1960–1980-х рр. Економіка споживання. Зростання сфери послуг. Енергетична криза 1970-х рр. та її наслідки. Зміна ролі держави в економічному й соціальному регулюванні: тетчеризм, рейганоміка. Маргарет Тетчер і Рональд Рейган. Шведська соціальна модель. «Середній клас». Технократи в постіндустріальному суспільстві.</p> <p>4.3. Урбанізація і зростання освіченості населення. Демографічні зміни в країнах Європи та Америки в 1970–1980-х рр. Емігранти та іммігранти. Проблема старіння населення. Розвиток освітніх систем і перехід до загальної середньої освіти. Університети як автономні осередки науки й освіти.</p> <p>4.4. Західна і радянська системи розподілу суспільних благ. Розподіл суспільних благ у країнах Заходу і в СРСР. Платоспроможний попит і пропозиція в суспільстві споживачів. Зростання товарного дефіциту й зниження якості товарів у СРСР. Розвиток систем соціального забезпечення в 1960–1980-х рр.</p> <p>4.5. Комуністичні режими. Економічні, соціальні та політичні ознаки кризи в СРСР. Леонід Брежнев. Реформи Ден Сяопіна в Китаї. Посилення відцентрових тенденцій у Югославії. Виникнення</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>б) демографічні, економічні й соціальні зміни у світі в 1960–1980-х рр.; в) морально-психологічний стан українського суспільства в 1980-х рр.;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>визначити причини, ознаки й наслідки:</i> а) науково-технічної революції (НТР); б) випереджального розвитку невиробничої сфери; в) посилення «вертикальної» та «горизонтальної» економічної інтеграції, обмеження ролі держави в економічному й соціальному регулюванні; г) утворення транснаціональних корпорацій; д) енергетичної кризи 1970-х рр.; е) масових міграційних рухів; є) старіння населення Європи й України; ж) розвитку систем соціального забезпечення і масової освіти; з) переходу до загальної середньої освіти в СРСР; и) політики «розрядки»; і) системної кризи комуністичних режимів; • <i>порівняти:</i> а) західну й радянську економічні системи, освітні системи та системи розподілу суспільних благ; б) політичний курс П. Шелеста і В. Щербицького в УРСР; в) морально-психологічний стан українського суспільства й постіндустріальних суспільств Заходу; • <i>спрогнозувати</i> наслідки посилення відцентрових тенденцій для Югославії, зростання впливів «Солідарності» для Польщі, реформ Ден Сяопіна для Китаю, введення військ до Афганістану для СРСР, втілення в життя концепції «радянського народу» для українського суспільства; 	<p>«Солідарності» та запровадження військового стану в Польщі.</p> <p>4.6. Україна в умовах наростання системної кризи комуністичного ладу. Петро Шелест і посилення автономного курсу керівництва УРСР. Володимир Щербицький: «чистка» партійно-державного апарату. Течії дисидентського руху: національна, релігійна, правозахисна. Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод. Арешти українських дисидентів.</p> <p>4.7. Концепція «радянського народу». Суспільна атмосфера в Україні. Формування концепції «радянського народу». Мовне зросійщення України. Кампанія критики інтелектуальної діяльності в галузі української історії та літератури. Морально-психологічний стан українського суспільства в 1980-х рр. Інтелектуальні й моральні орієнтири українських дисидентів</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> • висловити обґрунтовані судження про політичні рішення Рональда Рейгана, Ден Сяопіна, Маргарет Тетчер, Петра Шелеста, Володимира Щербицького, громадсько-політичну діяльність Леха Валенсі й Миколи Руденка 	
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • «Середній клас» як соціальна основа демократичного суспільства. • Роль технократії в постіндустріальному суспільстві. • Формування постіндустріального суспільства: ознаки, процеси, наслідки. • Україна в 1960–1980-х рр.: демографічні, етносоціальні та ментальні зміни. • Концепція «радянського народу»: ідеологема й реальність. • Українська молодь 1960–1980-х рр.: інтелектуальні та моральні орієнтири. <p>Орієнтовні теми для навчальних проєктів:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Провладна й опозиційна інтелектуальна діяльність як чинник кризи комуністичного режиму. • Панівна культура й контркультура України періоду кризи комуністичного режиму. • Постаті української та світової культури (кінематографа, літератури, музики, мистецтва). • Винаходи ХХ століття, які скоротили відстані та змінили світ 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Географія. Розділ: Загальна економіко-географічна характеристика світу. Тема: Географія населення світу. (Учень/учениця висловлює судження щодо здійснення демографічної політики в країнах світу загалом і зокрема в Україні; щодо способів вирішення міжетнічних проблем, урегулювання конфліктів, пояснює значення понять «демографічна політика», «демографічний вибух», «урбанізація», «субурбанізація», «міграція», «мегалополіс»); — 11 клас. Економіка. Розділ: Світова економіка та інтеграційні процеси. Тема: Світове господарство та основні закономірності розвитку світової економіки. (Учень/учениця знає, як формувалося світове господарство та в яких формах існують міжнародні економічні відносини, розуміє переваги, які отримує національна економіка за наслідками економічної інтеграції, пояснює переваги та загрози глобалізації, вміє ілюструвати наслідки глобалізації статистичними даними); — 11 клас. Географія. Розділ: Глобальні проблеми людства. Тема: Глобальні проблеми політичного й соціально-економічного характеру. (Учень/учениця розрізняє поняття «глобальні проблеми», «глобалістика», «глобалізація»);</p>	

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
аналізує наслідки глобалізації; називає рівні вивчення глобальних проблем, характеризує проблеми; визначає шляхи вирішення глобальних проблем)	
Узагальнення	
Тематичний контроль	

Розділ 5. РЕВОЛЮЦІЙНІ ЗМІНИ В ЄВРОПІ. ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>хронологічні межі</i> політики «перебудови»; <i>час</i> революцій у соціалістичних державах Центрально-Східної Європи, «Революції на граніті» в УРСР, об'єднання Німеччини, створення СНД, поділу Чехословаччини, громадянської війни в Югославії та утворення нових незалежних держав на Балканах; <i>дати</i> Чорнобильської катастрофи, ухвалення Декларації про державний суверенітет України, Акта проголошення незалежності України, референдуму на підтримку незалежності України; • <i>зміст понять</i>: «прискорення», «гласність», «нове мислення», «парад суверенітетів», «путч», «референдум», «оксамитова революція», «осінь народів», «революція на граніті», «шокова терапія»; • <i>передумови</i> краху комуністичних режимів у СРСР і країнах Центрально-Східної Європи; • <i>специфіку</i> радикалізму й консерватизму в умовах революційних перетворень; • <i>історичне значення</i> проголошення незалежності України, проведення 	<p>5.1. «Прискорення», «гласність», «нове мислення». Політика «перебудови»: цілі, напрями, етапи. Михайло Горбачов. Спроби реформування радянської економіки. Суперечливість політики «гласності». «Нове мислення» в зовнішній політиці СРСР. Особливості «перебудови» в УРСР.</p> <p>5.2. Лібералізація суспільного та культурного життя. Національні рухи. Реабілітація репресованих і звільнення політичних в'язнів. Спроби реформувати політичну систему СРСР та консолідація консервативних сил. Втрата КПРС монополії на владу. Формування багатопартійності та розгортання національних рухів. Українська контркультура. «Парад суверенітетів» і «новоогарьовський процес».</p> <p>5.3. Українське суспільство в період «перебудови». Активізація громадських ініціатив в українському суспільстві. «Декларація принципів» Української гельсінської спілки. Народний</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>всеукраїнського референдуму і виборів президента 1991 р., об'єднання Німеччини.</p> <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • встановити хронологічну послідовність і синхронність фактів, що відображають лібералізацію суспільного життя в СРСР під час «перебудови», розпад «соціалістичного табору», боротьбу за українську державність; використовувати карту як джерело інформації про геополітичну ситуацію в Європі та світі на зламі 1980–1990-х рр.; • прогнозувати зміни в геополітичному становищі держав Центрально-Східної Європи після краху комуністичних режимів і розпаду СРСР; • аналізувати: а) внутрішню і зовнішню політику СРСР; б) економічні процеси, громадсько-політичне, культурне й повсякденне життя в УРСР періоду «перебудови»; • схарактеризувати процеси: а) зародження приватного підприємництва; б) утвердження в СРСР політичного й ідейного плюралізму; в) розгортання національних рухів у СРСР; г) поляризації українського суспільства в умовах «перебудови»; • визначити причини й наслідки політики «перебудови», «параду суверенітетів», «Революції на граніті», розпаду СРСР; • розкрити ідейні засади радикальної та поміркованої течій українського національного руху й української контркультури в умовах «перебудови»; • встановити відмінності в ціннісних пріоритетах та ідеологічних 	<p>рух України за перебудову. В'ячеслав Чорновіл. Перехід частини партійної номенклатури на національні позиції. Перші альтернативні вибори (1990 р.). «Декларація про державний суверенітет України». «Революція на граніті». Формування багато-партійності.</p> <p>5.4. Повсякденне життя. Національні цінності та ідеологічні орієнтири населення України: регіональні відмінності. Ставлення до праці та державної власності. Початки приватного підприємництва та комерціалізації бюджетної сфери. Життєвий рівень населення. Житлова проблема. Сімейне життя і побут: конфлікт поколінь.</p> <p>5.5. Осінь народів: революції в Центрально-Східній Європі. Польща: «Солідарність» і «Круглий стіл». Чехословаччина: «Оксамитова революція». Югославія: розпад і громадянська війна. Крах комуністичних режимів в Угорщині, Румунії, Болгарії. Об'єднання Німеччини.</p> <p>5.6. Серпневий закат 1991 року. Проголошення незалежності України. Спроба державного перевороту 1991 р. і розпад СРСР. Акт проголошення незалежності України. Леонід Кравчук. Всеукраїнський референдум 1991 р. та вибори Президента України. Створення Союзу Незалежних Держав (СНД)</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>орієнтирах різних поколінь українців, населення різних регіонів України;</p> <ul style="list-style-type: none"> виявити суперечності політики «перебудови» («прискорення», «гласності», «нового мислення»), розуміння населенням УРСР базових принципів життя в суспільстві (свободи, рівності, справедливості та ін.) 	
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> Суперечності політики «перебудови» (на джерелах з історії України). На порозі нової ери: шляхи розвитку декомунізованих держав (аналіз стратегічних орієнтирів). Стратегія дій української еліти в умовах «перебудови»: труднощі вибору. Повсякденне життя населення УРСР в період «перебудови». <p>Орієнтовні теми для навчальних проєктів:</p> <ul style="list-style-type: none"> Сімейне життя і побут населення УРСР: конфлікт поколінь. Українська андеграундна культура. <p>Орієнтовні теми для написання есе:</p> <ul style="list-style-type: none"> Михайло Горбачов: портрет політика. В'ячеслав Чорновіл: громадянин і політик на тлі епохи 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Людина в соціокультурному просторі. Тема: Я і ми. Соціокультурна багатоманітність. (Учень/учениця тлумачить полікультурність як основу добросусідства культур; усвідомлює факт існування різноманіття культур; може назвати основні принципи діалогу між соціальними групами в полікультурному суспільстві: принцип соціальної рівності та справедливості, принцип згуртованості, принцип соціального партнерства); — 11 клас. Екологія. Розділ: Провідні екологічні проблеми. Тема: Проблема забруднення природного середовища та стійкості геосистем до антропогенних навантажень. (Учень/учениця знає джерела, види забруднень навколишнього середовища, їхній негативний вплив на живі організми та здоров'я людей; розуміє поєднання таких категорій, як «забруднення середовища» і «стійкість геосистем»; пояснює залежність стійкості геосистем від біорізноманіття, біомаси й біопродуктивності)</p>	
Узагальнення	
Тематичний контроль	

Розділ 6. УКРАЇНА В СУЧАСНОМУ СВІТІ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>хронологічні межі</i> періоду «двополюсного світу», <i>етапи</i> державного будівництва в Україні, європейської та євроатлантичної інтеграції України, <i>дати</i> укладення Маастрихтської угоди і створення ЄС, вступу України до Ради Європи, СОТ, укладення угоди про асоціацію України з ЄС, прийняття Конституції України, Помаранчевої революції, Революції гідності, запровадження безвізового режиму з ЄС; • <i>зміст понять</i>: «глобалізація», «багатополярний світ», «інформаційна економіка», «віртуальна реальність», «державний капіталізм», «сепаратизм», «гібридна війна»; • <i>суперечливість</i> внутрішньої та зовнішньої політики України в 1990–2000-х рр.; • <i>виклики</i> глобалізації та <i>загрози</i> для української державності в умовах багатополярності світу й гібридної війни з боку Росії; • <i>взаємопов'язаність</i> глобальних проблем людства і <i>необхідність</i> колективних зусиль для забезпечення прогресу людства й збереження цивілізації. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>встановити хронологічну послідовність і синхронність</i> фактів, що відображають багатополярність світу і його глобальність, процеси державного будівництва в Україні, європейську та євроатлантичну інтеграцію, відповіді України та інших країн світу на виклики сучасності; 	<p>6.1. Україна: труднощі та збудовки державного будівництва. Економіка: між ринком і державним капіталізмом. Кроки до інтеграції України в європейський і світовий економічний простір. Соціально-майнові контрасти. Конституційний процес. Влада та опозиція. Політичні кризи. Помаранчева революція. Революція гідності. Національна свідомість. Проблеми регіоналізму та сепаратизму. Російська агресія проти України. Анексія Криму РФ. Анти-терористична операція. Культурне життя українського суспільства. Церква в сучасній Україні.</p> <p>6.2. Україна в умовах «багатополярного» світу. Зростання ролі США в міжнародних відносинах. Росія: між прагненням до світової першості та самоізоляції. Китай: формування нового світового лідера. Багатополярність світу і його глобальність. Україна: пошуки зовнішньополітичних орієнтирів. Давні й нові локальні конфлікти: перспективи розв'язання. Участь України в миротворчих процесах. Російсько-українська війна.</p> <p>6.3. Європейська та євроатлантична інтеграція. Шенгенська зона. Рада Європи. Маастрихтський договір. Утворення Європейського Союзу. Розширення ЄС і «політика сусідства». Ідея єдиного європейського цивілізаційного простору. Євроскептицизм</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> • <i>використовувати карту як джерело інформації</i> про сучасну геополітичну ситуацію в Європі та світі, «гарячі точки» у світі; • <i>прогнозувати</i> геополітичне становище України на найближчу перспективу; • <i>характеризувати</i> розвиток економіки, конституційний процес, становлення громадянського суспільства, культурне життя в Україні, зміни в колективній свідомості українців, зовнішню політику України; <i>порівняти</i> цілі та політичні ролі США, ЄС, Росії, Китаю в сучасному світі; • <i>висловити обґрунтовані судження</i> щодо здобутків і труднощів державного будівництва в Україні, європейського вибору українського суспільства, глобальних проблем і цінностей людського існування в сучасному світі; • <i>встановити причини, результати й наслідки</i> інтеграції України в європейський і світовий економічний простір, її участі в миротворчих акціях і протидії міжнародному тероризму, Помаранчевої революції, Революції гідності, агресії Росії на півдні та сході України; • <i>визначити</i> цілі державного розвитку України в короткотерміновій перспективі; • <i>обстоювати власні судження</i> про здобутки й суперечності проведених за роки незалежності України економічних, соціальних і політичних реформ, зміни у сфері освіти, науки, культури, реалізацію євроінтеграційного курсу; • <i>розробити стратегію консолідації українців</i> (зокрема української 	<p>6.4. Євроінтеграційний поступ України. Українське суспільство та політика перед європейським вибором. Вступ України до Ради Європи. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Режим безвізового в'їзду в країни ЄС для громадян України. Українці у світі.</p> <p>6.5. Постіндустріальне суспільство та виклики сучасності. Глобалізація і проблема розподілу світових ресурсів. «Інформаційна економіка». Поява Інтернету. Культура «віртуальної реальності». Суспільство масового споживання. Екологічні проблеми. Чорнобильська катастрофа. Демографічні проблеми. Невиліковні хвороби. Міжцивілізаційні, національно-етнічні та релігійні протиріччя. Регіональні конфлікти. Міжнародний тероризм. Виміри людських цінностей у сучасному світі</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>діаспори) для забезпечення сталого розвитку України (на основі моделей наздоганяючого і випереджального розвитку);</p> <ul style="list-style-type: none"> • прогнозувати можливості та пропонувати сценарії подолання гострих цивілізаційних і державних військово-політичних конфліктів, загрози міжнародного тероризму та інших глобальних проблем 	
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Європейський Союз і виклики сучасності. • Інтеграція України в європейський і світовий економічний простір: здобутки й труднощі. • Проблеми регіоналізму й сепаратизму в сучасній Європі. • Україна: пошуки зовнішньополітичних орієнтирів. • Культурне життя в незалежній Україні. <p>Орієнтовні теми для навчальних проєктів:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Участь України в миротворчих процесах і протидії міжнародному тероризму. • Постаті української та світової культури (кінематографа, літератури, музики, мистецтва). • Українці у світі (емігранти, які прославили Україну). <p>Орієнтовні теми для написання есе:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Чи можна подолати міжнародні конфлікти й вирішити глобальні проблеми людства? • Яку модель розвитку обрати Україні: наздоганяючу чи випереджальну? 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Географія. Розділ: Україна в міжнародному просторі. Тема: Місце України на сучасній геополітичній карті світу. (Учень/учениця визначає місце України на геополітичній карті світу; пояснює вплив окремих чинників, які зумовлюють геополітичну роль України; аргументує основні вектори зовнішньої політики). — 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Людина в соціокультурному просторі. Тема: Стереотипи та упередження. Дискримінація. Конфлікти. (Учень/учениця знає та критично оцінює причини зародження конфліктів, аналізує шляхи подолання конфліктних ситуацій; формує навички ефективної комунікації та ненасильницького розв'язання соціальних конфліктів); — 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Демократичне суспільство та його цінності. Тема: Демократична держава. Громадянське суспільство. Громадянська участь у житті суспільства. (Учень/учениця використовує знання про принципи демократії та політичну систему України для інтерпретації подій суспільно-</p>	

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
	<p>політичного життя, використовує приклади з повсякденного життя, щоб пояснити принципи та цілі діяльності неурядових організацій, політичних партій, громадських організацій, клубів, товариств); — 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Я у світі інформації. Тема: Комунікація, інформація, медіа. Медіа і демократія. Свобода, етика і відповідальність. (Учень/учениця обирає медіаресурси для визначення, дослідження й репрезентації питань і проблем, здійснення власних і соціальних проєктів; аналізує різницю між реальною подією та її відображенням у медіа-тексті; робить висновки щодо маніпулятивних можливостей медіа й важливості критичного осмислення інформації; підтримує ідею свободи інформації в сучасному світі); — 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Україна. Європа. Світ. Тема: Інтеграція й глобалізація. Міграційні процеси і Україна. Україна — член європейського та світового співтовариства. (Учень/учениця знає та розуміє причини й наслідки міграційних процесів в Україні та світі; усвідомлює взаємозалежність життя місцевої громади України, Європи та світу; аналізує основні положення Угоди про асоціацію Україна — ЄС; дискутує про перспективи збереження та розширення ЄС, НАТО; пишається потенціалом України в Європі та світі); — 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Взаємодія громадян і держави в досягненні суспільного добробуту. Тема: Я і економіка. Я і довкілля. (Учень/учениця знає принципи ринкової економіки; відмінності між потребами, бажаннями й можливостями людини; вміє господарювати на основі принципів сталого розвитку; усвідомлює необхідність навчатися впродовж життя; знає, що запорукою успішної професійної діяльності є власна зважена оцінка здібностей і талантів); — 11 клас. Зарубіжна література. Розділ: Із літератури кінця XX — початку XXI століття. Тема: Постмодернізм — одне з найяскравіших літературних явищ другої половини XX ст. Соціоісторичні, культурно-філософські та естетичні чинники розвитку постмодернізму в художній літературі. (Учень/учениця розповідає про соціоісторичні, культурно-філософські та естетичні чинники розвитку постмодернізму в художній літературі, наводить приклади втілення елементів постмодерністського мистецтва в масовій культурі; висловлює власне судження про особливості літератури постмодернізму); — 11 клас. Українська література. Розділ: Сучасна українська література. Тема: Історико-культурна картина літератури кінця XX — початку XXI ст.: на шляху до нового відродження. (Учень/учениця розуміє постмодернізм як один з основних напрямів сучасного мистецтва); — 11 клас. Географія. Розділ: Глобальні проблеми людства. Тема: Глобальні проблеми соціального характеру. (Учень/учениця пояснює причиново-наслідкові зв'язки виникнення демографічних проблем, складає демографічні прогнози, називає хвороби цивілізації); — 11 клас. Економіка. Розділ: Національна економіка і роль уряду в її функціонуванні. Тема: Роль уряду в регулюванні національної економіки. (Учень/учениця розуміє</p>

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>об'єктивні причини урядового регулювання ринкової економіки, характеризує зв'язок ефективності та справедливості, пояснює невдачі (обмеження) ринку й уряду та роль уряду як власника, виробника й споживача з використанням схеми загального економічного кругообігу); — 11 клас. Англійська мова. Тема: Моє місце у світі. (Учень/учениця знає про зразки здорового способу життя в Україні та англомовних країнах, вміє презентувати Україну в міжнародному контексті)</p>	
Узагальнення	
Тематичний контроль	

Укладачі програми (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 24.02.2017 № 310 «Про розроблення навчальних програм для старшої школи»):

Мудрий Мар'ян Михайлович, доцент кафедри новітньої історії України ім. М. Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат історичних наук (*голова Робочої групи*);

Байкеніч Ганна Василівна, завідувачка сектору методичної роботи Українського інституту національної пам'яті (м. Київ), кандидат педагогічних наук;

Баханов Костянтин Олексійович, професор кафедри педагогіки вищої школи, управління навчальним закладом та методики викладання суспільствознавчих дисциплін Бердянського державного педагогічного університету, доктор педагогічних наук;

Бурлака Олена Вікторівна, учителька історії Городищенського економічного ліцею Черкаської області;

Гирич Ігор Борисович, завідувач відділу Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАНУ, доктор історичних наук;

Євтушенко Раїса Іванівна, головний спеціаліст Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки України;

Кендзьор Петро Іванович, доцент кафедри суспільних дисциплін Львівського інституту післядипломної педагогічної освіти, доктор педагогічних наук;

Ксьондзик Тетяна Миколаївна, учителька історії ЗОШ I–III ступенів № 5 м. Житомира;

Майданик Олена Геннадіївна, учителька історії та правознавства Чернівецького ліцею № 1 математичного та економічного профілів Чернівецької міської ради;

Митрофаненко Юрій Станіславович, старший викладач Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат історичних наук;

Осмоловський Сергій Олександрович, завідувач, професор кафедри всесвітньої історії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, кандидат економічних наук;

Пастушенко Роман Ярославович, завідувач кабінету розвитку освіти Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;

Руккас Андрій Олегович, доцент історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат історичних наук;

Скальський Віталій Валерійович, науковий співробітник Інституту історії України НАНУ, кандидат історичних наук;

Хлипавка Леся Миколаївна, учителька історії та правознавства Черкаського навчально-виховного об'єднання «Дошкільний навчальний заклад — загальноосвітня школа I–III ступенів № 36» імені Героїв-прикордонників;

Черевко Оксана Степанівна, доцент кафедри всесвітньої історії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, кандидат історичних наук; **Щупак Ігор Якович**, директор Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума», музею «Пам'ять єврейського народу та Голокост в Україні», кандидат історичних наук.

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

інтегрованого курсу для 10 класів загальноосвітніх навчальних закладів

Пояснювальна записка

Навчання громадянської освіти старшокласників/старшокласниць спрямоване на реалізацію **загальної мети середньої освіти**, що сформульована в концепції Нової української школи. Вона полягає в розвитку та соціалізації особистості, формуванні її національної самосвідомості, громадянської позиції, загальної культури, світоглядних орієнтирів, критичного мислення, творчих здібностей, дослідницьких та аналітичних навичок, навичок життєзабезпечення та професійних якостей.

Актуальність та основоположні засади курсу

Важливість громадянської освіти школярів/школярок зумовлена новими соціально-політичними реаліями українського суспільства, пошуком спільних для громадян демократичних цінностей і національних ідеалів, участю України в загальносвітових політичних, економічних і соціокультурних процесах. Це потребує освіти для демократичного громадянства через якісне формування громадянської ідентичності, здатності й готовності молодій людині до усвідомленого вибору шляхом критичного аналізу різних можливостей та варіантів, активної участі в суспільних процесах, установах конструктивних відносин на засадах соціального партнерства. Таким чином, одним з основних соціальних замовлень у школі є формування й розвиток здатності школярів до життя й діяльності у правовій демократичній державі.

В основу курсу покладено Глобальні цілі ООН¹, Декларацію ООН з освіти та виховання в галузі прав людини², Хартію Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав

¹ Глобальні цілі ООН. UN General Assembly, Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, 21 October 2015, A/RES/70/1 / <http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>

² Декларація ООН з освіти та виховання в галузі прав людини / <http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/66/137&Lang=E>

людини¹, Практичні пропозиції щодо розвитку компетентностей для демократичного громадянства в Новій українській школі², Керівні принципи ОБСЄ щодо освіти в галузі прав людини для системи середньої школи³, що передбачає консенсус між національним і загальноєвропейським змістом громадянської освіти.

Фундаментальними цінностями сучасного світу є демократія, свобода, повага прав людини, солідарність та участь. Базова умова демократичного розвитку суспільства — це громадяни, які володіють уміннями здійснювати зважений і раціональний вибір, критично мислити й аналізувати інформацію, розуміють значення права, толерантно ставляться до думок інших, активно цікавляться суспільним, політичним й економічним життям.

Освітня модель, що передбачає розвиток демократичних цінностей, поведінкових настанов, практичних навичок, знань, оволодіння якими дає змогу кожній особистості дієво долучатися до демократії, утверджує компоненти, задекларовані *Рамками компетентностей для культури демократії Ради Європи*, як-от:

- ♦ *цінності*: повага людської гідності й дотримання прав людини; повага культурної багатоманітності; утвердження демократії, справедливості, рівноправності та верховенства права;
- ♦ *поведінкові установи*: відкритість щодо інших культур, світогляду й звичаїв; повага; громадянська самовідомість; почуття відповідальності; почуття власної значущості; стійкість перед невизначеністю;
- ♦ *практичні навички*: здатність до самоосвіти; вміння аналітично й критично мислити; вміння слухати; спостережливність; співпереживання; гнучкість і адаптація; комунікабельність; лінгвістичні здатності; вміння спілкуватися різними мовами; готовність до співпраці; здатність розв'язувати конфлікти;

¹ *Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини* / https://www.novadoba.org.ua/sites/default/files/files/CharterEDCHREUkr_new5.pdf

² *Практичні пропозиції щодо розвитку компетентностей для демократичного громадянства в Новій українській школі* / https://www.novadoba.org.ua/sites/default/files/files/PracticalRecommend_DemCompetences_ukr.pdf

³ *Керівні принципи ОБСЄ щодо освіти в галузі прав людини для системи середньої школи* / <http://www.osce.org/uk/odihr/262226>

- ♦ *знання та їхнє критичне осмислення*: самопізнання і критична самооцінка; знання й критичне осмислення мовних стилів у спілкуванні; пізнання світу та його критичне осмислення¹.

Зміст громадянської освіти визначається як суспільними потребами, вимогами соціальних і державних інституцій, так і зацікавленнями особистості, її ставленням до суспільних проблем і готовністю брати участь у їхньому розв'язанні.

Метою громадянської освіти є:

1) формування вільної особистості, яка визнає загальнолюдські та національні цінності й керується морально-етичними критеріями та почуттям відповідальності у власній поведінці;

2) виховання поваги до людської гідності й дотримання прав людини, демократичних цінностей, верховенства права, справедливості, неупередженості, рівності;

3) формування громадянської компетентності учнівської молоді, що забезпечує її активну громадянську позицію, здатність відповідально реалізовувати свої права і обов'язки в конкретній ситуації, налагоджувати соціальне партнерство у розв'язанні суспільних проблем;

4) виховання громадянської свідомості особистості, орієнтованої на демократичні пріоритети й злагоду в суспільстві, почуття належності до свого народу, спільних історичних, політичних і культурних цінностей своєї держави;

5) виховання толерантності, інклюзії та поваги до культурного різноманіття, різних поглядів, релігій, звичаїв і культур, уміння знаходити порозуміння з іншими людьми задля досягнення суспільно значущих цілей;

6) розвиток політичної, правової, економічної, соціальної, культурної, медійної грамотності школярів, гнучкості й адаптивності, комунікабельності, готовності до співпраці, здатності розв'язувати конфлікти й запобігати дискримінації.

Завдання громадянської освіти — забезпечити цілеспрямовану підготовку старшокласників до функціонування в системі суспільних відносин поліваріантного світу, глобалізації, соціальної взаємодії та активної відповідальної участі в суспільній діяльності.

Теоретичні основи курсу становлять сукупність філософських, психолого-педагогічних знань і практичних на-

¹ *Competences for Democratic Culture. Living together as equals in culturally diverse democratic societies.* Council of Europe, 2016. Available at: <https://rm.coe.int/16806ccc07>

вичок і вмінь, потрібних для системного вивчення й вирішення суспільно-педагогічних проблем; методологічні принципи (гуманізація та демократизація навчально-виховного процесу, природовідповідність і свободовідповідність, системність, диференціація, міждисциплінарна інтеграція, наступність і безперервність, культуровідповідність, інтеркультурність), що є підґрунтям для конструювання змісту, вибору форм і методів навчання; сучасні філософські, психолого-педагогічні й методичні підходи (особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний, культурологічний, системний, міжпредметний, контекстний, загальношкільний).

В основу курсу громадянської освіти покладений компетентнісний підхід, що корелюється з ключовими компетентностями, визначеними основами стандарту Нової української школи.

Компетентнісний потенціал курсу (за ключовими компетентностями)

№ з/п	Ключові компетентності	Компоненти
1	Спілкування державною (і рідною, в разі відмінності) мовою	<p>Уміння: доступно й переконливо висловлювати власну думку, використовувати можливості мови для розкриття тем громадянської освіти; розпізнавати мовні засоби впливу, володіти техніками переконання; вести аргументовану полеміку з відповідної тематики; читати і розуміти перекладені та адаптовані українською літературною мовою першоджерела, авторські наукові публікації; створювати українською мовою (усно й письмово) тексти з громадянознавчої тематики.</p> <p>Ставлення: повага до української як державної/рідної (у разі відмінності) мови, зацікавлення її розвитком, розуміння цінності кожної мови; толерантне ставлення до плюралізму думок.</p>
2	Спілкування іноземними мовами	<p>Уміння: читати і розуміти наукові публікації та художні твори громадянознавчого змісту іноземною мовою; знаходити і створювати потрібну інформацію про світ іноземними мовами; спілкуватися з однолітками, які представляють різні країни, для взаємообміну думками з громадянознавчої тематики</p>

№ з/п	Ключові компетентності	Компоненти
2	Спілкування іноземними мовами	Ставлення: зацікавлення в усіх сферах життєдіяльності суспільства України, Європи та світу
3	Математична компетентність	Уміння: оперувати цифровими даними, математичними поняттями для пізнання й пояснення сучасних суспільно-політичних та економічних подій, явищ і процесів; перетворювати джерельну інформацію з однієї форми на іншу (текст, графік, таблиця, схема тощо); будувати логічні ланцюжки; використовувати статистичні матеріали у вивченні питань громадянської освіти. Ставлення: усвідомлення варіативності та значущості математичних методів у розв'язанні сучасних соціальних, політичних, економічних проблем і завдань
4	Основні компетентності у природничих науках і технологіях	Уміння: пояснювати й оцінювати вплив винаходів, науково-технічного прогресу та нанотехнологій на природне середовище життя людини. Ставлення: відповідальність за ошадне використання природних ресурсів, екологічний стан у місцевій громаді, в Україні та світі; готовність до розв'язання проблем, пов'язаних зі станом довкіллям та сталим розвитком
5	Інформаційно-цифрова компетентність	Уміння: використовувати цифрові технології для пошуку потрібної інформації, її нагромадження, перевірки і впорядкування; досліджувати суспільні проблеми за допомогою сучасних засобів, працювати з великими масивами даних, робити і презентувати висновки, спільно працювати он-лайн у навчальних, соціальних та наукових проектах; створювати вербальні й візуальні (графіки, діаграми, фільми) тексти, мультимедійні презентації та поширювати їх; виявляти маніпуляції інформацією в процесі аналізу повідомлень ЗМІ; виявляти джерела та авторів інформації, робити коректні посилання

№ з/п	Ключові компетентності	Компоненти
5	Інформаційно-цифрова компетентність	Ставлення: повага прав людини в роботі з інформацією, дотримання авторського права
6	Уміння вчитися впродовж життя	Уміння: визначати власні навчальні цілі, розвивати навички самоосвіти; аналізувати процес власного навчання, відстежувати інновації в науково-освітньому просторі; критично аналізувати й узагальнювати здобуті відомості й досвід, набувати нових компетентностей залежно від власних і суспільних потреб. Ставлення: розуміння соціальної ролі освіти, відкритість до сталого самонавчання, бажання ділитися знаннями з іншими, готовність до інновацій
7	Ініціативність і підприємливість	Уміння: обирати дієві життєві стратегії; виявляти можливості й загрози для майбутньої професійної діяльності; працювати для загального блага громади; генерувати нові ідеї, оцінювати переваги й ризики, вести перемовини, бути соціально мобільною, адаптивною, комунікабельною, відповідальною людиною. Ставлення: відповідальність за ухвалення важливих рішень щодо діяльності в суспільстві, ділова етика й чесність конкуренції
8	Соціальна та громадянська компетентності	Уміння: активно слухати та спостерігати, брати відповідальність на себе, виявляти громадянську свідомість, соціальну активність й участь у житті громадянського суспільства, аналітично мислити, критично розуміти світ: політику, право, права людини, культуру, релігію, історію, ЗМІ, економіку тощо. Ставлення: повага людської гідності, повага прав людини, визнання цінності демократії, справедливості, рівності й верховенства права; емпатія, відповідальність, активна громадянська позиція
9	Обізнаність і самовираження у сфері культури	Уміння: розвивати власну національно-культурну ідентичність у сучасному багатокультурному світі; окреслювати основні тенденції розвитку культури; зіставляти

№ з/п	Ключові компетентності	Компоненти
9	Обізнаність і самовираження у сфері культури	<p>досягнення української культури з іншими культурами; виявляти вплив культури на особу та розвиток цивілізації.</p> <p>Ставлення: визнання цінності культурного багатоманіття; відкритість до інших культур, переконань і світогляду інших людей, повага й толерантність</p>
10	Екологічна грамотність і здорове життя	<p>Уміння: змінювати навколишній світ засобами сучасних технологій без шкоди для середовища; надавати допомогу собі й тим, хто її потребує; ухвалювати рішення, обмірковуючи альтернативи і прогножуючи наслідки для здоров'я, добробуту й безпеки людини; вести активний спосіб життя, демонструвати рухові вміння й навички фізичної культури та використовувати їх у різних життєвих ситуаціях.</p> <p>Ставлення: домінування гуманістичних принципів у світоглядній структурі суспільства, охорона навколишнього середовища, здоровий спосіб життя, відповідальне ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших людей</p>

Навчальні ресурси: українські та закордонні, зокрема європейські підручники і посібники з громадянської освіти, основ демократії, освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини (ОДГ/ОПЛ), національні та міжнародні правові акти, розвивальні ігри, розроблені за сприяння Ради Європи та ЄС («Країна гідності», «Europe Matters — a Question of Values»), навчальні фільми, зокрема з прав людини, документальні відеоматеріали та інші.

Очікувані результати навчально-пізнавальної роботи школярів/школярок із громадянської освіти спираються на такі наскрізні змістові лінії відповідно до концепції Нової української школи: «Громадянська відповідальність», «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність». Ці лінії відбивають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються в навчанні та вихованні учнів. Наскрізні змістові лінії, спільні для всіх навчальних предметів, є засобом інтеграції навчального змісту. Вони корелю-

ються з ключовими компетентностями, опанування яких забезпечує формування ціннісних і світоглядних орієнтацій учня/учениці, що визначають його/її поведінку в життєвих ситуаціях.

Громадянська освіта спрямована на формування громадянської компетентності школярів/школярок, зокрема:

- ♦ *соціально-комунікативної*: вміння і навички спілкування та встановлення конструктивних відносин між людьми, діалогу й громадського обговорення суспільних проблем;
- ♦ *інформаційно-медійної*: вміння критично мислити; навички пошуку, аналізу й оцінки інформації, критичної оцінки медіаповідомлень на основі аналізу джерел, соціальної ситуації;
- ♦ *розв'язання соціальних конфліктів, проблем*: уміння розв'язувати соціальні суперечності; формування настанови толерантного розв'язання конфліктів;
- ♦ *відповідального соціального вибору й ухвалення рішення*: готовність ухвалювати обґрунтоване рішення на основі усвідомленого й виваженого вибору;
- ♦ *громадянської участі*: настанова відповідальної суспільної діяльності; навички участі в соціальних і політичних процесах.

Зміст курсу

Основними принципами конструювання змісту курсу громадянської освіти для 10 класу є:

- ♦ цілісність світоглядних знань та уявлень старшокласників, їхніх умінь і способів діяльності;
- ♦ відповідність індивідуальним і віковим особливостям учнів;
- ♦ формування ціннісних орієнтацій особистості та мотивації до активної громадянської діяльності;
- ♦ врахування тенденцій і міжнародного досвіду громадянознавства.

У старшому шкільному віці (16–17 років) якісно змінюється структура навчальної мотивації особистості: навчальна діяльність стає для неї засобом реалізації життєвих планів майбутнього. Отже, завдання громадянської освіти для цієї вікової категорії учнівської молоді спрямовані на створення умов для соціального й професійного самовизначення, здобуття соціального досвіду, що сприяє активній життєвій та громадянській позиції випускника/випускниці школи.

Зміст громадянської освіти передбачає інтеграцію соціально-гуманітарних знань із різних навчальних предметів та орієнтацію на розв'язання практичних проблем. Формування цілісного світо-

гляду учнівської молоді та набуття нею **інтегративних громадянсько-навчих знань** охоплює такі напрями:

- ♦ *морально-етичний*: усвідомлення особистістю суспільних цінностей, громадянських ідеалів, формування етичних норм поведінки, моральних якостей, громадянської відповідальності та самосвідомості;
- ♦ *політико-правовий*: засвоєння знань про права, свободи людини та механізми їх реалізації, способи суспільно-політичної участі; розуміння громадянського обов'язку, політичних подій і суспільних процесів;
- ♦ *економічний*: формування знань з економіки в повсякденному житті родини, місцевої громади, українського суспільства й розвиток ключових економічних компетентностей громадянина; розвиток економічної грамотності, дотримання правових норм в економічному житті, участь у творенні громадянського суспільства;
- ♦ *екологічний та глобалізаційний*: формування екологічної культури особистості, розуміння сучасних екологічних проблем, викликів глобалізації та цілей сталого розвитку, усвідомлення їхньої актуальності, розвиток особистої відповідальності за стан довкілля, оволодіння нормами екологічно грамотної поведінки та здорового способу життя;
- ♦ *інформаційно-медійний*: розвиток поінформованості учнів/учениць, здатності шукати, опрацьовувати, використовувати й перевіряти інформацію, вміння критично аналізувати різнобічну інформацію і створювати власні медіа-повідомлення;
- ♦ *інтеркультурний*: оволодіння сукупністю здатностей, потрібних для життя в багатокультурному суспільстві на засадах толерантності; виховання культури соціальних відносин та ефективної комунікації.

Зазначені напрями громадянської освіти органічно взаємопов'язані, об'єднані спільною метою, завданнями, світоглядно-ціннісними засадами, принципами, методами і формами навчання.

Курс передбачає формування громадянської ідентичності особистості на різних рівнях — особистому, сімейному та родинному, рівні навчального закладу, місцевої громади, Батьківщини, світу. Це забезпечується послідовним, цілісним розкриттям усіх складників громадянсько-навчого змісту для учнів/учениць 10-х класів на основі формування їхньої громадянської ідентичності, ціннісних

орієнтацій та громадянських ставлень до самих себе, інших людей (близьких, рідних, друзів, товаришів, інших осіб), навчального закладу, де вони навчаються, місцевої громади, де вони проживають, Батьківщини й світу.

Основними (базовими) поняттями громадянської освіти є: *людина, особа, громадянин, права людини, верховенство права, інклюзія, громадянське суспільство, громада, громадянська участь, демократія, держава, відповідальність*.

Навчання громадянській освіті спрямоване на формування й розвиток таких умінь старшокласників/старшокласниць, як-от:

- ♦ критично мислити, визначати проблему та бачити шляхи її розв'язання;
- ♦ аналізувати різні джерела інформації та аргументувати власну думку;
- ♦ вести конструктивний діалог, співпрацювати з іншими, знаходити компроміс, поважати думку інших, виявляти толерантність, емпатію;
- ♦ реалізовувати свої права та захищати їх, допомагати іншим людям у захисті їхніх прав.

Основні особливості курсу громадянської освіти:

1) це — інтегрований курс, який охоплює філософські, аксіологічні, політичні, правові, економічні, культурологічні, соціально-психологічні знання;

2) він спрямований на формування світогляду учнів/учениць старшої школи;

3) його завдання полягають як у наданні школярам певної суми знань, так і формуванні їхніх особистісних якостей та ціннісних орієнтацій, притаманних громадянину демократичного суспільства, формуванні вмінь громадянської участі та громадянської відповідальності.

Практичні заняття з громадянської освіти допомагають краще засвоїти знання, розвинути вміння, сформувати ставлення та усалити цінності через особистий практичний досвід учнів. Вони спрямовані на формування навичок соціальної взаємодії, вміння самостійно аналізувати різноманітні ситуації, передусім, у своєму життєвому середовищі, вміння самостійно ухвалювати відповідальні рішення і діяти у правовому полі, конструктивно взаємодіяти із суспільством тощо. Програма пропонує орієнтовний перелік тем для практичних занять. Учителі можуть пропонувати власні теми, враховуючи потреби конкретних учнів/учениць. Щодо форм організації і проведення практичних занять, то важ-

ливо, щоб вони відповідали віковим і психологічним особливостям учнів/учениць, були різноманітними, містили групові, дискусійні, дослідницькі та інші методики. Учителю/вчителька може вибирати з-поміж різноманітних практичних методів розвитку громадянських компетентностей, зорієнтованих на процес, як-то проведення дебатів, рольових ігор і симуляцій, вивчення кейсів, перегляд та обговорення фільмів, виставок, організація досліджень, презентацій. Деякі методи, як проблемне й проектне навчання, також дають змогу налагодити міжпредметні зв'язки, поєднуючи в одному завданні освітні цілі громадянської освіти та інших предметів.

Оцінювання. Курс громадянської освіти особливий тим, що головна увага в ньому приділяється не стільки здобуванню учнями/ученицями нової інформації, скільки виробленню навичок, умінь і формуванню ціннісних орієнтацій людини та громадянина. Під час оцінювання поступу в розвитку громадянських компетентностей важливо дотримуватися таких принципів, як повага до гідності учня/учениці, прозорість і зрозумілість критеріїв оцінки, справедливість, рівність. Оцінювання в громадянській освіті має орієнтуватися насамперед на діяльнісний компонент навчання, як-от вміння учня/учениці дебатувати, писати есе, проводити дослідження, організовувати кампанії з адвокації тощо.

Оцінювання відіграє однаково головну роль у громадянській освіті разом із навчанням, оскільки самі принципи, форма й процес оцінювання можуть сприяти формуванню громадянської компетентності учнів. Водночас оцінювання має надавати учням можливість самим аналізувати власний поступ, ухвалювати рішення щодо вдосконалення власних навичок, а також спонукати до управління процесом навчання — і становлення як активних громадян демократичного суспільства. Активна участь учнів/учениць під час оцінювання перетворює цей процес на ефективний інструмент навчання.

Важливим є не стільки підсумкове оцінювання (яке надає можливість оцінити рівень компетентності, як-от підсумкове тестування), а насамперед постійне оцінювання (формувальне, що допомагає відстежувати розвиток компетентностей у процесі навчання, як-от зворотний зв'язок), яке сприяє покращенню якості навчально-виховного процесу і дає змогу спланувати траєкторію досягнення навчальних цілей відповідно до потреб та поступу кожного учня¹.

¹ Falk, B. (2000). A better way: Powerful learning supported by assessment. The heart of the matter: Using standards and assessment to learn.

Ефективним способом залучення учнів/учениць є самооцінювання та взаємне колегіальне оцінювання в класі (peer assessment) — методи, які дають змогу учням брати на себе відповідальність за власне навчання, а також сприяють детальному ознайомленню учнів/учениць із критеріями оцінки, активному засвоєнню вивченого.

Особливості навчально-виховного процесу

Ефективне навчання старшокласників/старшокласниць громадянської освіти потребує створення та запровадження у навчально-виховний процес методичного інструментарію, спрямованого на формування їхньої громадянської компетентності, що реалізується в активному залученні учнівської молоді до проблемного навчання, експериментування, розвитку критичного мислення, самостійності суджень, творчого потенціалу. Якнайповніший розвиток громадянської компетентності відбувається через навчання на трьох рівнях: засвоєння знань («навчання про»), розвиток розуміння і ставлень («навчання для розвитку розуміння та ставлень»), а також через здобуття практичного досвіду («навчання через досвід»)¹.

Це вимагає створення умов для мотивації й участі старшокласників/старшокласниць в обговоренні актуальних проблем школи та місцевої громади, суспільства й держави, глобальних проблем сучасності й інформаційного простору. Інтеграція громадянознавчого змісту в курсі передбачає не механічне включення громадянознавчих понять, а опрацювання їх через дію та колективну пізнавальну діяльність.

Навчальна діяльність учнів/учениць має залучати самоаналіз, характеристики типових життєвих ситуацій та визначення способів їхнього регулювання; нагромадження досвіду спілкування; проектування процесу самовдосконалення; проведення зустрічей з лідерами громад, депутатами, суддями, журналістами, волонтерами тощо.

Організація навчання старшокласників/старшокласниць громадянської освіти має заохочувати плюралізм думок і погля-

Portsmouth, NH: Heinemann.

¹ *Навчаємо демократії: базові матеріали з освіти для демократичного громадянства та прав людини для вчителів* / Р. Голлоб, П. Крапф, О. Олафсдоттір, В. Вайдінгер; ред. Р. Голлоб, П. Крапф, В. Вайдінгер; Пер. з англ. та адапт. Л. І. Паращенко. Київ: Основа, 2011. Т. 1. 164 с.; «Громадянська відповідальність: 70 вправ із розвитку громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення 12 предметів у 5-9 класах» за ред. М. Рафальської (готується до друку у 2017).

дів учнів/учениць, сприяти формуванню їхнього критичного мислення, вміння орієнтуватися у складних суспільних процесах. Це має відбуватися з опорою на актуалізацію соціального досвіду учнів/учениць, що передбачає його поступову реалізацію: конкретний досвід учнів/учениць є основою для усвідомлення ними громадянознавчих понять, положень; він розширюється в навчанні, перетворюючись на нові знання, які перевіряються і відпрацьовуються на практиці. Такий процес має орієнтуватися не на діставання учнями/ученицями готових відповідей, а на розвиток самопізнання й самовиховання школярів/школярок, усвідомлення ними суспільних процесів і явищ, осмислення власних життєвих орієнтацій на основі загальнолюдських цінностей. Через організацію різних навчальних ситуацій, добір проблемних завдань, за допомогою яких формуються інтелектуальні та практичні вміння старшокласників/старшокласниць, відбувається становлення їхньої громадянської зрілості.

У навчанні громадянської освіти старшокласників/старшокласниць ефективні різноманітні активні та інтерактивні методи навчання, як-от: рольові та ділові ігри (моделювання відносин, вивчення ситуацій, що уможливають обговорення соціальних проблем і спільне їх розв'язання); аналіз документів громадянознавчої тематики; проектування (розробка й реалізація учнівськими командами проектів у місцевій громаді); дискусії з актуальних соціальних проблем; учнівські конференції, збори, круглі столи (обговорення й ухвалення рішень, що визначають основні напрями діяльності); спільні заходи із місцевою спільнотою; онлайн спілкування (обговорення на форумі, ведення блогів, розміщення інформаційних ресурсів на сайтах, обмін досвідом проектної діяльності тощо); організація рефлексії учнів (обговорення, твори-роздуми, бесіди тощо).

Курс громадянської освіти передбачає також участь учнів у соціальних проектах. Як модель практичного застосування набутих учнями громадянознавчих знань і вмінь соціальні проекти сприяють розвитку мотивації й активізації громадянської активності школярів, формуванню досвіду громадянської участі.

Устрій шкільного життя, виховне середовище навчального закладу є важливим чинником, від якого залежать результати опанування учнями/ученицями курсу громадянської освіти. Адже в навчальному закладі старшокласники/старшокласниці здобувають не тільки знання, а й практичні навички повсякденного

громадянського досвіду: партнерства, взаєморозуміння, лідерства й поваги до інших, ініціативності у прийнятті рішень, відповідальності у спільній діяльності.

Громадянську освіту в школі не варто обмежувати навчальним курсом — її потрібно організовувати на основі загальношкільного підходу, що передбачає наскрізну реалізацію її завдань на всіх рівнях навчально-виховного процесу (навчання, позакласній роботі, виховному середовищі навчального закладу, соціальному партнерстві з місцевою громадою та батьками) й складників організаційно-педагогічної структури навчального закладу (стратегічне планування, нормативно-правове забезпечення, навчально-виховна діяльність, моніторинг та оцінювання, кадрове забезпечення).

Структура програми та організація навчання учнів

Програма складається з пояснювальної записки, структурованих за темами очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць і змісту навчального матеріалу як основи для досягнення цих результатів. Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності зорієнтовані на формування відповідних компетентностей та викладені у формі знань, розумінь вмінь і ставлень, що охоплюють знаннєвий, діяльнісний і ціннісний компоненти громадянської компетентності учнів.

Вибираючи форми й методи власної та навчальної діяльності учнів/учениць з курсу громадянської освіти, учитель/вчителька має зважати на специфіку регіону, особливості навчального закладу, класного колективу, вікові й індивідуальні особливості учнів/учениць.

Програма передбачає вивчення курсу в 10 класах загальноосвітніх навчальних закладів обсягом 70 годин на рік (2 години на тиждень).

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Кількість годин	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць	Зміст навчального матеріалу
РОЗДІЛ 1. ОСОБИСТІТЬ ТА ЇЇ ІДЕНТИЧНІСТЬ		
	<p>Знання і розуміння: дає визначення понять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ідентичність, соціалізація, самовизначення, самореалізація, особиста гідність, совість, сім'я, субкультура; • називає загальні риси та ознаки провідних понять; • усвідомлює існування логічних зв'язків між усіма складовими частинами розділу; • відтворює основну частину навчального матеріалу, знає • засадничі теорії та факти, вдало добирає приклади; • розуміє значення сім'ї для людини та суспільства; • визначає природу молодіжних субкультур. <p>Уміння і навички:</p> <ul style="list-style-type: none"> • вільно оперує провідними поняттями; • використовує загальновідомі докази із самостійною і правильною аргументацією; • демонструє здатність самостійно добирати потрібну інформацію до уроку; • формулює і висловлює власну думку щодо особистої гідності, необхідності автономії особистості, ролі сім'ї в процесі формування людини та громадянина; • захищає власну позицію, використовуючи інформацію з різних галузей знань; 	<p>Тема 1. Що таке ідентичність? Ідентичність. Види ідентичності. Громадянська ідентичність. Змінний характер ідентичності. Самовизначення. Ідентифікація. Особиста гідність. Совість</p> <p>Тема 2. Соціалізація особистості Поняття соціалізації. Етапи соціалізації. Суб'єкти соціалізації. Соціалізація як ресурс формування громадянської ідентичності. Соціалізація в сім'ї. Соціалізація серед однолітків. Молодіжні субкультури. Партнерські стосунки в сім'ї. Трансформація моделей сім'ї</p> <p>Тема 3. Самореалізація людини Самореалізація і розвиток. Індивідуальність особистості. Життєві цінності й пріоритети. Активна громадянська позиція. Мобільність і адаптивність людини. Креативність</p> <p>Практичні заняття Орієнтовні теми: — «Хто я?» (усвідомлення своєї ідентичності) — «Чи може людина бути творцем власного життя, або як стати успішною людиною?»</p>

Кількість годин	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць	Зміст навчального матеріалу
	<ul style="list-style-type: none"> • демонструє навички критичного мислення стосовно себе та інших; • уміє окреслити власні життєві пріоритети; • обстоює ідею здорового способу життя, підкріплюючи її власними навичками поведінки в повсякденному житті; • критично аналізує власні реальні можливості, умови середовища для успішної самореалізації; • аналізує вплив субкультур на молодь. <p>Установки і цінності:</p> <ul style="list-style-type: none"> • усвідомлює цінність людського життя; • усвідомлює свою ідентичність, поважає ідентичність інших; • визнає цінність особистої гідності людини; • усвідомлює важливість процесу соціалізації людини в суспільстві; • усвідомлює необхідність збереження власної автономії та індивідуальності як важливої умови самореалізації особистості та формування різноманітного світу; • поважає інститут сім'ї. 	<p>— «Визначаємо найнеобхідніші умови для самореалізації людини»</p>
РОЗДІЛ 2. ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ		
	<p>Знання і розуміння: знає зміст понять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>людська гідність, свобода, гуманізм, права і свободи людини, права дитини, рів-</i> 	<p>Тема 1. Людська гідність і права людини</p> <p>Поняття людської гідності. Людська гідність — основа природного права. Рівно-</p>

Кількість годин	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць	Зміст навчального матеріалу
	<p>ність, справедливість, солідарність, верховенство права, відповідальність, порушення прав людини, міжнародні стандарти захисту прав людини, механізми захисту прав людини і прав дитини;</p> <ul style="list-style-type: none"> • пояснює природу прав людини; • розглядає права людини крізь призму відносин «людина — держава»; • розрізняє права людини та обов'язки громадянина; • знає про види та покоління прав людини; • знає, що таке порушення прав людини; • знає національні та міжнародні механізми захисту прав людини; • володіє інформацією про порядок звернень щодо захисту прав людини до національних і міжнародних органів та організацій; • визначає роль прав людини в особистому житті, житті суспільства та інших людей. <p>Уміння і навички:</p> <ul style="list-style-type: none"> • зіставляє і порівнює два поняття — «особиста гідність» та «людська гідність»; • уміє захищати особисті права й права інших людей; • бере участь і вміє організувати соціальні групи; • уміє розпізнавати порушення прав людини; 	<p>правність. Охорона й захист людської гідності</p> <p>Тема 2. Еволюція прав людини Природа прав людини. Основоположні права і свободи людини. Покоління прав людини. Класифікація прав людини. Борці за права людини. Майбутнє прав людини.</p> <p>Тема 3. Людина і держава Взаємовідносини «людина — держава». Верховенство права. Права і свободи людини та відповідальність держави за їх дотримання, гарантування та захист. Позитивні і негативні зобов'язання держави.</p> <p>Тема 4. Права дитини Поняття прав дитини. Конвенція ООН про права дитини. Захист прав дитини.</p> <p>Тема 5. Механізми захисту прав людини і прав дитини Порушення прав людини. Поняття механізмів захисту прав людини. Міжнародні та європейські стандарти захисту прав людини. Національні механізми захисту прав людини, їх класифікація. Правозахисні організації</p> <p>Як побудувати ефективний механізм захисту прав дитини в школі</p> <p>Практичні заняття: Орієнтовні теми: «Європейський суд з прав людини»</p>

Кількість годин	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць	Зміст навчального матеріалу
	<ul style="list-style-type: none"> • уміє знаходити відповідну інформацію, критично оцінювати факти, остерігатись упереджень і необ'єктивності, ухвалювати рішення на основі мотивованих суджень; • аргументовано презентує власну думку щодо реалізації прав людини в Україні; • визначає роль держави й державних інституцій у захисті прав людини та прав дитини; • розуміє, як працює система захисту прав людини/дитини; • визначає шляхи можливих дій у разі проблемної ситуації, пов'язаної з порушенням прав; • добирає з різних джерел додаткову інформацію щодо функціонування міжнародних та європейських механізмів захисту прав людини; • оцінює перспективи й основні загрози розвитку прав людини в майбутньому. <p>Установки і цінності:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Має почуття людської гідності, самоповаги та поваги до інших, незалежно від соціальних, культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей. • Усвідомлює й демонструє відповідальність за свої дії, прагнення особистого розвитку й соціальних змін. • Виявляє стійке негативне ставлення до фактів 	<p>«Чи можна пожертвувати правами однієї людини для захисту прав багатьох?»</p> <p>«Організуємо кампанію із захисту прав людини в нашому місті»</p> <p>«Порушення прав дитини та як забезпечити їх дотримання в Україні»</p>

Кількість годин	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць	Зміст навчального матеріалу
	<p>дискримінації, зневажання людської гідності та зазіхань на права людини.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Виявляє співчуття та солідарність з іншими, прагнення підтримувати тих, чії права людини під загрозою. • Демонструє бажання працювати на користь ідеалів фундаментальних прав людини, рівності та поваги до відмінностей 	
РОЗДІЛ 3. ЛЮДИНА В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ		
	<p>Знання і розуміння: розуміє та пояснює зміст понять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>суспільство, соціум, соціальна стратифікація, полікультурне суспільство;</i> • <i>суспільна відповідальність;</i> • <i>солідарність, стереотипи, упередження, дискримінація, конфлікти, толерантність, переговори, медіація, консенсус, компроміс;</i> • описує соціальну структуру суспільства й соціальні інститути; • визначає причини виникнення стереотипів, їхній вплив на життя в багатоманітному суспільстві; • визначає причини зародження конфліктів; • називає основні принципи діалогу між соціальними групами в полікультурному суспільстві: принцип соціальної рівності та справедливості, принцип згуртованості, принцип соціального партнерства; 	<p>Тема 1. Соціокультурна багатоманітність Поняття суспільства. Соціальна структура суспільства. Соціальна згуртованість, солідарність і відповідальність. Соціальні цінності. Гендерна, етнічна, конфесійна різноманітність. Рівність</p> <p>Тема 2. Ефективна комунікація Роль спілкування в житті людини й суспільства. Вербальна й невербальна комунікація</p> <p>Тема 3. Стереотипи та упередження. Дискримінація. Конфлікти Поняття стереотипів і упереджень. Забобони. Шляхи подолання стереотипів. Поняття дискримінації. Основні форми та вияви дискримінації. Толерантність та інклюзія. Поняття конфлікту та його види. Стадії конфлікту. Способи подолання</p>

Кількість годин	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць	Зміст навчального матеріалу
	<ul style="list-style-type: none"> • пояснює, що таке соціальні цінності та яку роль в житті суспільства відіграє соціальна відповідальність; • характеризує соціальні норми; • пояснює, що таке гендерна рівність та в чому полягає її значення. <p>Уміння і навички:</p> <ul style="list-style-type: none"> • графічно зображує структуру сучасного суспільства; • порівнює міжнародні та національні засоби захисту від дискримінації; • наводить приклади дискримінації та ксенофобії; • добирає способи виходу з конфліктних ситуацій; • розрізняє види соціальної відповідальності, види стереотипів і конфліктів; • демонструє навички ефективної комунікації та ненасильницького розв'язання соціальних конфліктів; • моделює або вдосконалює процес спілкування з представниками інших культур; • вчиться вести переговори, досягати компромісу й консенсусу засобами діалогу через критичне дослідження ситуації конфлікту; • виявляє медіаторські вміння, пропонує шляхи вирішення конфліктів; • уміє протистояти виявам расизму; • виявляє емпатію 	<p>конфліктів. Переговори і медіація. Консенсус і компроміс</p> <p>Практичні заняття: <i>Орієнтовні теми:</i> «Мистецтво спілкування» «Подолання стереотипів» «Розв'язання конфліктів у нашій школі». Вчимося вирішувати проблему (у класі, школі). «Створення шкільного центру медіації» «Культурне різноманіття нашого краю» «Гендерна різноманітність» «Організуємо кампанію проти ксенофобії»</p>

Кількість годин	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць	Зміст навчального матеріалу
	<p>Установки і цінності:</p> <ul style="list-style-type: none"> • визнає цінність культурного багатоманіття; • усвідомлює необхідність поваги й толерантного ставлення до культурних відмінностей; • виявляє відкритість до міжкультурного діалогу; • обґрунтовує твердження про те, що подолати більшість проблем багатокультурного суспільства можливо тільки завдяки спільним зусиллям людини, держави, міжнародної спільноти 	
РОЗДІЛ 4. ДЕМОКРАТИЧНЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ЙОГО ЦІННОСТІ		
	<p>Знання і розуміння: знає зміст понять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>демократія, демократичні процедури, плюралізм, врядування, громадянське суспільство, громада, адвокатура, волонтерство, солідарність, соціальна згуртованість, соціальний капітал, влада, державна влада, соціальна активність, пряма та представницька демократія, вибори, мажоритарна, пропорційна, змішана виборча система, принципи виборчого права, референдум, права і обов'язки учнів;</i> • <i>учнівське самоврядування, дитяча організація, лідерство, ініціатива;</i> • знає ознаки демократичного врядування та демократичні процедури; 	<p>Тема 1. Демократична держава Виникнення і зміст демократії. Цінності демократії. Демократичні інститути. Конституція та її призначення. Законодавча, виконавча та судова влада в демократичних країнах. Принципи виборчого права. Етапи виборчого процесу. Роль політичних партій у розвитку демократії. Правовий статус політичних партій в Україні. Діяльність і вплив політичних партій на демократію. Громадські організації: правовий статус, діяльність і вплив на демократію</p> <p>Тема 2. Громадянське суспільство Поняття громадянського суспільства. Функції громадянського суспільства.</p>

Кількість годин	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць	Зміст навчального матеріалу
	<ul style="list-style-type: none"> • знає ефективні форми участі вчителів, учнів та батьків в врядуванні школою; • розуміє зміст основоположних принципів демократії; • розуміє значення людського капіталу для розвитку демократичного суспільства; • пояснює, як співвідносяться і взаємодіють громадянське суспільство й правова держава; • володіє знаннями про основи місцевого самоврядування; • має уявлення про способи визначення та вирішення проблем місцевої громади за участю громадян; • розуміє роль учнівського самоврядування в процесі соціалізації та громадянського становлення школярів; • знає права і обов'язки учнів. <p>Уміння і навички:</p> <ul style="list-style-type: none"> • уміє порівнювати суспільні явища, системи, процедури («безпосередня демократія і представницька демократія»; «мажоритарна і пропорційна виборчі системи»); • може розтлумачити головні принципи демократії; • оцінює роль громадських організацій, різних форм активності громадян у функціонуванні демократичного суспільства; • влади та місцевого самоврядування; • визначає форми суспільної активності громадян на рівні місцевої громади, регіону, держави; 	<p>Роль громадян у становленні й функціонуванні громадянського суспільства. Громадянське суспільство та правова держава</p> <p>Тема 3. Громада Поняття громади. Роль громади в житті людини, суспільства, держави. Реалізація та захист громадою своїх прав і законних інтересів. Вплив громадян на вирішення проблем громади</p> <p>Тема 4. Громадянська участь у житті суспільства Роль громадянина у демократизації суспільства. Демократичний громадянин. Культура громадянськості. Активна громадянська позиція</p> <p>Тема 5. Школа — простір демократії Шкільна громада. Взаємодія учнів, учителів, батьків, шкільної адміністрації в організації шкільного життя. Врядування та управління школою. Шкільне самоврядування (учнівське, вчительське, батьківське). Принципи та цінності учнівського самоврядування. Моделі учнівського самоврядування. Школа і місцева громада</p> <p>Тема 6. Дитячі й молодіжні громадські об'єднання Свобода асоціацій. Дитячі й молодіжні об'єднання та рухи. Створення молодіжної громадської організації.</p>

Кількість годин	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць	Зміст навчального матеріалу
	<ul style="list-style-type: none"> • адаптується у шкільну громаду, не втрачаючи особистої автономії; • активно демонструє навички участі в учнівському самоврядуванні; • уміє налагоджувати партнерські стосунки зі шкільною адміністрацією, вчителями, представниками місцевої громади; • бере участь у демократичних процедурах на рівні школи і громади. <p>Установки і цінності:</p> <ul style="list-style-type: none"> • формує переконання, що особистість є найбільшою цінністю лише в умовах демократії; • виявляє готовність захищати права і свободи людини; • виявляє готовність до дії та співпраці з іншими; • розуміє важливість пріоритету інститутів громадянського суспільства в державі; • позиціює і сприймає себе частиною громади й суспільства; • демонструє готовність співпрацювати з іншими для розв'язання суспільних проблем; • сприймає школу як простір демократії та територію прав людини 	<p>Молодіжні соціальні проекти. Учнівське самоврядування онлайн</p> <p>Практичні заняття: <i>Орієнтовні теми:</i> «Вибори до органів місцевого самоврядування» «Організація і проведення загальношкільного громадського слухання щодо... (користування мобільними телефонами, повсякденного носіння шкільної форми, створення електронного класного журналу...)» — «Повага до меншин — умова збереження миру» (Папа Римський Іоан Павло II) «Створюємо дитячу організацію в школі» «Учнівський моніторинг: «Статут школи та забезпечення прав дитини в навчальному закладі» «Створюємо шкільні правила разом» (написання та внесення змін до шкільного статуту) «Участь шкільної молоді в ухваленні рішень у місцевій громаді»</p>

Кількість годин	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць	Зміст навчального матеріалу
РОЗДІЛ 5. СВІТ ІНФОРМАЦІЇ ТА МАС-МЕДІА		
	<p>Знання і розуміння: знає зміст понять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>свобода слова, інформація, мас-медіа (медіа), медіа-текст, суспільне мовлення, пропаганда, реклама, соціальні мережі, фейк, реклама, маніпуляція, джерела інформації, факт, судження, «мова ворожнечі»;</i> • характеризує функції медіа в демократичній державі та наводить приклади їхнього впливу на ухвалення рішень; • пояснює, як медіа впливають на формування громадської думки; • описує ознаки замовних матеріалів у медіа; • здатний пояснити базові стандарти подання інформації в медіа. • знає можливості Інтернету та усвідомлює небезпеки, пов'язані з його використанням; • характеризує особливості дотримання авторського права. <p>Уміння і навички:</p> <ul style="list-style-type: none"> • здатний усвідомити різницю між реальною подією та її відображенням у медіа-тексті; • володіє базовими технологіями запобігання впливу маніпулятивних та пропагандистських медіа-повідомлень; • описує ознаки «мови ворожнечі» і здатний її розпізнати; 	<p>Тема 1. Комунікація, інформація, медіа Поняття мас-медіа (медіа). Роль інформації та медіа в сучасному світі. Мас-медіа, комунікація, аудиторія, медіа-текст. Різновиди медіа (книга, преса, фото, радіо, кіно, телебачення, Інтернет, мобільний зв'язок) та їхній розвиток. Реклама. Вплив мас-медіа на формування громадської думки та власної позиції людини</p> <p>Тема 2. Медіа і демократія. Свобода, етика і відповідальність Свобода слова. Обмеження свободи слова. Баланс між свободою вираження поглядів і відповідальністю. Свобода мас-медіа — критерій демократичності суспільства. Що таке «цензура». Замовні матеріали («джинса») та їхні ознаки. Суспільні медіа та їхня місія. Шкільні медіа</p> <p>Тема 3. Маніпулятивний вплив медіа Маніпуляції в медіапросторі. Як розпізнати фейкову інформацію, пропаганду. Роль медіа в провокуванні конфліктів і поширенні стереотипів. Що таке «мова ворожнечі» та як її розпізнати</p> <p>Тема 4. Критичне сприйняття та протидія маніпуляціям мас-медіа Достовірність інформації</p>

Кількість годин	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць	Зміст навчального матеріалу
	<ul style="list-style-type: none"> • знає, яким чином перевірити вірогідність джерел інформації; • надає підтвердження переваг, недоліків і обмежень джерел інформації; • описує відмінність між фактом і судженням; • володіє базовими технологіями критичного аналізу медіа-текстів; • здатний простежити переваги та ризики під час користування соціальними мережами. <p>Установки і цінності:</p> <ul style="list-style-type: none"> • підтримує ідею свободи інформації в сучасному світі; • усвідомлює критичний підхід до медіа-текстів; • визнає свободу слова — фундаментальну цінність демократичного суспільства; • не вживає «мови ворожнечі» 	<p>в мас-медіа. Джерела інформації. Факт і судження. Авторство медіа-тексту. Стандарти подання інформації. Критичний аналіз медіа-текстів</p> <p>Тема 5. Інтернет Приватність і конфіденційність у віртуальному світі. Цифрова ідентичність. Соціальні мережі. Права людини в Інтернеті. Безпека й етика поведінки в мережі. Кібер-злочинність. Особливості захисту прав дітей та молоді в Інтернеті</p> <p>Практичні заняття: <i>Орієнтовні теми:</i> «Аналіз медіа-тексту» «Створюємо шкільні медіа» «Твоя соціальна інформаційна кампанія в школі/громаді»</p>
<p>РОЗДІЛ 6. ВЗАЄМОДІЯ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВИ В ДОСЯГНЕННІ СУСПІЛЬНОГО ДОБРОБУТУ</p>		
	<p>Знання і розуміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • може дати визначення понять: <i>економіка як сфера життя, домогосподарство, підприємницька діяльність, сталий розвиток;</i> • вільно оперує поняттями: <i>соціальна держава, ринкова економіка, конкуренція, бюджет, податки, прибуток, зарплата, професія, лобізм, корупція;</i> • розуміє функції підприємців, домогосподарств і держави в ринковій економіці; 	<p>Тема 1. Соціальні цілі економіки Економіка як сфера життя людей. Економічні потреби та блага. Процеси, що забезпечують задоволення потреб: виробництво, розподіл, обмін і споживання. Учасники (суб'єкти) економічних відносин</p>

Кількість годин	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць	Зміст навчального матеріалу
	<ul style="list-style-type: none"> • називає учасників різних ринків: покупців і продавців; • розуміє роль грошей у ринковому кругообігу; • ознайомлений/ознайомлена з принципами та механізмами ринкової економіки; • розуміє основні засади економічних відносин «держава — підприємець» і «держава — людина»; • знає загальні права й обов'язки платників податків; • розуміє відмінності між потребами, бажаннями і можливостями людини; • розуміє необхідність та межі державного втручання в економіку; • розуміє причини корупції. <p>Уміння і навички:</p> <ul style="list-style-type: none"> • аналізує чинники попиту і пропозиції на ринках ресурсів і товарних ринках та їхній вплив на ринкову ціну; • визначає інтереси економічних суб'єктів (підприємців, домогосподарств, держави) в різних ситуаціях; • визначає способи реалізації власних економічних інтересів у межах законодавства та прав інших осіб; • оцінює вимоги роботодавців до найманих працівників за оголошеннями; • уміє скласти власне резюме; • формує навички ухвалювати рішення з питань сімейного бюджету; 	<p>Тема 2. Сталий розвиток Обмеженість ресурсів. Необхідність раціонального й ефективного використання ресурсів. Вплив діяльності людини на довкілля. Сталий розвиток як спосіб збереження довкілля</p> <p>Тема 3. Ринкова економіка Принципи ринкової економіки. Кругообіг у ринковій економіці. Попит і пропозиція, ринкова ціна, конкуренція. Функції держави в ринковій економіці. Державний бюджет, податки, напрямки видатків</p> <p>Тема 4. Економіка домогосподарства Домашнє господарство як власник і споживач. Поняття про раціональне споживання. Права споживачів. Бюджет домогосподарств: види доходів, напрямки витрат, заощадження</p> <p>Тема 5. Підприємництво Підприємницька діяльність. Мета і соціальна відповідальність підприємця. Правовий захист бізнесу</p> <p>Тема 6. Ринок праці Учасники ринку праці: роботодавці та наймані працівники. Поняття професії, спеціальності, кваліфікації працівника. Заробітна плата як дохід найманого працівника</p>

Кількість годин	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць	Зміст навчального матеріалу
	<ul style="list-style-type: none"> • визначає економічний та юридичний зміст відносин власності; • визначає переваги та обмеження організації економіки на ринкових засадах; • визначає потребу власної родини в державній соціальній допомозі; • уміє господарювати на основі принципів сталого розвитку; • розпізнає вияви корупції та застосовує механізми протидії їм. <p>Установки і цінності:</p> <ul style="list-style-type: none"> • усвідомлює унікальну цінність підприємництва для розвитку економіки; • підтримує ідею сталого розвитку; • усвідомлює місце власного домогосподарства в економічних процесах і власні економічні інтереси; • поважає економічні інтереси інших суб'єктів економічних відносин; • усвідомлює необхідність навчання впродовж життя; • знає, що запорукою успішної професійної діяльності є зважена самостійна оцінка власних здібностей і талантів; • нетерпимо ставиться до виявів корупції 	<p>Тема 7. Любювання інтересів та корупція</p> <p>Поняття лобізму. Сутність корупції та корупціогенних ризиків. Причини й наслідки корупції в економіці та політиці. Шляхи подолання корупції</p> <p>Практичні заняття</p> <p><i>Орієнтовні теми:</i></p> <p>«Родинний бюджет»</p> <p>«Місцевий бюджет: основні статті доходів та витатків»</p> <p>«Створюємо бізнес-план власного підприємства»</p> <p>«Аналіз попиту на ринку праці і складання резюме»</p>
РОЗДІЛ 7. УКРАЇНА, ЄВРОПА, СВІТ		
	<p>Знання і розуміння:</p> <p>знає зміст понять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>інтеграція, глобалізація, міграція, Європейський Союз,</i> 	<p>Тема 1. Інтеграція та глобалізація</p> <p>Поняття інтеграції та глобалізації. Вплив глобалізаційних</p>

Кількість годин	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць	Зміст навчального матеріалу
	<p><i>Європейська політика сусідства, Східне партнерство, міжнародне право, європейське та світове співтовариство, система безпеки і співробітництва в Європі;</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • знає про масштаби впливу глобалізації на економіку, культуру, довкілля, людину; • знає та розуміє причини й наслідки міграційних процесів в Україні та світі; • знає умови вступу України до Європейського Союзу; • називає міжнародні організації, членом/учасником яких є Україна; • називає головні аспекти Європейської політики сусідства; • може аргументовано обговорювати витоки і процес європейської інтеграції. <p>Уміння і навички:</p> <ul style="list-style-type: none"> • аналізує принципи міжнародних відносин; • визначає основні функції міжнародних організацій; • пояснює взаємозв'язок між нормами міжнародного права й національним законодавством; • добирає з різних джерел додаткову інформацію щодо особливостей функціонування ЄС та його ін • дискутує щодо перспектив збереження та розширення ЄС, НАТО; • описує цілі ООН та компетенцію її органів (Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Генеральний секретар тощо); 	<p>процесів на економіку, культуру, довкілля, людину. Витоки та процес європейської інтеграції. Міграційні процеси. Види та форми сучасної міграції. Виклики сучасного світу</p> <p>Тема 2. Міжнародні відносини та міжнародне право Поняття міжнародних відносин. Особливості міжнародного права. Система безпеки. Міжнародне гуманітарне право. Урядові та неурядові міжнародні організації</p> <p>Тема 3. Україна — член європейського та світового співтовариства Європейське і світове співробітництво. Участь України в ООН, ОБСЄ, Раді Європи, СОТ тощо. Європейський вибір України. Угода про асоціацію Україна — ЄС</p> <p>Практичні заняття: Орієнтовні теми: «Економічні, соціальні та політичні переваги вступу до ЄС» «Організуємо Місію ООН з подолання наслідків стихійного лиха» «Молодіжні ініціативи та волонтерство в різних країнах світу» «Шукаємо ровесників та однодумців з інших країн засобами Інтернету для співпраці у рамках соціального проекту» «Глобальні проблеми сучасності»</p>

Кількість годин	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць	Зміст навчального матеріалу
	<ul style="list-style-type: none"> • характеризує політику регіонального співробітництва України та систем безпеки. <p>Установки і цінності:</p> <ul style="list-style-type: none"> • визнає важливість європейського вектора розвитку України; • усвідомлює взаємозалежність життя місцевої громади, України, Європи та світу; • усвідомлює роль і значення міжнародних організацій для світу, регіону й України. 	

Рекомендовані ресурси

Офіційні документи:

- ♦ *Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини* укр/англ/<http://ukr.theewc.org/Content/What-we-do/Demokraticzna-shkola/Navchal-ni-materiali>
 - ♦ *Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і прав людини (скорочене видання)* укр/рос/англ/<http://ukr.theewc.org/Content/What-we-do/Demokraticzna-shkola/Navchal-ni-materiali>
 - ♦ *«Хартія для всіх» (дитяче видання «Хартії»)* укр/рос/англ/<http://ukr.theewc.org/Content/What-we-do/Demokraticzna-shkola/Navchal-ni-materiali>
 - ♦ *Декларація ООН з освіти та виховання в галузі прав людини* /<http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/66/137&Lang=E>
 - ♦ *Глобальні цілі ООН. UN General Assembly, Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, 21 October 2015, A/RES/70/1*/<http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>
- Посібники Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і прав людини (ОДГ/ОПЛ):**

- ♦ *«Демократичне врядування в школах»* укр/рос/англ/<http://ukr.theewc.org/Content/What-we-do/Demokraticzna-shkola/Navchal-ni-materiali>

- ♦ *Том I з ОДГ/ОПЛ «Навчаючи демократії»* укр/рос/англ/<http://ukr.theewc.org/Content/What-we-do/Demokraticzna-shkola/Navchal-ni-materiali>
- ♦ *Том II з ОДГ/ОПЛ «Зростаємо у демократії»* укр/рос/англ/<http://ukr.theewc.org/Content/What-we-do/Demokraticzna-shkola/Navchal-ni-materiali>
- ♦ *Том III з ОДГ/ОПЛ «Живемо в демократії»* укр/рос/англ/<http://ukr.theewc.org/Content/What-we-do/Demokraticzna-shkola/Navchal-ni-materiali>
- ♦ *Том IV з ОДГ/ОПЛ «Беремо участь у демократії»* укр/<http://ukr.theewc.org/Content/What-we-do/Demokraticzna-shkola/Navchal-ni-materiali>
- ♦ *Том V з ОДГ/ОПЛ «Досліджуємо права дитини»* укр/рос/<http://ukr.theewc.org/Content/What-we-do/Demokraticzna-shkola/Navchal-ni-materiali>
- ♦ *Том VI з ОДГ/ОПЛ «Навчання демократії»* укр/<http://ukr.theewc.org/Content/What-we-do/Demokraticzna-shkola/Navchal-ni-materiali>
- ♦ *Освіта для демократичного громадянства : посіб. для підготов. вчителів з питань освіти для демократ. громадянства та освіти з прав людини* (вдосконалена версія — вересень 2007)/Р. Голлоб, Е. Хаддлстон, П. Крапф та ін.; пер. з англ. та адапт. Л. М. Ващенко; за ред. Е. Хаддлстона; заг. ред. укр. версії : Н. Г. Протасова. Київ : НАДУ, 2009. 92 с. URL: <http://osvita.khpg.org/files/docs/1366804266.pdf>

Посібники з прав людини та активної участі для молоді:

- ♦ *«Компас»* укр/рос/англ/<http://ukr.theewc.org/Content/What-we-do/Demokraticzna-shkola/Navchal-ni-materiali>
- ♦ *«Компасіто»* укр/рос/англ/<http://ukr.theewc.org/Content/What-we-do/Demokraticzna-shkola/Navchal-ni-materiali>
- ♦ *«Скажи своє слово»* укр/рос/англ/<http://ukr.theewc.org/Content/What-we-do/Demokraticzna-shkola/Navchal-ni-materiali>
- ♦ *«Закладинки»* укр/англ/<http://ukr.theewc.org/Content/What-we-do/Demokraticzna-shkola/Navchal-ni-materiali>
- ♦ *Освіта у сфері прав людини у шкільній системі Європи, Центральної Азії та Північної Америки: збірник прикладів кращих практик (2009)* — посібник, розроблений Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ спільно з Радою Європи, Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини

та ЮНЕСКО, доступний російською мовою онлайн за посиланням: <http://www.osce.org/ru/odihhr/102230?download=true>

- ♦ *Керівні принципи освіти в галузі прав людини для систем середньої школи (2012)*, розроблені Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ — доступний українською мовою онлайн за посиланням: <http://www.osce.org/odihhr/93969>

Веб-сторінки міжнародних організацій, що працюють над громадянською освітою та освітою у сфері прав людини:

- ♦ *Рада Європи* — <http://www.coe.int/en/>
- ♦ *Офіс Ради Європи в Україні* — <https://www.coe.int/uk/web/kyiv>
- ♦ *ООН* — <http://www.un.org/en/index.html>
- ♦ *Офіс ООН в Україні* — <http://www.un.org.ua/en/>
- ♦ *ЮНЕСКО* — <http://en.unesco.org/>
- ♦ *ЮНІСЕФ* — <https://www.unicef.org/>
- ♦ *Представництво ЮНІСЕФ в Україні* — <https://www.unicef.org/ukraine/ukr/>
- ♦ *Організація з безпеки та співробітництва у Європі (ОБСЄ)* — <http://www.osce.org/>
- ♦ *Бюро демократичних інститутів та прав людини (БДІПЛ ОБСЄ)* — <http://www.osce.org/odihhr>
- ♦ *Координатор проектів ОБСЄ в Україні* — <http://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine>
- ♦ *Європейський центр імені Вергеланда (Норвегія)* — <http://ukr.theewc.org/>
- ♦ *Amnesty International* — <https://www.amnesty.org/en/>
- ♦ *Amnesty International в Україні* — <http://amnesty.org.ua/>

Укладачі програми:

Тамара Бакка, доцент факультету історичної освіти Націо-нального педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, кандидат педагогічних наук.

Наталія Беца, менеджерка проектів у сфері верховенства права і прав людини Координатора проектів ОБСЄ в Україні.

Поліна Вербицька, професорка, завідувачка кафедри історії, музеєзнавства і культурної спадщини Національного університету «Львівська політехніка», доктор педагогічних наук.

Оксана Волошенко, наукова співробітниця Інституту мистецтвознавства, фольклористики й етнології імені М. Т. Рильського НАН України, менеджерка медіа-освітніх програм Академії української преси.

Раїса Євтушенко, головний спеціаліст Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти МОН України.

Тетяна Мелешенко, доцент, заступниця декана факультету історичної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, кандидат історичних наук.

Олександр Мокрогуз, доцент, завідувач кафедри суспільних дисциплін та методики їх викладання Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського, кандидат педагогічних наук.

Олег Муза, професор Академії адвокатури України, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник.

Вікторія Павловська-Кравчук, директорка НВК — гімназії «Вересень», м. Харків, кандидат юридичних наук.

Тетяна Ремех, завідувачка відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук.

Елла Ситник, учителька історії та правознавства СШ № 250 м. Київ.

Наталія Ступницька, керівник програми з верховенства права і прав людини Координатора проектів ОБСЄ в Україні.

Ольга Педан-Слепухіна, вчитель-методист з історії СЗШ № 65 м. Львів.

Автори програми висловлюють щире вдячність українським учителям, викладачам, науковцям, які взяли участь в обговоренні концепції програми, що сприяло її доопрацюванню.

Особлива подяка адресується експертам міжнародних організацій, а саме: **Ірині Сабор** і **Христині Чушак** (Європейський центр імені Вергеланда, Норвегія), **Володимирі Селіваненкові** (Міжнародна амністія в Україні), **Агаті Лучинській** (Фундація «Школа з класом», Польща), **Маре Ойя** (Департамент гуманітарних наук Таллінського університету, Естонія), **Рітті Міккола** (Фінська асоціація викладачів історії) за ресурсну підтримку, а також глибокий професійний аналіз програми та рекомендації щодо її вдосконалення.

ПРАВознавство

10–11 класи

Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (профільний рівень)

Пояснювальна записка

Навчання учнів старшої школи профільного предмета «Правознавство» спрямоване на реалізацію загальної мети середньої освіти в контексті основ стандарту Нової української школи та її профілізації. Вона полягає в розвитку й соціалізації особистості, формуванні її національної самосвідомості, громадянської позиції, загальної культури, світоглядних орієнтирів, критичного мислення, творчих здібностей, дослідницьких й аналітичних навичок, навичок життєзабезпечення та професійних якостей.

Випускник старшої школи усвідомлює себе громадянином України, виявляє громадянську активність, є патріотом, здатен жити й цивілізовано взаємодіяти в суспільстві, прагне вдосконалюватися і навчатися впродовж життя, готовий до свідомого життєвого вибору та самореалізації. Також він поважає національну історію, культуру власного та культуру інших народів, має лінгвістичні навички: вільно володіє державною (і рідною, в разі відмінності) мовою, розвиває навички спілкування різними мовами; спілкується щонайменше однією іноземною мовою, має бажання і здатність до самоосвіти, активний і відповідальний, підприємливий та ініціативний, має уявлення про демократичні засади співжиття, береже природу, безпечно використовує досягнення науки і техніки, дотримується здорового способу життя.

Актуальність та основоположні засади предмета

Процес розбудови правової держави, заснованої на верховенстві права та пріоритеті прав і свобод людини, формування громадянського суспільства в Україні потребує компетентних, відповідальних, свідомих громадян. Школа має не тільки дати випускникам правові знання, а й сформувати їхні вміння і навички, життєву позицію, компетентність, яких потребує демократичне суспільство.

Транзитивні зміни українського суспільства, реформування української держави, спрямоване на утвердження принципів верховенства права, багатоманітності й плюралізму, відповідальності держави перед людиною й громадянином, зумовлюють пе-

реоцінку пріоритетів у суспільному світосприйнятті. Провідними стають такі цінності, як людина, її гідність і права, демократія, соціальний мир і добробут.

Важливу роль в означених трансформаційних процесах відіграє правова освіта, що формує правову культуру та правосвідомість людей, перетворюючи ідеали добра, законності та справедливості на мотиваційні чинники їхньої поведінки.

Демократизація суспільних відносин сприяє підвищенню активності особи як суб'єкта цих відносин, що вимагає усвідомлення й розуміння нею процесів, які відбуваються в суспільстві, їхньої сутності, особливостей організації, функціонування та керування ними. Основою демократичного розвитку українського суспільства мають стати громадяни, здатні розуміти значення права, здійснювати виважений вибір, критично мислити, аналізувати інформацію, толерантно ставитися до думок інших, брати активну участь у суспільному житті.

Сьогоднішнє соціальне замовлення школі полягає в підготовці активних освічених громадян і професійно компетентних членів суспільства. Учень має опанувати правові норми, потрібні йому як громадянину для ефективного соціального функціонування, що є базовими для формування в нього відповідних правових умінь, ціннісних орієнтацій і компетентностей. Нові підходи до змісту правової освіти та комунікації між учителем і учнями в навчально-виховному процесі мають перетворити школу на демократичний правовий простір.

Метою профільного предмета «Правознавство» є:

- ♦ формування в учнів системних уявлень про державу й право як основних засобів упорядкування суспільних відносин та вміння використовувати їх у практичному житті;
- ♦ формування правової компетентності учнівської молоді, що забезпечує здатність відповідально реалізовувати свої права та обов'язки в конкретній ситуації, налагоджувати соціальне партнерство в розв'язанні суспільних проблем;
- ♦ виховання в учнів поваги до людської гідності, дотримання прав людини, демократичних цінностей, верховенства права, справедливості, рівноправ'я; розвиток правової та соціальної грамотності школярів, толерантності, комунікабельності, здатності до активної участі в житті суспільства;
- ♦ сприяння професійному визначенню випускників у майбутньому.

Вивчення профільного предмета «Правознавство» передбачене переважно в профільних класах правового, історико-правового, економічного й філософського напрямів.

Завдання, реалізація яких забезпечить досягнення означеної мети:

1) сприяти опануванню учнями поняттєвого апарату, загально-теоретичної основи для розуміння сутності сучасної держави й права, особливостей їх виникнення, функціонування й розвитку, ролі та функцій в організації суспільних відносин;

2) поглибити знання учнів про соціальні норми, верховенство права, державний устрій України;

3) сформуванати системне уявлення учнів про права та свободи людини і громадянина та механізми захисту прав і свобод;

4) сформуванати позитивне ставлення до дотримання правових норм, ініціативності в реалізації своїх прав;

5) сприяти усвідомленню учнями тісного зв'язку між правовими знаннями й суспільними відносинами, розумінню системи загальнолюдських принципів і цінностей, відображених у Конституції та законах України, правової системи в цілому;

6) виробити в учнів уміння аналізувати суспільно-політичні події, правові явища й процеси;

7) розвинути вміння учнів користуватися правовими актами, правничою літературою, інтернет-джерелами;

8) сформуванати в учнів уміння застосовувати норми права в конкретних життєвих ситуаціях.

Зміст навчального матеріалу профільного предмета «Правознавство» побудований на основі людиноцентричного й аксіологічного підходів у контексті юридичної науки. Право розглядається як відкрита система, що базується на невіддільності суспільства від держави, законів від повсякденного життя. Методологія відбирання змісту програмового матеріалу ґрунтується на системі наукових ідей і понять юридичної науки, загальнолюдських цінностях (право, справедливість, демократія, права і свободи людини), сучасних психолого-педагогічних вимогах до навчання учнів старшої школи.

Наскрізнi змістові лінії «людина — людина», «людина — суспільство», «людина — влада», «людина — природа» враховані у змісті програми та очікуваних результатах навчально-пізнавальної діяльності учнів з профільного предмета.

Теоретичними основами предмета є філософські, психолого-педагогічні знання й уміння, потрібні для системного вивчення

та розв'язання суспільно-педагогічних проблем; методологічні принципи (гуманізація та демократизація навчально-виховного процесу; природовідповідність та свободовідповідність; системність; диференціація; міжпредметна інтеграція; наступність і безперервність; культуровідповідність; інтеркультурність), що є підґрунтям для конструювання змісту, вибору форм і методів навчання правознавства; сучасні психолого-педагогічні й методичні підходи (особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний, системний, міжпредметний, контекстний, загальношкільний, педагогічного партнерства).

В основу профільного предмета «Правознавство» покладений компетентнісний підхід, що корелюється ключовими компетентностями, визначеними основами стандарту Нової української школи.

Компетентнісний потенціал предмета
(за ключовими компетентностями)

№ з/п	Ключові компетентності	Компоненти
1	Спілкування державною (і рідною, в разі відмінності) мовою	<p>Уміння: доступно й переконливо висловлювати думки, використовувати виражальні можливості мови для опису правових явищ і подій, реагувати мовними засобами на явища правової дійсності; розрізняти техніки переконування та маніпуляції; вести аргументовану дискусію на правову тематику; читати й розуміти юридичні документи, вміти складати правові документи діловою українською мовою.</p> <p>Ставлення: повага до української як державної/рідної (у разі відмінності) мови, розуміння цінності кожної мови; критичне сприймання інформації правового й суспільно-політичного характеру; толерантне ставлення до альтернативних висловлювань інших людей.</p> <p>Навчальні ресурси: нормативно-правові акти, наукові та публіцистичні твори юридичної тематики, юридичні словники</p>
2	Спілкування іноземними мовами	<p>Уміння: зіставляти правові поняття й терміни рідною та іноземною мовами, читати й розуміти науково-популярні публікації правового змісту іноземною мовою;</p>

№ з/п	Ключові компетентності	Компоненти
2	Спілкування іноземними мовами	<p>створювати іноземною мовою інформацію про правові процеси та явища; спілкуватися з однолітками з інших країн для взаємного обміну знаннями в галузі права.</p> <p>Ставлення: зацікавлення суспільно-політичним життям держав регіону, Європи і світу.</p> <p>Навчальні ресурси: науково-популярні публікації іноземною мовою, словники</p>
3	Математична компетентність	<p>Уміння: оперувати статистичними даними, кодувати й декодувати інформацію правового змісту; перетворювати джерельну інформацію з однієї форми на іншу (текст, графік, таблиця, схема тощо); будувати логічні ланцюжки правових понять і явищ.</p> <p>Ставлення: готовність до раціонального осмислення правової інформації.</p> <p>Навчальні ресурси: джерела зі статистичними даними, діаграми, таблиці, графіки тощо</p>
4	Основні компетентності у природничих науках і технологіях	<p>Уміння: оцінювати правове регулювання впливу людини на навколишнє природне середовище; розкривати вплив на суспільне життя і право технологій та наукових теорій.</p> <p>Ставлення: сталий інтерес до науково-технічного прогресу; готовність раціонально використовувати ресурси в повсякденному житті; долучатися до громадських акцій на захист довкілля.</p> <p>Навчальні ресурси: нормативно-правові акти, наукові й публіцистичні твори відповідної тематики</p>
5	Інформаційно-цифрова компетентність	<p>Уміння: використовувати цифрові технології для пошуку правової інформації, її нагромадження та впорядкування; створювати вербальні та візуальні (графіки, діаграми, фільми) тексти, мультимедійні презентації і поширювати їх; виявляти маніпуляції інформацією правового змісту в процесі аналізу повідомлень електронних медіа; виявляти джерела й авторів інформації, робити коректні посилання.</p> <p>Ставлення: критичне осмислення інформації правового змісту; дотримання</p>

№ з/п	Ключові компетентності	Компоненти
5	Інформаційно-цифрова компетентність	<p>правових норм у роботі з інформацією, зокрема авторського права.</p> <p>Навчальні ресурси: публікації на правову, соціально-політичну тематику, електронні інформаційні ресурси, цифрові бібліотеки</p>
6	Уміння вчитися впродовж життя	<p>Уміння: визначати власні навчальні цілі в соціальній сфері та юриспруденції; аналізувати процес власного навчання, вміти виходити за межі предметного поля, відстежувати зміни у сприйнятті інформації; знаходити й опрацьовувати джерела інформації правового змісту; критично аналізувати й узагальнювати здобуті інформацію та досвід.</p> <p>Ставлення: розуміння соціальної ролі освіти в минулому й тепер, відкритість до сталого самонавчання, бажання поширювати знання.</p> <p>Навчальні ресурси: джерела й матеріали, у яких відображено алгоритми опрацювання інформації соціального та правового змісту</p>
7	Ініціативність і підприємливість	<p>Уміння: використовувати позитивний досвід правової дійсності для прогнозування особистих поведінкових моделей та вибору дієвих життєвих стратегій; виявляти можливості й загрози для майбутньої професійної та підприємницької діяльності; демонструвати готовність і вміння розв'язувати соціальні питання й проблеми спільноти; ініціювати нові ідеї, оцінювати переваги й ризики, вести перемовини, працювати самостійно й у групі; планувати, організовувати, реалізовувати індивідуальні/командні проекти (зокрема дослідницько-пошукові), представляти їх результати.</p> <p>Ставлення: готовність застосовувати когнітивні вміння в майбутній професійній діяльності, особистому й громадському житті.</p> <p>Навчальні ресурси: кооперація та діалогове спілкування в навчанні та позакласній роботі</p>

№ з/п	Ключові компетентності	Компоненти
8	Соціальна та громадянська компетентності	<p>Уміння: виконувати різні соціальні ролі, нести відповідальність за власні ініціативи й доручену справу; вибирати тактику поведінки в соціальних ролях на основі норм права; досягати порозуміння та будувати ефективну комунікацію на різних рівнях; ініціювати соціальні акції, виявляти громадянську активність в житті спільноти.</p> <p>Ставлення: ідентифікація себе як особистості й громадянина України; усвідомлення цінності людини (її життя, здоров'я, честі й гідності, недоторканності й безпеки); пошанування досвіду й цінностей власного та інших народів, держав, релігій і культур; толерантне ставлення до життєвої позиції іншого; підтримка волонтерства, соціальних проектів та ініціатив.</p> <p>Навчальні ресурси: Конституція України, міжнародні декларації, конвенції та пакти, біографії борців за права людини, сучасні публіцистичні твори</p>
9	Обізнаність та самовираження у сфері культури	<p>Уміння: утверджувати й популяризувати правову культуру як основу демократичного суспільства.</p> <p>Ставлення: толерантність і пошанування загальнолюдських цінностей, трансляція культурного досвіду.</p> <p>Навчальні ресурси: публіцистичні твори, творчі проекти</p> <p>Уміння: екологічне мислення та здоров'язберігальна діяльність на основі правових знань.</p> <p>Ставлення: відповідальне ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших людей, до навколишнього середовища як потенційного джерела здоров'я, добробуту та безпеки людини й спільноти; дотримання правових норм у довіллі; бережливе природокористування, відповідальність за власну діяльність у природі; усвідомлення значення здоров'я для самовираження та соціальної взаємодії</p>

№ з/п	Ключові компетентності	Компоненти
10	Екологічна грамотність і здорове життя	Навчальні ресурси: нормативно-правові акти; соціальні/екологічні проекти; інтернет-джерела з питань впливу природного й техногенного середовища на здоров'я та безпеку людини

Правова предметна компетентність

Комплексним показником рівня навчання старшокласників правознавства є **правова предметна компетентність** учнів у сукупності її складників (компетенцій).

Правова компетентність — це сукупність набутих учнями в навчанні правознавства правових знань, предметних умінь, характерних рис, потрібних для виконання певних дій з метою розв'язання завдань, проблем, ситуацій згідно з приписами норм права в навчанні й житті. Вона виступає сукупністю пов'язаних між собою правових компетенцій, що утверджуються в когнітивному (правові знання), діяльнісно-процесуальному (правові вміння і позитивний соціально-правовий досвід у правовій сфері) й аксіологічному (особистісно ціннісне ставлення до правових явищ і процесів) компонентах.

Складниками правової предметної компетентності є:

- ♦ *інформаційна компетенція:* уміння учня/учениці працювати з джерелами права та юридичними документами; користуватись підручником з правознавства, довідковою літературою (зокрема, енциклопедичною), Інтернетом тощо для самостійного пошуку правової інформації; аналізувати й систематизувати інформацію правового змісту, складаючи плани, тези, таблиці й схеми; користуватися зразками юридичних документів;
- ♦ *логічна компетенція:* уміння учня/учениці тлумачити й застосовувати правові поняття, терміни, категорії для аналізу й пояснення правових явищ, процесів, подій державно-правової дійсності; визначати причиново-наслідкові зв'язки, сутність і значення правових явищ, процесів і подій; визначати суть і форми зв'язків особи й суспільства, суспільства й держави, держави й особи; аналізувати, синтезувати, порівнювати й узагальнювати інформацію правового змісту;
- ♦ *діяльнісно-процесуальна компетенція:* уміння учня/учениці представляти правові знання в різних формах (усній, письмо-

вій, графічній тощо), використовувати їх для виконання практичних завдань, аналізу правових ситуацій і розв'язання правових задач; здійснювати й пояснювати вибір моделі поведінки в життєвих ситуаціях на підставі норм права й положень законодавства, реалізувати їх у правовідносинах різних видів; визначати ситуації, що потребують звернення до правника по правову допомогу; усвідомлювати відповідальність за власну поведінку в правовому просторі;

- ♦ *аксіологічна компетенція*: уміння учня формулювати емоційно-ціннісне ставлення до права як суспільного явища, що задовольняє інтереси й потреби суспільства, окреслює бажані ідейно-ціннісні настанови людини; висловлювати власні оцінні судження, оперуючи такими категоріями, як справедливість, право, демократія, свобода, гідність, відповідальність, права людини, спираючись на набуті знання, загальнолюдські й національні цінності та особисту систему цінностей; формулювати обґрунтовану думку щодо суспільних проблем і державних реалій, пов'язаних з правом.

Зміст предмета

Профільне навчання правознавства реалізується на засадах предметного поглиблення знань, що передбачає повніше, порівнюючи з рівнем стандарту, опанування учнями понять, законів, теорій правової науки, формування складних предметних понять і вищого рівня правової компетентності в процесі активного навчання, дослідницької й проектної діяльності учнів. Профільний предмет «Правознавство» відіграє важливу роль у професійній орієнтації учнів на діяльність у сфері юриспруденції.

Правознавство як профільний предмет старшої школи базується на юридичній науці, що вивчає право як особливу систему соціальних норм, правові форми організації й діяльності держави та політичної системи суспільства загалом. З урахуванням змісту сучасної системи знань про державно-правові явища й процеси, особливостей організації навчального процесу, міжкурсових зв'язків зміст предмета «Правознавство» (профільний рівень) утверджує такі змістовно-тематичні блоки:

Блок I. Основи теорії держави і права.

Блок II. Основи публічного права України.

Блок III. Основи приватного права України.

Головними принципами конструювання змісту предмета «Правознавство» є:

- ♦ забезпечення цілісності світоглядних знань і правових уявлень старшокласників, їхніх умінь та способів діяльності;
- ♦ відповідність індивідуальним і віковим особливостям учнів;
- ♦ формування ціннісних орієнтацій особистості та мотивації до правомірної поведінки, соціального партнерства, активної громадянської діяльності;
- ♦ реалізація міжпредметних (з історією, географією, літературою, іноземними мовами тощо) та міжкурсових (з предметом «Основи правознавства, 9 клас») зв'язків.

Основними (базовими) поняттями предмета «Правознавство» є *людина, особа, громадянин, суспільство, держава, право, демократія, права людини, відповідальність*.

Навчання старшокласників профільного предмета «Правознавство» спрямоване на формування та розвиток таких їхніх умінь, як-от:

- ♦ вільно оперувати в усній і письмовій мові основними поняттями правової науки;
- ♦ самостійно шукати, знаходити, здобувати, аналізувати й опрацьовувати правову інформацію з різних джерел та подавати її в різних формах;
- ♦ орієнтуватись у системі національного законодавства, вміти використовувати положення нормативно-правових актів, пояснювати зміст юридичного документа та шляхи його застосування, складати юридичні документи;
- ♦ використовувати правові знання для аналізу правових ситуацій і розв'язання юридичних задач;
- ♦ міркувати, аналізувати, порівнювати, узагальнювати, спостерігати, критично мислити на правовому матеріалі;
- ♦ висловлювати й аргументувати власну думку, визначати й вибирати альтернативне рішення і підходи, спілкуватися в малих і великих групах;
- ♦ захищати свої права та права інших, застосовуючи правові знання і предметні вміння;
- ♦ вести конструктивний діалог, співпрацювати з іншими, шукати зони згоди та досягати компромісу, поважати думку інших, виявляти толерантність;
- ♦ реалізовувати свої права та захищати їх, допомагати іншим людям у захисті їхніх прав.

Особливості навчально-виховного процесу

Ефективність навчання учнів профільних класів правознавства виявляється в досягненні мети й завдань навчання через засвоєн-

ня учнями правових знань, розвиток їхніх предметних умінь і навичок, розширення ціннісного досвіду. Це потребує впровадження в навчальний процес методичного інструментарію, спрямованого на формування правової предметної та ключових компетентностей старшокласників, що реалізується в активному залученні їх до проблемного навчання, розвитку критичного мислення, самостійності суджень, творчої діяльності. Організація навчання старшокласників профільного предмета «Правознавство» має заохочувати плюралізм їхніх думок і поглядів, формувати здатність орієнтуватися у складних суспільно-правових процесах, оцінювати правові події та явища, усвідомлювати специфіку правничих професій.

Навчання старшокласників профільного предмета «Правознавство» передбачає системний підхід у формуванні поняттєвого апарату, оптимальне поєднання в навчальному процесі фронтальних і кооперативних методів навчання, індивідуалізацію навчання через застосування прийомів самостійної роботи, розвиток і вдосконалення предметних умінь, потрібних у майбутній професійній діяльності в правничій сфері.

Для реалізації компетентнісного підходу в навчанні правознавства ефективними є активні та інтерактивні методи, що сприяють:

- ♦ залученню до навчальної діяльності майже всіх учнів, перебуванню їх у постійному навчальному пошуку;
- ♦ виробленню соціально важливих навичок комунікації, взаємодії, співпраці й ухвалення спільних рішень;
- ♦ розвитку вмінь дискутувати, формулювати аргументовані судження й обґрунтовані висновки, поважати альтернативну думку, будувати конструктивні відносини в групі, уникати конфліктів, шукати зони згоди та знаходити спільне розв'язання проблем;
- ♦ підвищенню рівня опанування аналізу, синтезу, узагальнення й абстрагування;
- ♦ розвитку вмінь виявляти різні погляди на правові проблеми, сприймати й оцінювати спектр думок щодо них, шукати й аналізувати різні джерела інформації правового змісту, моделювати правові ситуації.

На уроках правознавства в старшій школі варто застосовувати такі інтерактивні методи, як імітаційні та рольові ігри, спрощене судове слухання, мозковий штурм, прес-метод, дискусія та ін. Учитель має залучати учнів до роботи в малих групах, аналізу нормативно-правових актів і правових ситуацій, розв'язання юридичних задач, складання правових документів, підготовки

доповідей та презентацій, індивідуальних і групових проєктів, процедур рефлексії та самооцінювання тощо. З метою посилення профорієнтаційної спрямованості профільного предмета «Правознавство» варто залучати учнів до організації й проведення зустрічей з депутатами місцевих рад, державними службовцями, поліцейськими, представниками правничих професій (суддями, адвокатами, нотаріусами тощо).

Структура програми та організація навчання учнів

Програма складається з пояснювальної записки, структурованих за темами очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів та змісту навчального матеріалу як основи для досягнення цих результатів.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів зорієнтовані на формування відповідних компетентностей і викладені у формі знань, умінь та ставлень, що охоплюють когнітивний, діяльнісний і аксіологічний компоненти правової компетентності учнів.

Програма профільного предмета «Правознавство» структурована за блоками, розділами й темами. Зміст кожної теми програми містить перелік питань, не розділених на окремі уроки. У межах загальнорічної кількості годин, орієнтуючись на очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів, учитель може самостійно визначати навчальний час для опанування учнями розділу, тем програми, не порушуючи водночас повноти завдань, визначених як результати і зміст навчально-пізнавальної діяльності учнів, зважаючи на умови й особливості навчального процесу, пізнавальні можливості школярів та власний підхід до викладання предмета.

Програмою передбачені практичні заняття, що мають конкретну назву, а також уроки повторення та узагальнення (наприкінці кожного розділу). Учитель може провести практичне заняття з іншої тематики й використати відведений програмою час для повторення й узагальнення на власний розсуд в рамках основних питань розділу, зберігаючи загальну спрямованість заняття на компетентнісний підхід.

Організацію навчально-пізнавальної діяльності учнів за цією програмою вчитель відображає у власному календарно-тематичному плані або в робочій програмі. Водночас, обираючи форми й методи власної діяльності та навчальної діяльності учнів із правознавства, він має зважати на специфіку регіону, особливості навчального закладу та класного колективу, вікові й індивідуальні особливості учнів.

Програма передбачає вивчення предмета «Правознавство» (профільний рівень) в 10–11 класах двох років навчання (3 години на тиждень).

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

10 КЛАС

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
ВСТУП		
Вступ	<p>Учень/учениця: дає загальну характеристику предмета; визначає його мету, завдання та структуру; пояснює, як працювати над матеріалом на уроках і вдома, як користуватися підручником і правовими актами; висловлює власні очікування щодо вивчення предмета</p>	<p>Поняття, мета, завдання й структура профільного предмета «Правознавство». Забезпечення предмета (програма, підручник, правові акти). Особливості роботи на уроках і вдома</p>
РОЗДІЛ 1. ДЕРЖАВА		
Тема 1. Виникнення держави і права	<p>Учень/учениця: називає основні ознаки влади й суспільства у додержавний період, причини виникнення держави і права, історичні типи держав, інститути врегулювання суспільних відносин у додержавний період; застосовує поняття і терміни: суспільство, влада; характеризує й порівнює основні теорії походження держави і права; оцінює значення виникнення держави як соціального та політико-правового інституту</p> <p>Учень/учениця: називає основні ознаки держави, види функцій держави;</p>	<p>Влада і суспільство у додержавний період. Причини виникнення держави і права. Теорії походження держави і права. Історичні типи держав і цивілізаційний підхід</p>

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
<p>Тема 2. Поняття, ознаки, сутність держави</p>	<p>застосовує поняття і терміни: держава, суверенітет, функції держави, правова держава, громадянське суспільство; описує форми реалізації та методи здійснення функцій держави; визначає соціальну сутність держави; характеризує правову державу; оцінює шляхи формування правової держави в Україні</p>	<p>Поняття та ознаки держави. Сутність держави. Суверенітет та його види. Поняття та види функцій держави. Правова держава. Громадянське суспільство</p>
<p>Тема 3. Державний лад</p>	<p>Учень/учениця: називає види форм правління, територіального устрою, політичного режиму; застосовує поняття і терміни: державний лад, монархія, республіка, унітарна держава, федерація, імперія, конфедерація, тоталітаризм, авторитаризм, метрополія, колонія; описує форми державного правління, територіального устрою, політичного режиму; порівнює федерацію і конфедерацію, демократичний та недемократичний державно-правові режими; характеризує демократичну державу; оцінює демократію як загальнолюдську цінність</p>	<p>Поняття державного ладу. Форма державного правління. Монархія та її види. Республіка та її види. Форма державного (територіального) устрою. Унітарна держава. Автономія. Складна держава. Федерація та її види. Імперія (метрополія, колонія). Конфедерація. Форма державно-політичного режиму. Демократичний політичний режим. Недемократичний політичний режим</p>
<p>Практичне заняття. Порівняльна характеристика державного ладу зарубіжних країн</p>		
<p>Тема 4. Народовладдя</p>	<p>Учень/учениця: називає форми демократії, види виборів, види виборчих систем, види референдумів;</p>	<p>Поняття народовладдя та народного волевиявлення. Безпосередня та представницька демократії.</p>

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
<p>Тема 4. Народовладдя</p>	<p>застосовує поняття і терміни: народовладдя, вибори, виборче право, референдум, абсентеїзм; розрізняє активне і пасивне виборче право; описує виборчий процес та його стадії; порядок призначення та проведення референдумів; порівнює мажоритарну та пропорційну виборчі системи; характеризує принципи виборчого права, види виборів та референдумів; висловлює судження щодо народного волевиявлення як основного принципу демократії</p>	<p>Поняття і види виборів. Виборче право. Активне і пасивне виборче право. Принципи виборчого права. Абсентеїзм. Виборчі цензи. Прямі та непрямі вибори. Поняття та види виборчих систем. Мажоритарна виборча система та її види. Пропорційна виборча система та її види. Змішана виборча система та її види. Імперативний мандат. Вільний мандат. Види виборів за територією, за об'єктом, за часом проведення, за правовими наслідками. Виборчий процес. Одномандатний та багатомандатний виборчі округи. Поняття і види референдумів. Плебісцит. Порядок призначення та проведення референдуму</p>
<p>Тема 5. Органи державної влади та місцевого самоврядування</p>	<p>Учень/учениця: називає органи законодавчої, виконавчої, судової влади, правоохоронні органи, органи місцевого самоврядування; застосовує поняття і терміни: державний апарат, державний орган, парламент, уряд, суд, місцевого самоврядування, імпічмент;</p>	<p>Державна влада та її ознаки. Державний апарат. Державний орган. Класифікація органів держави. Законодавча влада: поняття, завдання. Парламент. Бікамералізм</p>

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
<p>Тема 5. Органи державної влади та місцеве самоврядування</p>	<p>описує ознаки державного органу, основні завдання органів законодавчої, виконавчої та судової влади, Конституційного суду, місцевого самоврядування; правоохоронні органи та їхні завдання; повноваження суддів, суду присяжних;</p> <p>пояснює, що таке юрисдикція судів;</p> <p>розрізняє апеляцію і касацію;</p> <p>характеризує й порівнює органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування; моделі місцевого самоврядування</p>	<p>Інститут президентства: поняття, завдання. Процедура імпічменту.</p> <p>Виконавча влада: поняття, завдання. Органи виконавчої влади. Центральні органи виконавчої влади.</p> <p>Місцеве самоврядування (місцеве самоуправління). Моделі місцевого самоврядування.</p> <p>Судова влада: поняття, завдання. Суд. Юрисдикція судів. Інстанція суду. Спеціалізація суду. Суд присяжних. Апеляція. Касація.</p> <p>Правоохоронні органи: поняття, основні напрями діяльності</p>
<p>Тема 6. Держава, особа, суспільство</p>	<p>Учень/учениця:</p> <p>називає підстави набуття і припинення громадянства;</p> <p>застосовує поняття і терміни: людина, індивід, особа, громадянство, іноземець, апатрид, біпатрид;</p> <p>порівнює правовий статус громадянина, іноземця, особи без громадянства;</p> <p>розрізняє фізичну і юридичну особу;</p> <p>характеризує співвідношення держави, особи, суспільства</p>	<p>Співвідношення держави, особи, суспільства.</p> <p>Людина. Індивід. Особа.</p> <p>Фізична особа. Юридична особа.</p> <p>Громадянство: поняття, підстави набуття і припинення.</p> <p>Іноземці, апатриди, біпатриди</p>
<p>Практичне заняття. Громадянство</p>		
<p>Повторення й узагальнення</p>		

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
РОЗДІЛ 2. ПРАВО		
<p style="text-align: center;">Тема 1. Право як особливий вид соціальних норм</p>	<p>Учень/учениця: називає ознаки й види соціальних норм, основні ознаки права; застосовує поняття і терміни: соціальні норми, право, функції права; описує види соціальних норм, принципи права; характеризує право як особливий вид соціальних норм; порівнює об'єктивне і суб'єктивне право; визначає способи реалізації норм права; оцінює право як один з ефективних способів суспільного впорядкування</p>	<p>Система соціальних норм. Місце і роль права в цій системі. Поняття права. Ознаки права. Об'єктивне та суб'єктивне право. Функції права та їх види. Гуманістичні принципи права (справедливості, рівності, свободи, гуманізму). Загальні принципи права (пропорційності, правової визначеності, розумності, добросовісності, субсидіарності). Реалізація норм права</p>
<p style="text-align: center;">Тема 2. Система права</p>	<p>Учень/учениця: називає види правових систем і правових сімей, елементи системи права; Норма права та її структура. Види правових норм. застосовує поняття і терміни: норма права, правовий інститут, галузь права, система права; описує структуру правової норми, види правових норм, правові сім'ї; характеризує предмет і метод правового регулювання, основні галузі права України; порівнює публічне і приватне право</p>	<p>Поняття системи права як внутрішньої його організації. Правова система і правові сім'ї. Поняття предмету і методу правового регулювання. Правовий інститут та його види. Галузь права. Публічне право. Приватне право</p>
<p style="text-align: center;">Тема 3. Форми права. Джерела права</p>	<p>Учень/учениця: називає форми права, види нормативно-правових актів; застосовує поняття і терміни: правовий звичай,</p>	<p>Форми права. Джерела права. Правовий звичай. Релігійно-правові норми. Правовий прецедент.</p>

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
<p>Тема 3. Форми права. Джерела права</p>	<p>нормативно-правовий акт, нормативний договір, міжнародний договір, правовий прецедент; порівнює нормативно-правовий акт і нормативно-правовий договір, правовий прецедент і правовий звичай; характеризує джерела права</p>	<p>Нормативний договір. Нормативно-правовий акт. Міжнародно-правовий акт. Міжнародний договір</p>
<p>Практичне заняття. Норми права</p>		
<p>Тема 4. Законодавство</p>	<p>Учень/учениця: називає види нормативно-правових актів, види законів та підзаконних нормативно-правових актів; застосовує поняття і терміни: законодавство, закон, підзаконний нормативно-правовий акт, конституція; описує структуру законодавства; ознаки конституції; розрізняє право і законодавство; порівнює закон і підзаконний нормативно-правовий акт, нормативно-правовий акт та індивідуальний акт</p>	<p>Поняття законодавства. Право і законодавство. Система законодавства. Структура законодавства та її види. Нормативний припис. Індивідуальний припис. Нормативний інститут. Галузь законодавства. Види нормативних актів. Дія нормативних актів у часі, просторі та щодо кола осіб. Індивідуальний акт. Закон: поняття та види. Конституція: ознаки та види. Підзаконні нормативно-правові акти та їх види. Акти органів місцевого самоврядування. Локально-правові акти</p>
<p>Тема 5. Правотворення. Систематизація законодавства</p>	<p>Учень/учениця: називає види реалізації норм права, види систематизації законодавства; Склад правопорушення. Вина. Прямої порації, кодифікація, консолідація;</p>	<p>Правотворчість як процес організації права. Етапи правотворчої діяльності. Правозастосування. Правозастосовний акт. Тлумачення норм права.</p>

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
<p>Тема 5. Правотворення. Систематизація законодавства</p>	<p><i>описує</i> способи тлумачення правових норм; <i>характеризує</i> етапи правотворчої діяльності; <i>порівнює</i> інкорпорацію і кодифікацію.</p>	<p>Способи тлумачення правових норм. Поняття систематизації законодавства. Інкорпорація та її види. Консолідація. Кодифікація та її види. Кодекси, статuti та положення</p>
<p>Практичне заняття. Види систематизації правових актів</p>		
<p>Тема 6. Правовідносини</p>	<p>Учень/учениця: <i>називає</i> ознаки правовідносин; <i>застосовує поняття і терміни:</i> правовідносини, юридичні факти, правосуб'єктність, правоздатність, дієздатність, деліктоздатність; <i>описує</i> структуру правовідносин, види юридичних фактів; <i>характеризує</i> суб'єкти і об'єкти правовідносин, зміст правовідносин; <i>порівнює</i> правосуб'єктність фізичних та юридичних осіб; застосовує знання з теми для розв'язування правових ситуацій</p>	<p>Поняття та ознаки правовідносин. Види правовідносин. Структура правовідносин. Суб'єкти правовідносин. Об'єкти правовідносин. Зміст правовідносин. Юридичні факти та їх види. Правосуб'єктність. Правоздатність. Дієздатність. Деліктоздатність</p>
<p>Тема 7. Правомірна поведінка і правопорушення</p>	<p>Учень/учениця: <i>називає</i> ознаки правомірної поведінки, ознаки правопорушення, види правопорушень; <i>застосовує поняття і терміни:</i> правопорушення, вина та <i>підкріплює прикладами;</i> <i>описує</i> суспільно корисну і суспільно шкідливу поведінку; <i>розрізняє</i> правомірну, протиправну й індіферентну до права поведінку;</p>	<p>Поняття поведінки. Суспільно корисна і суспільно шкідлива поведінка. Правова поведінка, її види. Правомірна поведінка. Протиправна поведінка. Поняття, ознаки правопорушення. Склад правопорушення. Вина. Прямий і непрямий умисел.</p>

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
Тема 7. Правомірна поведінка і правопорушення	<i>характеризує</i> форми вини, склад правопорушення; застосовує знання з теми для розв'язування правових ситуацій	Необережність. Мотив, мета правопорушення
Тема 8. Юридична відповідальність	Учень/учениця: <i>називає</i> принципи й функції юридичної відповідальності, види юридичної відповідальності, обставини, що виключають юридичну відповідальність; застосовує поняття і терміни: юридична відповідальність, презумпція невинуватості; <i>описує</i> види юридичної відповідальності та підкріплює прикладами; <i>розрізняє</i> перспективну і ретроспективну відповідальність; <i>характеризує</i> цілі юридичної відповідальності, підстави юридичної відповідальності; оцінює особливий характер юридичної відповідальності; застосовує знання з теми для розв'язування правових ситуацій	Відповідальність особи: перспективна і ретроспективна. Поняття, підстави, принципи, цілі й функції юридичної відповідальності. Види юридичної відповідальності. Обставини, що виключають юридичну відповідальність. Презумпція невинуватості
Практичні заняття. Розв'язування правових ситуацій		
Тема 9. Законність і правопорядок	Учень/учениця: <i>називає</i> ознаки правопорядку; застосовує поняття і терміни: законність, публічний порядок, правопорядок; <i>описує</i> гарантії законності; характеризує зв'язок між законністю і правопорядком.	Поняття законності. Суспільний порядок. Публічний порядок. Правопорядок. Гарантії законності
Тема 10. Правосвідомість	Учень/учениця: застосовує поняття і терміни: правова ідеологія, правова	Правосвідомість. Правова ідеологія.

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
<p>Тема 10. Правосвідомість</p>	<p>психологія, правова культура; розрізняє правову ідеологію і правову психологію; описує структуру правосвідомості; висловлює судження щодо умов формування правової культури особи</p>	<p>Правова психологія. Правова культура</p>
<p>Повторення й узагальнення</p>		
<p>РОЗДІЛ 1. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ</p>		
<p>Тема 1. Поняття конституційного права України</p>	<p>Учень/учениця: називає предмет галузі, суб'єкти конституційно-правових відносин, метод конституційно-правового регулювання, джерела конституційного права; застосовує поняття і терміни: конституція, правонаступництво; описує структуру Конституції України; аналізує Декларацію про державний суверенітет України та Акт проголошення незалежності України; оцінює Конституцію як Основний Закон держави</p>	<p>Загальна характеристика конституційного права України. Предмет, метод і джерела конституційного права. Конституційно-правові відносини та їх види. Суб'єкти конституційно-правових відносин. Конституційно-правові норми та їх особливості. Загальна характеристика Конституції України. Декларація про державний суверенітет України. Акт проголошення незалежності України. правонаступництво України</p>
<p>Тема 2. Загальні засади конституційного ладу України</p>	<p>Учень/учениця: застосовує поняття і терміни: державні символи, державна мова, національні меншини; описує форму правління, територіального устрою та політичного режиму України, державні символи України; визначає статус державної мови</p>	<p>Форма правління, форма територіального устрою та політичного режиму України. Національні меншини. Законодавство про мови. Державна символіка. Державний Прапор. Державний Герб. Державний Гімн</p>

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
<p align="center">Тема 3. Громадянство України</p>	<p>Учень/учениця: називає умови прийняття до громадянства України, органи, що вирішують питання громадянства; застосовує поняття і терміни: громадянство, громадянин, іноземець, особа без громадянства; описує підстави набуття і припинення громадянства України; порівнює вихід з громадянства і втрату громадянства, прийняття до громадянства та поновлення у громадянстві; оцінює значення права на громадянство</p>	<p>Поняття громадянства. Підстави набуття громадянства України. Умови прийняття до громадянства. Підстави припинення громадянства України. Органи, що вирішують питання громадянства</p>
<p align="center">Тема 4. Міжнародне право прав людини</p>	<p>Учень/учениця: описує історію розвитку міжнародного права прав людини, теорію поколінь прав людини, нормативні документи, що закріплюють права людини, міжнародний моніторинг здійснення та забезпечення прав людини, систему міжнародного захисту прав людини; характеризує міжнародні стандарти прав людини, між-американську та європейську системи захисту прав людини та підкріплює прикладами; оцінює значення для особи існування системи міжнародного захисту прав людини</p>	<p>Історія розвитку міжнародного права прав людини. Міжнародні стандарти в галузі прав людини: поняття, акти, що їх закріплюють. Основоположні права та свободи людини. Покоління прав людини. Гарантії та механізми захисту прав і свобод людини: поняття і види. Загальна декларація прав людини. Міжнародні договори з прав людини. Між-американська та європейська системи захисту прав людини. Міжнародний моніторинг здійснення та забезпечення прав</p>

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
Тема 4. Міжнародне право прав людини		людини. Система міжнародного захисту прав людини
Тема 5. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина	<p>Учень/учениця: застосовує поняття і терміни: основоположні права і свободи людини, обов'язки громадян України, правовий статус та підкріплює прикладами; описує види прав і свобод людини та громадянина, правовий статус іноземців, біженців, тимчасово переміщених осіб, порядок проходження військової служби; аналізує статті Розділу II Конституції України; визначає права і свободи людини і громадянина в умовах надзвичайного та воєнного станів; характеризує особисті, політичні, економічні, соціальні й культурні права і свободи людини і громадянина; оцінює права і свободи людини як загальнолюдську цінність</p>	<p>Поняття конституційних прав і свобод людини і громадянина. Гарантії конституційних прав і свобод. Омбудсман. Особисті (громадянські) права і свободи. Право на свободу світогляду і віросповідання. Політичні права і свободи. Право на свободу об'єднання в політичні партії і громадські організації. Економічні права і свободи. Соціальні права і свободи. Культурні (духовні) права і свободи. Право на освіту. Конституційні обов'язки громадян України. Військовий обов'язок громадян. Військова служба. Альтернативна (невійськова служба). Права і обов'язки громадян в умовах надзвичайного та воєнного станів. Правовий статус іноземців, біженців та тимчасово переміщених осіб в Україні</p>

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
Тема 5. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина		Забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб
<p>Практичні заняття:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Міжнародні гарантії прав людини на свободу світогляду та віросповідання. 2. Міжнародні гарантії прав людини на мир, здоров'я та безпечне довкілля. 3. Міжнародні гарантії прав дитини. 4. Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Обов'язковість практики Європейського суду з прав людини в Україні. 5. Запобігання та протидія корупції у сфері прав людини 		
Тема 6. Народовладдя в Україні	<p>Учень/учениця: називає види референдумів, види виборчих систем, види виборів, суб'єктів виборчого процесу; застосовує поняття і терміни: референдум, вибори; описує процедуру призначення/проголошення референдуму, виборчий процес; порівнює види виборчих систем; аналізує статті Розділу III Конституції України, положення виборчого законодавства; оцінює вибори як форму прямої демократії</p>	Народне волевиявлення. Референдум: види, порядок призначення (проголошення) та проведення. Загальна характеристика виборчої системи України. Види виборчих систем. Види виборів в Україні та особливості їх проведення
Тема 7. Законодавча влада України	<p>Учень/учениця: називає повноваження Верховної Ради України; застосовує поняття і терміни: законодавчий процес, парламентський контроль; описує статус, структуру, порядок роботи Верховної Ради України, стадії законодавчого процесу, процедуру виборів народних депутатів України;</p>	Верховна Рада України: правовий статус, повноваження та структура. Порядок роботи Верховної Ради України. Регламент Верховної Ради України. Правовий статус народних депутатів

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
<p>Тема 7. Законодавча влада України</p>	<p>аналізує статті Розділу IV Конституції України; характеризує правовий статус народного депутата України</p>	<p>Законодавчий процес та його стадії. Поняття парламентського контролю: види та суб'єкти здійснення</p>
<p>Тема 8. Президент України</p>	<p>Учень/учениця: називає вимоги до кандидата на пост Президента України, підстави дострокового припинення повноважень Президента України, нормативно-правові акти Президента України; застосовує поняття Президент України; описує правовий статус Президента України, повноваження Президента України, процедуру імпичменту; аналізує статті Розділу V Конституції України</p>	<p>Президент України: правовий статус і повноваження. Нормативно-правові акти Президента України. Припинення повноважень Президента України. Усунення з поста в порядку імпичменту. Рада національної безпеки й оборони України</p>
<p>Тема 9. Виконавча влада України</p>	<p>Учень/учениця: називає склад Кабінету Міністрів України, центральні й місцеві органи виконавчої влади; застосовує поняття і терміни: Кабінет Міністрів України, Прем'єр-міністр України, міністерство, місцеві державні адміністрації; описує правовий статус Кабінету Міністрів України, процедуру призначення Прем'єр-міністра України, підстави припинення повноважень Кабінету Міністрів України; аналізує статті Розділу VI Конституції України; характеризує повноваження Кабінету Міністрів України, повноваження місцевих органів виконавчої влади</p>	<p>Кабінет Міністрів України: склад, порядок призначення, повноваження. Повноваження Прем'єр-міністра.</p>

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
<p>Тема 10. Місцеве самоврядування в Україні</p>	<p>Учень/учениця: називає органи місцевого самоврядування в Україні; застосовує поняття і терміни: місцеве самоврядування, територіальна громада, сільська, селищна, міська рада; сільський, селищний, міський голова; староста, органи самоорганізації населення; описує повноваження органів місцевого самоврядування, процедуру виборів органів місцевого самоврядування; характеризує правовий статус депутатів місцевих рад, сільського, селищного, міського голови та старости; оцінює значення місцевого самоврядування в Україні</p>	<p>Поняття, принципи, система місцевого самоврядування. Органи місцевого самоврядування. Об'єднана територіальна громада. Правовий статус депутатів місцевих рад. Сільський, селищний, міський голова. Староста села, селища. Акти органів місцевого самоврядування</p>
<p>Практичне заняття. Вибори органів місцевого самоврядування</p>		
<p>Тема 11. Судова влада в Україні</p>	<p>Учень/учениця: називає принципи судоустрою в Україні; застосовувати поняття і терміни: правосуддя, судоустрій, судочинство; описує систему судів загальної юрисдикції; повноваження Конституційного Суду України; аналізує статті Розділів VIII, XII Конституції України; розрізняє правосуддя і судочинство, конституційне подання, конституційне звернення і конституційну скаргу; характеризує статус суддів, засади судочинства; оцінює роль судової влади в демократичній державі</p>	<p>Правосуддя. Принципи судоустрою в Україні. Конституційний Суд України: формування, склад, повноваження. Конституційне подання, конституційне звернення, конституційна скарга. Система судоустрою: структура, повноваження. Місцеві суди. Апеляційні суди. Вищі спеціалізовані суди. Верховний Суд. Загальні положення статусу суддів та присяжних. Кваліфікаційний рівень судді</p>

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
Тема 11. Судова влада в Україні		Вища рада правосуддя
Тема 12. Правоохоронні органи України та адвокатура	<p>Учень/учениця: називає правоохоронні органи України; застосовує поняття і терміни: Прокуратура України, СБУ, Національна поліція України, адвокатура, нотаріат; описує завдання Прокуратури України, СБУ; Національної поліції України, вимоги до адвоката, нотаріальні дії; аналізує положення законодавства щодо правоохоронних органів</p>	<p>Прокуратура: система та повноваження. Національна поліція України. Служба безпеки України: завдання, система, обов'язки, права. Адвокатура України. Вимоги до адвоката. Права та обов'язки адвоката. Види адвокатської діяльності. Органи юстиції: завдання та повноваження. Нотаріат. Права та обов'язки нотаріуса. Нотаріальні дії</p>
Практичне заняття. Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини		
Повторення й узагальнення		
<p>11 КЛАС</p> <p>Блок II. ОСНОВИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ</p>		
Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
РОЗДІЛ 2. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО УКРАЇНИ		
Тема 1. Загальна характеристика адміністративного права України	<p>Учень/учениця: називає джерела адміністративного права, суб'єктів адміністративних правовідносин, заходи адміністративного примусу; застосовує поняття і терміни: адміністративні правовід-</p>	<p>Поняття адміністративного права. Джерела адміністративного права. Адміністративні правовідносини. Суб'єкт адміністративних правовідносин. Публічна адміністрація</p>

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
<p>Тема 1. Загальна характеристика адміністративного права України</p>	<p>носини, адміністративне право, публічна адміністрація; описує предмет і метод правового регулювання галузі; визначає співвідношення переконання і примусу в адміністративному праві; оцінює позитивні можливості адміністративного права в управлінських правовідносинах</p>	<p>Співвідношення переко-нання й примусу в адмі-ністративному праві. За-ходи адміністративного примусу</p>
<p>Тема 2. Публічна служба</p>	<p>Учень/учениця: застосовує поняття і тер-міни: державна служба, служба в органах місцевого самоврядування; визначає зміст права громадян на проходження державної служби; характеризує права і обов'язки державних службовців, службовців в органах місцевого самоврядування; оцінює значення права громадян на участь в державно-му управлінні</p>	<p>Поняття та види публіч-ної служби. Поняття державної служби. Права та обов'язки дер-жавних службовців. Основні засади прохо-дження служби в орга-нах місцевого самовря-дування</p>
<p>Тема 3. Адміністративне правопорушення (проступок)</p>	<p>Учень/учениця: називає ознаки адміні-стративного правопору-шення (проступку); застосовує поняття ад-міністративне правопору-шення (проступок); характеризує види адміні-стративних правопорушень (проступків); застосовує знання з теми для аналізу правових ситуацій</p>	<p>Поняття, ознаки адміні-стративного правопору-шення (проступку). Склад адміністратив-ного правопорушення (проступку). Види адміністративних правопорушень (про-ступків)</p>

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
<p>Тема 4. Адміністративна відповідальність</p>	<p>Учень/учениця: називає види адміністративних стягнень; застосовує поняття і терміни: адміністративна відповідальність, адміністративне стягнення; характеризує стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення (проступки); застосовує знання з теми для аналізу правових ситуацій</p>	<p>Поняття адміністративної відповідальності та її особливості. Підстави адміністративної відповідальності. Адміністративне стягнення: поняття й види. Стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення (проступки)</p>
<p>Тема 5. Адміністративний процес</p>	<p>Учень/учениця: називає учасників та етапи адміністративного судочинства, види адміністративних проваджень, стадії адміністративного процесу; застосовує поняття і терміни: адміністративне провадження, адміністративне судочинство, адміністративний суд, звернення громадян і електронна петиція; описує провадження у справах за пропозиціями, заявами та скаргами громадян; характеризує етапи адміністративного судочинства; застосовує знання з теми для аналізу правових ситуацій</p>	<p>Здійснення адміністративного провадження в адміністративному та судовому порядку. Види адміністративних проваджень. Звернення громадян. Електронна петиція. Адміністративне судочинство. Адміністративні суди. Підвідомчість справ (адміністративна юрисдикція). Стадії адміністративно-судового процесу</p>
<p>Практичне заняття. Стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення (проступки)</p>		
<p>Повторення й узагальнення</p>		

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
РОЗДІЛ 3. ФІНАНСОВЕ ПРАВО УКРАЇНИ		
<p>Тема 6. Загальна характеристика фінансового права України. Вступ до бюджетного права України</p>	<p>Учень/учениця: називає суб'єкти та об'єкти фінансових правовідносин, етапи бюджетного процесу; застосовує поняття і терміни: фінансове право, бюджетна система; державний бюджет, доходи, видатки; описує фінансові правовідносини, бюджетну систему України; характеризує предмет і метод правового регулювання галузі, бюджетний процес, доходи та видатки державного бюджету</p>	<p>Предмет фінансового права. Фінансові правовідносини. Суб'єкти та об'єкти фінансових правовідносин. Бюджет. Бюджетна система України. Бюджетний процес. Державний бюджет України. Доходи та видатки Державного бюджету України</p>
<p>Тема 7. Податкова система України</p>	<p>Учень/учениця: називає принципи системи оподаткування, об'єкти, суб'єкти оподаткування, види юридичної відповідальності за порушення податкового законодавства; застосовує поняття і терміни: система оподаткування, податки, збори, мито; розрізняє та підкріплює прикладами загальнодержавні й місцеві податки і збори; описує відповідальність за порушення податкового законодавства; аналізує правові ситуації, використовуючи положення податкового законодавства</p>	<p>Поняття та принципи системи оподаткування. Платники податків і зборів. Об'єкти оподаткування. Обов'язки та права платників податків і зборів. Податок. Збір. Державне мито. Ознаки податку. Функції податків. Види податків. Загальнодержавні податки та збори. Місцеві податки та збори. Податки з фізичних та юридичних осіб. Податкова політика щодо малого підприємництва. Спрощене оподаткування. Єдиний податок. Відповідальність за порушення податкового законодавства</p>

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
Тема 7. Податкова система України		Кримінальна відповідальність за умисне ухилення від сплати податків, зборів та інших платежів
Тема 8. Законодавство про банки та банківську діяльність	<p>Учень/учениця: називає види банків в Україні; застосовує поняття і терміни: банк, НБУ, банківська ліцензія, банківська таємниця; описує банківську систему України, порядок створення банків в Україні, основні банківські операції</p>	<p>Банківська система України. Національний банк України (НБУ). Поняття банку. Порядок створення банків в Україні. Банківські операції та угоди. Обмеження щодо діяльності банків. Банківська таємниця. Заходи впливу, що застосовуються до банків у разі порушення ними законодавства</p>
Повторення й узагальнення		
РОЗДІЛ 4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ		
Тема 9. Загальна характеристика кримінального права України	<p>Учень/учениця: називає предмет і джерела кримінального права застосовує поняття і терміни: кримінальне право, Кримінальний кодекс України; описує Кримінальний кодекс України, дію ККУ відносно осіб у просторових та часових межах; характеризує завдання та принципи ККУ</p>	<p>Поняття кримінального права. Принципи кримінального права. Загальна характеристика Кримінального кодексу України (ККУ). Завдання ККУ. Дія ККУ щодо осіб у просторових та часових межах</p>
Тема 10. Злочин	<p>Учень/учениця: називає ознаки злочину, види злочинів, стадії вчинення злочину, види співучасників злочину; застосовує поняття і терміни: злочин, склад злочину, неосудність, вина, замах</p>	<p>Поняття злочину. Ознаки злочину. Склад злочину. Види злочинів залежно від ступеня тяжкості. Мотиви скоєння злочинів. Неосудність: медичний та юридичний критерії</p>

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
Тема 10. Злочин	на злочин, співучасник злочину; описує склад злочину, види вини, причиновий зв'язок, мотив і мету злочину, форми співучасті у вчиненні злочину; розрізняє співучасників злочину; характеризує види злочинів, стадії вчинення злочину; аналізує правові ситуації на основі положень ККУ	Вина та її види. Мотив. Мета. Дія. Суспільно-безпечні наслідки. Причиново-наслідковий зв'язок. Стадії злочину. Замах на злочин. Добровільна відмова від доведення злочину до кінця. Співучасть у вчиненні злочину. Поняття співучасті. Види співучасників. Форми співучасті
Тема 11. Кримінальна відповідальність	Учень/учениця: називає обставини, що виключають злочинність діяння	Поняття і підстави кримінальної відповідальності. Обставини, що виключають злочинність діяння. Підстави звільнення від кримінальної відповідальності
Тема 12. Кримінальне покарання	Учень/учениця: називає мету кримінального покарання, види кримінальних покарань, обставини, що пом'якшують покарання, обставини, що обтяжують покарання, примусові заходи медичного характеру; застосовує поняття і терміни: кримінальне покарання, амністія, помилування, судимість; зіставляє кримінальну відповідальність і покарання; описує порядок призначення покарання, звільнення від покарання та його відбування, погашення і зняття судимості, порядок	Поняття кримінального покарання. Мета покарання. Види кримінальних покарань згідно з ККУ. Основні покарання. Додаткові покарання. Змішані покарання. Порядок призначення покарання судом. Обставини, що пом'якшують покарання. Обставини, що обтяжують покарання. Повторність, сукупність та рецидив злочинів. Призначення покарання за сукупністю злочинів та сукупністю вироків. Звільнення від покарання та його відбування

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
<p>Тема 12. Кримінальне покарання</p>	<p>застосування примусових заходів медичного характеру; порівнює основні і додаткові покарання, амністію і помилування, погашення і зняття судимості, сукупність і повторність злочинів; характеризує цілі кримінального покарання, види і зміст покарань</p>	<p>Порядок звільнення від покарання. Звільнення від покарання з випробуванням. Обмеження прав і свобод особи, звільненої від відбування покарання з випробуванням. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Амністія. Порядок застосування. Особи, до яких не застосовується амністія. Помилування. Порядок здійснення помилування. Право на клопотання. Судимість. Погашення та зняття судимості. Примусові заходи медичного характеру: види та порядок застосування. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб</p>
<p>Тема 13. Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх</p>	<p>Учень/учениця: називає види покарань, що застосовуються до неповнолітніх, примусові заходи виховного характеру, обставини, що враховуються під час призначення кримінального покарання неповнолітній особі; описує особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх, особливості застосування до неповнолітніх осіб покарань; характеризує покарання, що застосовуються до</p>	<p>Види покарань, що застосовуються до неповнолітніх. Особливості застосування покарань. Примусові заходи виховного характеру. Умовно-дострокове звільнення неповнолітніх. Інститут пробації в Україні.</p>

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
Тема 13. Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх	неповнолітніх; примусові заходи виховного характеру; аналізує правові ситуації на основі відповідних статей ККУ	
Тема 14. Відповідальність за окремі види злочинів	Учень/учениця: називає окремі види злочинів за об'єктом злочинного посягання; визначає склад окремих видів злочинів; описує кримінальну відповідальність осіб за вчинення окремих видів злочинів; аналізує правові ситуації на основі відповідних статей ККУ	Злочини проти основ національної безпеки України. Злочини проти життя та здоров'я особи. Злочини проти волі, честі та гідності особи. Злочини проти виборчих трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина. Злочини проти власності. Злочини проти громадської безпеки. Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту. Злочини проти громадського порядку та моральності. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку
Практичне заняття. Розв'язування правових ситуацій		
РОЗДІЛ 6. ВСТУП ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ		
Тема 15. Кримінальний процес	Учень/учениця: Називає учасників та етапи кримінального процесу, заповіжні заходи, що застосовуються до осіб; розрізняє органи дізнання і досудового слідства; обвинувачуваний, підозрюваний, захисник, потерпілий;	Кримінальний процесуальний кодекс України. Загальні засади кримінального провадження. Учасники кримінального провадження (суд, сторона обвинувачення, сторона захисту, потерпілий і його представник)

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
<p>Тема 15. Кримінальний процес</p>	<p><i>характеризує</i> права і обов'язки учасників кримінального процесу; <i>аналізує</i> правові ситуації на основі відповідних статей Кримінального процесуального кодексу України</p>	<p>Поняття досудового розслідування (дівзнання, досудового слідства). Повідомлення про підозру. Заходи забезпечення кримінального провадження. Запобіжні заходи. Затримання особи. Стадії судового провадження у кримінальному процесі. Особливості провадження в суді присяжних</p>
<p>Практичне заняття. Захист підозрюваного, обвинуваченого, підсудного</p>		
<p>Повторення й узагальнення</p>		
<p>Блок III. ОСНОВИ ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ</p>		
<p>РОЗДІЛ 1. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ</p>		
<p>Тема 1. Загальна характеристика цивільного права та цивільних правовідносин</p>	<p>Учень/учениця: <i>називає</i> предмет галузі, суб'єкти цивільно-правових відносин, метод правового регулювання, джерела цивільного права; <i>застосовує поняття і терміни:</i> цивільне право, цивільні правовідносини, об'єкти цивільних правовідносин, речі, аналогія закону, аналогія права; <i>описує та підкріплює прикладами</i> особливості цивільних правовідносин; склад цивільних правовідносин, звичай ділового обороту, об'єкти цивільних правовідносин;</p>	<p>Предмет, метод цивільного права. Звичай ділового обороту. Аналогія закону. Аналогія права. Цивільний кодекс України (ЦКУ). Цивільні правовідносини та їх види. Об'єкти цивільних правовідносин: поняття та види. Річ та її види. Підстави виникнення, зміни та припинення цивільних правовідносин (юридичні факти). Дії та події. Юридичні акти, юридичні вчинки, юридичні стани</p>

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
	<i>характеризує</i> обставини, за яких виникають цивільні права та обов'язки, види юридичних фактів	
Тема 2. Суб'єкти цивільних правовідносин	<p>Учень/учениця: <i>називає</i> ознаки фізичних та юридичних осіб, види юридичних осіб; <i>застосовує поняття та терміни:</i> фізична особа, юридична особа; правоздатність, дієздатність; <i>описує та підкріплює прикладами</i> види юридичних осіб, обсяг цивільної дієздатності фізичних і юридичних осіб; <i>характеризує</i> способи виникнення та припинення юридичної особи, державу як суб'єкта цивільних правовідносин, правові наслідки оголошення особи безвісно відсутньою чи померлою</p>	<p>Фізичні особи. Правоздатність. Дієздатність та її види. Правові наслідки оголошення особи безвісно відсутньою чи померлою. Юридичні особи та їх види. Правоздатність та дієздатність юридичної особи. Способи виникнення юридичних осіб. Припинення юридичної особи. Держава як суб'єкт цивільних правовідносин</p>
Тема 3. Правочини	<p>Учень/учениця: <i>називає</i> ознаки правочину, умови дійсності правочинів, види реституції; <i>застосовує поняття і терміни:</i> правочин, реституція; <i>розрізняє</i> нікчемні та заперечні правочини; <i>описує та підкріплює прикладами</i> підстави визнання правочину недійсним; <i>характеризує</i> правові наслідки визнання правочину недійсним</p>	<p>Поняття та ознаки правочину. Умови дійсності правочину. Підстави визнання правочину недійсним. Нікчемні та заперечні правочини. Наслідки визнання правочину недійсним. Реституція та її види</p>

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
<p>Тема 4. Представництво і довіреність</p>	<p>Учень/учениця: називає підстави виникнення представництва, види представництва; застосовує поняття і терміни: представництво, довіреність, передоручення; розрізняє види довіреностей; описує повноваження представника, підстави припинення довіреності; аналізує відповідні положення цивільного законодавства</p>	<p>Підстави виникнення представництва. Представник. Особа, яку представляють. Види представництва. Повноваження представника. Види довіреностей. Форма довіреності. Нотаріальне посвідчення. Довіреності, що порівнюються до нотаріально заверених. Передоручення. Підстави припинення довіреності</p>
<p>Тема 5. Загальна характеристика права власності та інші речові права</p>	<p>Учень/учениця: називає підстави набуття права власності, об'єкти права власності, речові права на чуже майно; застосовує поняття і терміни: право власності, сервітут, суперфіцій, емфітевзис; описує зміст права власності; характеризує способи набуття права власності, підстави виникнення та припинення права власності</p>	<p>Поняття права власності. Зміст права власності. Володіння. Користування. Розпорядження. Способи набуття права власності. Підстави припинення права власності. Суб'єкти права власності. Об'єкти права власності. Речові права на чуже майно</p>
<p>Тема 6. Форми та види власності</p>	<p>Учень/учениця: називає об'єкти й суб'єкти різних форм власності; застосовує поняття і терміни: право приватної власності, право комунальної власності, право державної власності, спільна власність; розрізняє форми та види власності;</p>	<p>Право приватної власності. Суб'єкти та об'єкти права приватної власності. Права щодо своєї приватної власності. Виникнення та припинення права приватної власності. Право державної та комунальної власності. Органи державної влади та</p>

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
Тема 6. Форми та види власності	<p>порівнює спільну часткову і спільну сумісну власність;</p> <p>аналізує правові ситуації на основі положень цивільного законодавства</p>	<p>органи місцевого самоврядування як предстанники суб'єкта державної власності (держави). Об'єкти права державної власності. Суб'єкти та об'єкти права комунальної власності. Право спільної власності. Спільна часткова власність. Спільна сумісна власність</p>
Тема 7. Право інтелектуальної власності	<p>Учень/учениця: називає суб'єкти й об'єкти інтелектуальної власності; застосовує поняття і терміни: патентування, авторське право, суміжні права, автор, твір; розрізняє авторське право та суміжні права; характеризує особисті немайнові та майнові права інтелектуальної власності, виникнення права на об'єкти інтелектуальної власності; аналізує правові ситуації на основі положень цивільного законодавства</p>	<p>Суб'єкти та об'єкти права інтелектуальної власності. Особисті немайнові та майнові права інтелектуальної власності. Виникнення права на об'єкти інтелектуальної власності. Патентування. Авторське право та суміжні права. Суб'єкти авторського права. Автор. Об'єкти авторського права. Твір та його види. Особисті немайнові та майнові авторські права. Суміжні права. Об'єкти та суб'єкти суміжних прав. Майнові права інтелектуальної власності на об'єкт суміжних прав</p>
Тема 8. Цивільно-правова відповідальність	<p>Учень/учениця: називає підстави цивільно-правової відповідальності; застосовує поняття і терміни: цивільно-правова відповідальність, джерело підвищеної небезпеки, збитки, упущена вигода,</p>	<p>Особливості цивільно-правової відповідальності. Збитки: поняття та види. Реальні збитки. Упущена вигода. Порядок відшкодування. Види цивільно-правової відповідальності. Обста-</p>

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
<p>Тема 8. Цивільно-правова відповідальність</p>	<p>необхідна оборона, непереборна сила; порівнює різні види цивільно-правової відповідальності; описує особливості цивільно-правової відповідальності, відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки; характеризує обставини, що звільняють від цивільно-правової відповідальності, особливості відповідальності неповнолітніх, відповідальність за чужу вину; аналізує правові ситуації на основі положень цивільного законодавства</p>	<p>вини, що звільняють від цивільно-правової відповідальності. Джерело підвищеної небезпеки. Особливості відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки. Відповідальність за чужу вину. Особливості цивільно-правової відповідальності неповнолітніх осіб</p>
<p>Тема 9. Загальні положення цивільного процесу</p>	<p>Учень/учениця: називає види проваджень у цивільному процесі, стадії цивільного процесу; застосовує поняття і терміни: представництво в суді, третейські суди, позовна заява; характеризує стадії цивільного процесу; аналізує правові ситуації на основі положень цивільного законодавства</p>	<p>Види проваджень у цивільному процесі. Розгляд цивільних справ третейськими судами. Позовна заява. Учасники. Представництво в суді. Стадії цивільного процесу</p>
<p>Тема 10. Захист цивільних прав та охоронюваних інтересів</p>	<p>Учень/учениця: називає види та способи захисту цивільних прав, строки захисту цивільних прав; застосовує поняття і терміни: честь, гідність, ділова репутація, моральна шкода, позов, позовна давність;</p>	<p>Види захисту цивільних прав. Захист честі, гідності та ділової репутації особи. Моральна шкода. Підстави та способи компенсації моральної шкоди. Захист права власності. Способи захисту права</p>

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
<p>Тема 10. Захист цивільних прав та охоронюваних інтересів</p>	<p>описує строки позовної давності; зупинення, переривання та відновлення строку позовної давності; підстави компенсації моральної шкоди, форми захисту права власності, способи захисту авторських прав; порівнює віндикаційний та негаторний позови; аналізує правові ситуації на основі положень цивільного законодавства</p>	<p>власності. Віндикаційний позов. Негаторний позов. Способи захисту авторських та суміжних прав. Строк позовної давності. Загальний строк. Спеціальні строки. Перебіг строку позовної давності. Зупинення, переривання та відновлення перебігу строку позовної давності. Випадки, на які не поширюється позовна давність</p>
<p>Практичне заняття. Звернення до суду в цивільних справах</p>		
<p>Тема 11. Зобов'язання у цивільному праві</p>	<p>Учень/учениця: називає види зобов'язань; застосовує поняття і терміни: зобов'язання, штраф, пеня, неустойка, порука, гарантія, завдаток, притримання; описує особливості зобов'язань, підстави виникнення і припинення зобов'язань; характеризує способи забезпечення зобов'язань; аналізує правові ситуації на основі положень цивільного законодавства</p>	<p>Поняття зобов'язання. Виникнення та припинення зобов'язань. Майново-правові та зобов'язано-правові способи забезпечення зобов'язань</p>
<p>Тема 12. Цивільно-правові договори</p>	<p>Учень/учениця: називає ознаки договору; застосовує поняття і терміни: договір, акцепт, оферта; описує види цивільно-правових договорів, умови дійсності договору, стадії та умови укладання договору;</p>	<p>Договір та його ознаки. Суб'єкти та об'єкти договору. Умови дійсності договору. Види договорів. Істотні умови договору. Звичайні та випадкові умови. Стадії укладення договору</p>

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
<p>Тема 12. Цивільно-правові договори</p>	<p><i>характеризує</i> окремі види договорів; <i>порівнює</i> договір купівлі-продажу і договір дарування, договір позики і договір майнового найму; <i>аналізує</i> правові ситуації на основі положень цивільного законодавства</p>	<p>Характеристика окремих видів договорів</p>
<p>Тема 13. Основи спадкового права</p>	<p><i>Учень/учениця:</i> <i>називає</i> види спадкування, види заповіту, п'ять черг спадкоємців; <i>застосовує поняття і терміни:</i> спадкування, заповіт, спадщина, черги спадкоємців, обов'язкова частка спадщини, спадкова трансмісія; <i>порівнює</i> спадкування за законом і спадкування за заповітом; <i>характеризує</i> п'ять черг спадкоємців, час і місце відкриття спадщини; <i>аналізує</i> правові ситуації на основі положень цивільного законодавства</p>	<p>Спадкове право. Спадкодавець. Спадкоємець. Спадщина. Відкриття спадщини. Спадкування за законом. Спадкування за заповітом. Умови дійсності заповіту. Прийняття спадщини. Спадкова трансмісія. Відумерла спадщина. Поділ спадкового майна</p>
<p>Практичні заняття:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Набуття права власності 2. Оформлення спадкових прав 		
<p>Повторення й узагальнення</p>		
<p>РОЗДІЛ 2. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО УКРАЇНИ</p>		
<p>Тема 14. Загальна характеристика господарського права України</p>	<p><i>Учень/учениця:</i> <i>називає</i> суб'єкти господарського права, суб'єкти господарювання; <i>застосовує поняття:</i> господарське право; <i>описує</i> структуру Господарського кодексу України;</p>	<p>Предмет господарського права. Господарський кодекс України. Поняття та види суб'єктів господарювання. Права та обов'язки суб'єктів господарювання. Фізична особа як суб'єкт господарювання</p>

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
Тема 14. Загальна характеристика господарського права України	розрізняє суб'єктів господарського права і суб'єктів господарювання; характеризує права та обов'язки суб'єктів господарювання	
Тема 15. Суб'єкти господарювання	Учень/учениця: називає види господарських товариств, види підприємств; застосовує поняття і терміни: підприємницька діяльність, підприємство, господарське товариство; описує порядок реєстрації та припинення підприємницької діяльності, окремі види підприємств, права і обов'язки учасників товариств; характеризує окремі види господарських товариств; розрізняє відкрите і закрите акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю та товариство з додатковою відповідальністю	Поняття суб'єкта господарювання. Громадянин як суб'єкт господарювання. Підприємство та його види. Організаційно-правові форми об'єднань підприємств. Промислово-фінансова група. Холдингова компанія. Поняття господарського товариства. Права і обов'язки учасників товариств. Види господарських товариств. Порядок створення господарського товариства. Правовий режим майна суб'єктів господарювання
Практичне заняття. Реєстрація юридичної особи, фізичної особи-підприємця		
Тема 16. Господарські договори	Учень/учениця: називає ознаки господарського договору; застосовує поняття і терміни: господарський договір; описує порядок укладання господарських договорів; розрізняє види господарських договорів; порівнює господарський та цивільно-правовий договори	Поняття господарського договору. Форма господарського договору. Порядок укладення господарських договорів

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
<p>Тема 17. Господарсько-правова відповідальність. Господарський процес</p>	<p>Учень/учениця: називає ознаки господарського правопорушення, учасників господарського процесу, справи, що розглядають господарські суди; застосовує поняття і терміни: господарське правопорушення, господарські санкції, господарські суди, господарські спори; описує види господарських правопорушень, склад господарського правопорушення, види господарських санкцій, процедуру досудового врегулювання господарських спорів, засади господарського судочинства; характеризує підстави господарської відповідальності</p>	<p>Господарсько-правове правопорушення, його види та склад. Підстави господарсько-правової відповідальності. Види господарсько-правової відповідальності. Господарські санкції. Господарські спори. Досудове врегулювання господарських спорів. Вирішення спорів господарськими судами. Засади господарського судочинства. Справи, що розглядають господарські суди. Учасники господарського процесу. Стадії господарського процесу</p>
Повторення й узагальнення		
РОЗДІЛ 3. ТРУДОВЕ ПРАВО УКРАЇНИ		
<p>Тема 18. Правове регулювання трудових відносин в Україні</p>	<p>Учень/учениця: називає форми реалізації права на працю в Україні, предмет трудового права, джерела трудового права; застосовує поняття і терміни: трудове право, трудові правовідносини, колективний договір; описує порядок укладання трудового договору, особливості регулювання трудових відносин за участю юридичної особи — суб'єкта малого підприємництва, фізичної особи-підприємця;</p>	<p>Право на працю. Предмет трудового права. Трудові правовідносини. Джерела трудового права. Колективний договір. Порядок укладення. Особливості регулювання трудових відносин за участю юридичної особи — суб'єкта малого підприємництва, фізичної особи-підприємця</p>

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
Тема 18. Правове регулювання трудових відносин в Україні	аналізує правові ситуації на основі положень трудового законодавства	
Тема 19. Трудовий договір	Учень/учениця: називає умови трудового договору, види трудового договору, підстави припинення трудового договору; застосовує поняття і терміни: трудовий договір, роботодавець, працівник, трудова книжка; описує порядок укладання та розірвання трудового договору; порівнює трудовий і колективний договори; характеризує загальні підстави розірвання трудового договору; аналізує правові ситуації на основі положень трудового законодавства	Поняття трудового договору. Умови трудового договору. Випробувальний строк. Контракт. Порядок укладення трудового договору. Права та обов'язки працівника й роботодавця. Переведення та переміщення працівника. Відсторонення від роботи. Припинення трудового договору. Загальні підстави припинення трудового договору. Розірвання трудового договору за ініціативою працівника. Розірвання трудового договору за ініціативою власника
Тема 20. Робочий час і час відпочинку	Учень/учениця: називає види робочого часу, види відпусток; застосовує поняття і терміни: робочий час, час відпочинку, відпустка, ненормований робочий день, надурочні роботи; описує особливості праці у вихідні, святкові та неробочі дні; розрізняє і порівнює види відпусток, скорочений і неповний робочий час; характеризує види робочого часу;	Робочий час. Час відпочинку. Особливості праці у вихідні, святкові та неробочі дні. Поняття та види відпусток

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
<p>Тема 20. Робочий час і час відпочинку</p>	<p><i>аналізує</i> правові ситуації на основі положень трудового законодавства</p>	
<p>Тема 21. Трудова дисципліна. Дисциплінарна відповідальність. Матеріальна відповідальність працівників за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації</p>	<p>Учень/учениця: <i>називає</i> види дисциплінарних стягнень; <i>застосовує поняття і терміни:</i> трудова дисципліна, правила внутрішнього трудового розпорядку, дисциплінарне стягнення, матеріальна відповідальність; <i>описує</i> порядок накладення дисциплінарного стягнення, підстави матеріальної відповідальності; <i>порівнює</i> матеріальну і дисциплінарну відповідальність; <i>характеризує</i> колективну відповідальність; <i>аналізує</i> правові ситуації на основі положень трудового законодавства</p>	<p>Поняття трудової дисципліни. Правила внутрішнього трудового розпорядку. Дисциплінарна відповідальність. Дисциплінарні стягнення. Порядок накладення та зняття дисциплінарного стягнення. Поняття та підстави матеріальної відповідальності. Види матеріальної відповідальності. Колективна відповідальність</p>
<p>Тема 22. Індивідуальні та колективні трудові спори</p>	<p>Учень/учениця: <i>називає</i> види трудових спорів, органи, що вирішують індивідуальні та колективні трудові спори; <i>застосовує поняття і терміни:</i> трудовий спір, страйк; <i>розрізняє</i> індивідуальні та колективні трудові спори, страйк і мітинги; <i>описує</i> порядок вирішення трудових спорів, порядок організації та проведення страйку</p>	<p>Індивідуальні трудові спори. Порядок вирішення трудових спорів. Колективні трудові спори. Способи вирішення колективних спорів. Страйк: порядок організації та проведення. Обмеження у проведенні страйку</p>

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
<p>Тема 23. Оплата праці. Охорона праці</p>	<p>Учень/учениця: називає види заробітної плати; застосовує поняття і терміни: заробітна плата, мінімальна заробітна плата, охорона праці; описує особливості оплати праці у вихідні, святкові та неробочі дні</p>	<p>Заробітна плата. Структура заробітної плати. Мінімальна заробітна плата. Особливості оплати праці у вихідні, святкові та неробочі дні. Охорона праці</p>
Практичне заняття. Судовий захист трудових прав		
Повторення й узагальнення		
РОЗДІЛ 4. СІМЕЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ		
<p>Тема 24. Загальна характеристика сімейного права</p>	<p>Учень/учениця: називає джерела сімейного права, способи захисту сімейних прав та інтересів, ознаки сім'ї; застосовує поняття: сім'я; описує структуру СКУ, підстави створення сім'ї</p>	<p>Загальна характеристика сімейних та прирівняних до них відносин. Джерела сімейного права. Сімейний кодекс України. Сім'я. Підстави створення сім'ї. Способи захисту сімейних прав та інтересів</p>
<p>Тема 25. Шлюб. Права і обов'язки подружжя</p>	<p>Учень/учениця: називає умови укладання шлюбу, підстави припинення шлюбу, права і обов'язки подружжя; застосовує поняття і терміни: шлюб, шлюбний договір; описує порядок укладання шлюбу, порядок визнання шлюбу недійсним, порядок розірвання шлюбу; порівнює розірвання шлюбу і визнання шлюбу недійсним; характеризує особисті немайнові та майнові права подружжя, правові наслідки визнання шлюбу недійсним;</p>	<p>Поняття шлюбу. Умови укладання шлюбу. Особи, які не можуть перебувати у шлюбі між собою. Порядок реєстрації шлюбу. Шлюбний договір: поняття та порядок укладання. Припинення шлюбу. Розірвання шлюбу через державні органи реєстрації актів цивільного стану та за рішенням суду. Режим окремого проживання. Визнання шлюбу недійсним за рішенням суду</p>

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
<p>Тема 25. Шлюб. Права і обов'язки подружжя</p>	<p>аналізує правові ситуації на основі положень сімейного законодавства</p>	<p>Особисті немайнові та майнові права подружжя. Особиста приватна власність дружини, чоловіка. Спільна сумісна власність подружжя. Право на утримання (аліменти)</p>
<p>Тема 26. Взаємні права і обов'язки батьків і дітей</p>	<p>Учень/учениця: застосовує поняття і терміни: дитина, батько, матір; описує особисті немайнові права і обов'язки батьків і дітей, підстави позбавлення батьківських прав; характеризує майнові права батьків і дітей, правові наслідки позбавлення батьківських прав; аналізує правові ситуації на основі положень сімейного законодавства</p>	<p>Порядок реєстрації народження дитини. Особисті немайнові права і обов'язки батьків і дітей. Майнові права батьків і дітей. Взаємне утримання (аліменти). Позбавлення батьківських прав: підстави та правові наслідки</p>
<p>Тема 27. Влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування</p>	<p>Учень/учениця: називає шляхи влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування; застосовує поняття і терміни: усиновлення, опіка й піклування, патронат, прийомна сім'я; описує порядок усиновлення дитини, права і обов'язки усиновлювача і усиновленого, права та обов'язки опікуна та піклувальника; розрізняє опіку та піклування, усиновлення та патронат</p>	<p>Усиновлення. Усиновлювачі. Порядок усиновлення. Права та обов'язки усиновлювача та усиновленого. Опіка та піклування. Права дитини, над якою встановлено опіку чи піклування. Права та обов'язки опікуна та піклувальника. Патронат над дітьми. Прийомна сім'я. Дитячий будинок сімейного типу</p>
<p>Практичні заняття: 1. Шлюб неповнолітніх 2. Судовий захист прав подружжя</p>		
<p>Повторення й узагальнення</p>		

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
РОЗДІЛ 5. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ		
<p>Тема 28. Загальна характеристика земельного права</p>	<p>Учень/учениця: називає предмет правового регулювання земельного права, суб'єкти й об'єкти земельних відносин; застосовує поняття і терміни: земельне право, категорії земель; описує структуру Земельного кодексу України, принципи земельного законодавства; розрізняє категорії земель за цільовим призначенням</p>	<p>Предмет правового регулювання земельного права. Земельний кодекс України. Принципи земельного законодавства. Земельні правовідносини. Суб'єкти та об'єкти земельних відносин. Категорії земель України за цільовим призначенням</p>
<p>Тема 29. Право власності на землю</p>	<p>Учень/учениця: називає суб'єкти права власності на землю; застосовує поняття і терміни: земельна ділянка, добросусідство, сервітут, оренда; описує правовий режим власності на землю іноземних громадян та осіб без громадянства, форми й види права власності на землю, підстави і процедуру встановлення та припинення земельного сервітуту; характеризує права та обов'язки землекористувачів; аналізує правові ситуації на основі положень земельного законодавства</p>	<p>Земельна ділянка. Суб'єкти права власності на землю. Правовий режим власності на землю іноземних громадян та осіб без громадянства. Форми та види права власності на земельну ділянку. Права та обов'язки власників земельних ділянок. Добросусідство. Право земельного сервітуту. Види права земельного сервітуту. Встановлення та припинення земельного сервітуту. Користування землею. Право постійного користування. Оренда та її види. Права та обов'язки землекористувачів</p>
<p>Тема 30. Набуття та реалізація права на землю. Захист права власності на землю</p>	<p>Учень/учениця: називає підстави набуття та припинення права на землю, органи, що розглядають земельні спори; застосовує поняття і терміни: набувальна давність,</p>	<p>Підстави набуття права на землю. Порядок безоплатної приватизації земельних ділянок громадянами. Набувальна давність. Набуття права власності на земельні</p>

Тема	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
<p>Тема 30. Набуття та реалізація права на землю. Захист права власності на землю</p>	<p>примусове відчуження земельних ділянок, земельні спори; описує підстави виникнення права власності та права користування земельною ділянкою, підстави припинення права власності на земельну ділянку, порядок вирішення земельних спорів, відповідальність за порушення земельного законодавства; аналізує правові ситуації на основі положень земельного законодавства</p>	<p>ділянки на підставі цивільних правочинів. Підстави припинення права власності на земельну ділянку та користування нею. Підстави примусового припинення прав на земельну ділянку. Викуп земельних ділянок для суспільних потреб. Примусове відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності. Земельні спори. Органи, що розглядають земельні спори</p>
<p>Практичне заняття. Юридична відповідальність за порушення норм земельного законодавства</p>		
<p>Повторення й узагальнення</p>		
<p>Підсумкове узагальнення</p>		

МЕТОДИЧНИЙ КОМЕНТАР

Олена ПОМЕТУН,

головний науковий співробітник відділу
супільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України,
член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Нестор ГУПАН,

головний науковий співробітник відділу
супільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор

Розвиток критичного мислення учнів На уроках історії засобами підручника

Розвиток критичного мислення стає дуже актуальним під час інтенсивних соціальних змін, коли неможливо діяти без постійного пристосування до нових політичних, економічних та інших обставин, без ефективного розв'язання проблем, значна частина яких непередбачувана. Саме тому є очевидною життєва потреба запроваджувати технології розвитку критичного мислення в практику вітчизняної освітньої системи. Лише таким шляхом можна реально розвивати демократичне суспільство в Україні, забезпечити її виживання і розбудову як держави.

Окрім того, на думку О. Тоффлера, людство увійшло в епоху нової технологічної революції, суттєвих змін ролі інформації та розвитку інформаційного суспільства. Його найважливішими характеристиками стало те, що інформація ускладнюється, множитья, швидко застаріває й набуває якісно нових функцій, а інформаційний вплив часто має на меті маніпулювання поглядами й діями людей. Інформація стає засобом інформаційного тиску. Новітні політичні технології, озброєні засобами інформатики, можуть упевнено формувати суспільну думку й маніпулювати суспільною свідомістю. Домінування інформаційних технологій та інформаційний тиск змінюють життя суспільства і окремої людини, вимагаючи від неї нових компетентностей. Розбудувати інноваційне й демократичне суспільство неможливо без розвитку демократичної особистості, найважливішою рисою якої є критичне мислення. Нарешті, розвинене критичне мислення суттєве для ефективного навчання і продуктивної повсякденної життєдіяльності.

Саме тому можна стверджувати, що технологія розвитку критичного мислення спрямована на розвиток самостійного свідомого мислення, а також є дієвим засобом виховання демократичного менталітету як учнів, так і вчителів.

Щоб розібратися в сутності та складниках цієї технології, коротко зупинимося на визначенні поняття *критичне мислення*. Якщо узагальнити думки дослідників, то критичне мислення постає як складне, багатовимірне й багаторівневе явище, особливий тип, спосіб мислення, що є *сукупністю розумових стандартів, стратегій і процедур, застосовуваних для опрацювання інформації, формулювання обґрунтованих висновків і оцінок та ухвалення рішень*.

З педагогічного погляду корисно уявити собі критичне мислення як чіткий перелік мисленневих операцій, яких поетапно, крок за кроком, можемо навчати учнів. Отже, з погляду педагога, під критичним мисленням розуміємо *такий тип мислення, що характеризується здатністю людини:*

- ♦ *бачити проблеми, ставити запитання;*
- ♦ *аналізувати, порівнювати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел;*
- ♦ *висувати гіпотези й оцінювати альтернативи;*
- ♦ *робити свідомий вибір, ухвалювати рішення та обґрунтовувати його.*

Учитель/вчителька може стимулювати учнів до розвитку умінь критичного мислення в навчанні під час читання і письма так само, як і під час говоріння та слухання. Допомогти в цьому покликані навчальні книги й посібники, насамперед підручники, пристосовані для розв'язання цієї проблеми.

Технологія розвитку критичного мислення з її особливостями має бути покладена ще в основу проектування відповідного підручника, щоб передбачувана модель навчання відбувалась як неупереджене самостійне дослідження учнями об'єкта або проблеми. Таке дослідження починається з колективного визначення того, що школярі вже про це знають та чого їм варто навчитися. Потім вони переходять до самостійного виявлення фактів і розглядання варіантів розв'язання досліджуваних проблем, і зрештою — до заснованого на фактах осмислення. Далі набута інформація порівнюється з тими знаннями, уявленнями, ставленнями, що існували в учнів раніше, зокрема виявляються упередження, забобони як окремого учня, так і інших учнів, а іноді й фахівців, визначається основа для власного судження і подальшої роботи.

Тож якісний підручник з історії сьогодні має бути комплексною моделлю саме такого освітнього процесу, що створює можливос-

ті для компетентнісного навчання учнів. Водночас підручник не лише моделює освітній процес, а й проектує його реалізацію (дає вчителю можливість за допомогою текстів і методичного апарату побудувати його відповідно до названих цілей). Лише визначивши вихідні позиції щодо розвитку критичного мислення учнів засобами навчальної книги, вчитель/вчителька зможе продуктивно застосувати окремі елементи того чи того підручника, які б забезпечили реалізацію цієї мети.

Добре, коли підручник відповідає окресленим вище вимогам, однак, на жаль, часто навіть найновіші підручники залишаються досить традиційними, що ускладнює завдання вчителя/вчительки щодо розвитку критичного мислення учнів. Спробуємо проілюструвати, які інструменти може застосувати вчитель/вчителька для розв'язання цього завдання, працюючи з такими навчальними книгами.

Насамперед зазначимо, що розвиток критичного мислення учнів можливий за умов опанування учнями змісту таким чином, щоб дати їм простір для аналізу, порівняння різних джерел інформації, різних поглядів, позицій, підходів, для синтезу власної позиції, оцінки як історичних подій, явищ, процесів, так і результатів власного навчання. Тому читання тексту підручника чи пасивне слухання вчителя/вчительки має замінюватись дослідженням теми за різними джерелами знань як з підручника, так і поза ним. Тоді опанування змісту освіти підживлює мислення школярів і постійно оновлює його.

Для вчителя/вчительки, який тільки починає формувати критичне мислення учнів, можна рекомендувати застосування на матеріалах навчальної книги спершу чотирьох основних простих операцій критичного мислення: *порівняння* (виявлення і пояснення подібного й відмінного, протилежного), *аналізу* (визначення частин цілого й структури), *класифікації* (віднесення до певної групи подій, явищ, які позначаються поняттям), *оцінки* (власне ставлення, підтримка чи заперечення).

Проілюструємо це кількома зразками такої роботи на матеріалах історії України 10 класу¹.

¹ Усі приклади взяті з нового підручника авторів О. Пометун, Н. Гупан «Історія України» 10 клас, підготовленого видавництвом «Оріон» (2018).

Наприклад, запропонувавши учням для порівняння два фотодокументи з теми «Перша світова війна». Зокрема, можна запросити учнів визначити спільне й відмінне на цих фото, що зображують вояків двох армій.

 Наступ російських військ

 Січові стрільці в боях під Галичем

Для *аналізу* доцільно запропонувати учням роботу з картою «Україна у Першій світовій війні» з відповідним завданням: «На основі аналізу даних карти, визначте, які події і в який час відбувались на території України під час війни. Запропонуйте вашу періодизацію війни загалом». Таке завдання стимулюватиме учнів до виокремлення на основі легенди карти основних подій 1914–1915 і 1916–1917 рр. та підготує їх до наступного сприйняття наслідків воєнних дій для українського населення.

Формування в учнів навичок *класифікації* є дуже важливим для опанування основних програмових понять на рівні оперування ними й використання в новій ситуації. Наприклад, один з перших документів Української революції «Резолюція мітингу українського населення Києва 1 квітня 1917 року» містить достатньо інформації для визначення учнями характеру революції, що розпочалася, та її відмінностей від Лютневої революції в Росії.

Нарешті, навички учнів з *оцінки* можна формувати за допомогою інформації про діяльність окремих історичних діячів та запитань і завдань типу: «Як ви ставитеся до...?»; «Чи підтримуєте ви...?»; «Чи погоджуєтеся ви...?»; «Кого б ви підтримали в цій ситуації і чому?» тощо.

Таку діяльність вчитель/вчителька може організовувати за допомогою всіх текстових і позатекстових компонентів підручника на кожному уроці, урізноманітнюючи пізнавальну діяльність і розвиваючи мислення учнів.

Роль «вмикача» мислення на уроці відіграють також запитання, за допомогою яких вчитель/вчителька «запускає» мислення дітей і залучає учнів до роботи. Ставлення запитань є одним з інструментів формування в учнів навичок критичного мислення. Можна з упевненістю сказати, що запитання стимулюють критичне мислення.

Найбільш простим і одночасно найбільш загальним підходом до дидактичної класифікації запитань є поділ їх на закриті й відкриті. *Закриті запитання* — ті, що потребують короткої відповіді або відтворення інформації попереднього тексту (вже наявних в учнів знань чи уявлень), — мають обмежені можливості для використання в підручнику. Вони розташовані лише наприкінці теми чи розділу для перевірки сприйняття і запам'ятовування учнями матеріалу параграфа.

Відкритим вважають запитання, яке передбачає багато «правильних» відповідей (зокрема й таких, що суперечать одна одній), на кшталт: «Чи можемо ми вважати Перший універсал Центральної Ради проголошенням автономії України?» Запитання такого типу варто широко використовувати на уроці як для методичного супроводу документів, ілюстрацій, таблиць, схем та ін., так і для осмислення засвоєного матеріалу наприкінці уроку.

Учитель/вчителька має сприяти й системному формуванню в учнів розумових операцій високого порядку: аналізу, синтезу й оцінки, застосування яких можна також забезпечити поставленням відповідних запитань. Основою для визначення таких операцій більшість педагогів, які працюють над питаннями розвитку критичного мислення учнів, вважають такий інструмент, як таксономія (ієрархія) навчальних цілей і результатів Б. Блума. За цією класифікацією, знання учнів — це лише перший, найпростіший рівень. Далі йдуть ще п'ять рівнів цілей (результатів) навчання, причому перші три (знання, розуміння, застосування) є цілями нижчого порядку (мисленням низького рівня), а наступні три (аналіз, синтез, оцінювання) — вищого порядку (мисленням високого рівня). Саме мисленнєві операції високого рівня і є власне самостійним критичним мисленням. На основі таксономії Б. Блума можна запропонувати загальні підходи до формулювання як системи відкритих запитань у підручнику за допомогою спеціальних питальних слів, так і спеціальних пізнавальних завдань різного рівня з використанням відповідних дієслів (таблиця 1).

Таблиця 1.

Рівні навчальних результатів	Ключові дієслова	Запитання, що «програмують» мислення високого рівня
Аналіз	Визначити частини, ознаки Класифікувати Розділити, розбити Розібрати Розглянути Структурувати Порівняти	Які основні елементи? З чого складається? До якої групи належить? Які причини? Як влаштовано? Які функції? У чому схожість (відмінність)?
Синтез	Сконструювати Створити Сформулювати Узагальнити Адаптувати Розв'язати проблему	Про що говорить наявність таких елементів, як? Як пов'язані? У чому зв'язок між? Що спільного між? Який висновок можна зробити з фактів? Чому ви думаєте, що...? Чому ви вважаєте? Що буде, якщо?
Оцінка	Прокоментувати Висловити ставлення Оцінити Рецензувати Встановити рейтинг Підтримати	Які переваги (недоліки)...? Чи правильно (помилково)...? Чи ефективно? Чи згодні ви, що..., чому? Чи правильно, що..., чому?

Проілюструємо на прикладах, як формуються запитання різного рівня, використані в підручнику О. Пометун і Н. Гупана, на основі зазначеної таксономії (таблиця 2).

Таблиця 2.

Операція	Учень демонструє вміння	Приклад запитань у підручнику
Розуміння	«Перекладає» складні положення своїми словами й наводить власні приклади, переводить з мови слів на графічну, викладає матеріал коротко й розширено, прогнозує розвиток на основі інваріанта	Як ви розумієте слова історика Т. Гунчака, що <i>«Політика П. Скоропадського та його оточення... послабили наголос на національній самостійності?»</i> Якими 3-4 словами ви могли б визначити основні напрями такої політики?

Застосування	Розглядає нові проблеми, використовуючи вже засвоєні поняття та ідеї	Як ви думаєте, чому П. Скоропадський, будучи генералом, який воював проти німців, погодився очолити державу, створену за їхньої підтримки? А як вчинили б ви за такої ситуації?
Аналіз	Розділяє явища, події, ідеї/проблеми на їхні складники. Виділяє структури, логіки, схожості чи відмінності, етапи, частини й встановлює взаємозв'язок між ними	Які були основні напрями соціально-економічної діяльності Генерального секретаріату УЦР і гетьманського уряду. Чи є між ними щось спільне? Чому?
Синтез	Встановлює взаємозв'язки між поняттями/ідеями для узагальнення, робить висновки, комбінує елементи для створення нового цілого з іншими властивостями	Якими були цілі сторін, що взяли участь у радянсько-польській війні? Чи позначилося це, на вашу думку, на результатах війни? Якими були результати війни? Хто переміг? Чому після підписання Ризького миру українські воюючі не припинили боротьби?
Оцінювання	Формулює самостійні оцінні судження зі складної проблеми. Оцінює значення, ефективність вчинків людей, ідею, концепцію, аргумент та ін. і формулює обґрунтовані оцінні судження	Варшавська угода — це дипломатична перемога чи поступка національними інтересами? Якими є уроки та наслідки українського визвольного руху за часів Української революції?

Інколи як окремих прийом можна застосувати й ставлення старшокласниками всієї системи відкритих запитань (допомогти їм може наведена вище таблиця питальних слів). Така навичка дуже корисна, оскільки кожне запитання полегшує розв'язання того чи того завдання: зрозуміти те, що сказала інша людина, проаналізувати подію або явище, дослідити його, ухвалити рішення проблеми.

Важливим видом навчальної діяльності, за якої формуються навички критичного мислення, є письмова робота. Під час написання процес мислення стає видимим. Той, хто пише, завжди активний. Він завжди висловлює на папері свої думки й вишукує

аргументацію для їх підкріплення. Письмова робота містить пошук розв'язку якоїсь проблеми та пропонує його читачам. Крім того, письмова робота має соціальний характер, оскільки той, хто пише, завжди орієнтується на читача. Фактичний матеріал підручника може слугувати основою для підготовки невеликих за обсягом письмових робіт учнів з визначенням власної позиції (есе), порівнянням подій, поглядів, програмних документів та ін.

Підсумовуючи, зазначимо, що для систематичного застосування на уроках історії технології розвитку критичного мислення названі прийоми й методи мають доповнюватися всім спектром спеціальних методів, які ґрунтовно описані в методичному посібнику «Навчаємо учнів мислити критично» (О. Пометун та ін. Дніпро, «Ліра», 2016).

МЕТОДИЧНИЙ КОМЕНТАР

Олена ПОМЕТУН,

головний науковий співробітник відділу
суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України,
член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Тетяна РЕМЕХ,

завідувач відділу суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
кандидат педагогічних наук

Починаємо новий предмет «Громадянська освіта»**З практичних занять**

З 2018/2019 навчального року в школах запроваджується новий інтегрований предмет «Громадянська освіта» (10 клас, рівень стандарту). У навчальній програмі завданням громадянської освіти значиться «забезпечення цілеспрямованої підготовки старшокласників до функціонування у системі суспільних відносин поліваріантного світу, глобалізації, соціальної взаємодії та активної відповідальної участі в суспільній діяльності».

Програмові цілі громадянської освіти — це «формування громадянської компетентності учнівської молоді, що забезпечує її активну громадянську позицію, здатність відповідально реалізувати свої права та обов'язки в конкретній ситуації, налагоджувати соціальне партнерство в розв'язанні суспільних проблем».

Громадянська компетентність охоплює такі категорії, як *громадянська активність, громадянська позиція, вибір і відповідальність*. Вона виявляється в соціально-комунікативних та інформаційно-дослідницьких здатностях особистості, її вміннях розв'язувати соціальні конфлікти й проблеми, ефективно діяти в ситуації невизначеності, робити відповідальний вибір і ухвалювати рішення, в громадянській участі.

Звідси випливає, що уроки з предмета «Громадянська освіта» мають бути компетентнісно орієнтованими. Зважаючи на складнощі, пов'язані із забезпеченням освітніх закладів підручниками, невідповідністю значної частини вчителів до викладання нового предмета, вважаємо за корисне поділитися методичними підходами до організації і проведення практичних занять з предмета.

Нагадаємо, що практичні заняття мають подвійну мету. По-перше, вони є способом навчання учнів окремих аспектів нового навчального матеріалу на основі опрацювання інформації з різних

джерел. І, по-друге, побудовані на активній пізнавальній діяльності учнів, практичні заняття виступають важливим засобом розвитку громадянської компетентності.

Кожне практичне заняття має присвячуватись певній темі (у навчальній програмі запропоновано орієнтовні теми) та передбачати переважно самостійну роботу учнів над окремими питаннями з використанням різноманітних джерел знань. Під час практичного заняття вчитель/вчителька виступає консультантом самостійної роботи учнів, надаючи їм потрібну відповідно до віку й пізнавальних можливостей.

Питання щодо тематики, порядку проведення практичних занять і оцінювання їхніх результатів залишається в компетенції вчителя/вчительки. Орієнтирами у формулюванні пізнавальних і дослідницьких завдань для учнів, які пропонуються їм на практичних заняттях, слугують очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць та/або складники громадянської компетентності учнів, що мають формуватись (розвиватись) під час навчання.

Проілюструємо сказане прикладом практичного заняття, що ми пропонуємо до розділу I «Особистість та її ідентичність» предмета «Громадянська освіта».

ЛЮДИНА МАЙБУТНЬОГО — ЛЮДИНА, ЯКА НАВЧАЄТЬСЯ¹

Після цього заняття учні/учениці зможуть:

- ♦ пояснювати значення навчання для майбутнього життя;
- ♦ характеризувати й оцінювати шляхи здобування інформації;
- ♦ набути досвід використання різних джерел інформації та самоосвіти;
- ♦ ділитися власними ідеями щодо проблем освіти в сучасному світі;
- ♦ виробляти власний план самоосвіти та своє ставлення до неї;
- ♦ висловлювати власне ставлення до навчання протягом життя.

За 7–8 днів до практичного заняття запропонуйте учням таке випереджувальне завдання: *Проведіть невеличке самодослідження за темою заняття. Упродовж тижня записуйте всі результати досліджень, користуючись таким зразком:*

¹ Тема практичного заняття може бути розглянута протягом двох навчальних годин.

Самодослідження «Мое навчання»

	У попередні роки	Цього року
З яких джерел ви зазвичай дістаєте інформацію?		
Яким чином ви здобуваєте нову інформацію (перелічіть шляхи)?		
Які предметні гуртки ви відвідували?		
Які спортивні гуртки/секції ви відвідували?		
Яких важливих умінь, навичок ви навчилися від батьків?		
Яких важливих умінь і навичок ви навчилися від інших людей?		
Чи відвідували ви літні школи, тренінги, десь навчались, окрім школи? Якщо так, де саме?		
Чи були у вашому житті випадки, коли ви навчали інших того, що знаєте та вмієте самі?		

Заняття перше*Вступна частина*

1. Запропонуйте учням пригадати, які прислів'я про цінність знань, навчання їм відомі. Можна навіть влаштувати невеличкий турнір між командами: хто назве найбільше приказок, прислів'їв з цієї теми, одержить у винагороду сувенір. Відповіді учнів можуть бути такими:

Вік живи — вік учись.

Не звання дає знання, а навпаки.

Не краса красить, а розум.

Знання за гроші не купиш.

Більше вір своїм очам, ніж чужим речам.

Письменний бачить поночі більше, ніж неписьменний удень.

Учись змолоду — пригодиться на старість.

Вчення в щасті прикрашає, а в нещасті потішає.

Відведіть на цю роботу 4–5 хв.

2. Запропонуйте учню/учениці, який/яка вміє виразно, емоційно декламувати, прочитати вголос уривок з повісті К. Саймака. Перед тим поставте учням таке завдання до тексту: *Подумайте, чи були ці люди щасливими? Чому? Чи можна було влаштувати їхнє життя інакше? Чому ви так думаєте? До яких змін у житті людей призвело зникнення знання? Як ви гадаєте, чому так сталося?*

Тиша була багато поколінь. Потім тиша скінчилась. Рано вранці пролунав Гуркіт.

Люди прокинулись.

Прокинувся і Джон Хофф, і Мері Хофф — його дружина. Їх було лише двоє в каюті: вони ще не отримали право мати дитину. Щоб мати дитину, потрібно, щоб для неї звільнилось місце — повинен померти старий Джошуа, і, знаючи це, вони чекали його смерті.

Гуркіт віщував Кінець. Так говорили. Він прокотився по всьому кораблю. Потім все перевернулося, і стіна стала підлогою, а підлога — стіною. На стіні, що тепер стала підлогою, валялись уламки меблів. Це були не тільки їхні меблі: ними користувались до них багато поколінь.

Бо тут ніщо не пропадало, ніщо не викидалося. Таким був закон, один з багатьох законів: тут ніхто не мав права марнувати, не мав права викидати. Все використовувалося до останньої можливості. Тут їли необхідну кількість їжі — не більше і не менше; пили необхідну кількість води — не більше і не менше; одним і тим же повітрям дихали знову і знову. Всі відходи йшли до конвертора, де перетворювались на щось корисне. Навіть покійників — і тих використовували. А за багато поколінь, що пройшли з початку, покійників було немало...

Знання боялись, тому що це було зло. Багато років тому так вирішили ті, хто вирішував за всіх людей, і вони придумали закон проти Читання і спалили книжки.

А Лист говорив, що знання потрібно.

Але їх було лише двоє. Лист — та він проти інших, проти рішення, прийнятого багато поколінь тому... І він дізнався.

Він дізнався про Землю і про те, як побудували Корабель і послали його до зірок...

Він дізнався, як підбирали та готували екіпаж...

Він дізнався про навчання, про книжки, які мали б зберегти знання, та отримав певне уявлення про психологічну сторону проекту.

Але щось пішло не так. І не з кораблем, а з людьми.

Книжки пустили в конвертор. Земля була забута і з'явився Міф, знання були втрачені. Протягом сорока поколінь план було загублено. Люди жили у впевненості, що вони — це все, що Корабель — це Початок і Кінець, що Корабель та люди на ньому створені якимось божественним втручанням, і що все їхнє впорядковане життя спрямовується добре розробленим божественним планом, за яким все йде до кращого.

(за повістю К. Саймака «Покоління, що досягло мети»)

Після обговорення запропонованих запитань представте тему й очікувані результати заняття.

Основна частина

1. Об'єднайте учнів у команди. Запропонуйте їм представити в командах результати домашнього самодослідження, орієнтуючись на такі запитання:

У який спосіб ви здобуваєте інформацію та навчаєтесь? А члени вашої команди? Якими джерелами інформації ви зазвичай користуєтесь? Які ваші враження від досвіду навчання інших?

Обговоріть також відповіді на запитання:

Які думки викликали у вас дослідження способів і джерел здобування інформації? Чи було щось, що збіглося в дослідженнях учасників? Про що це свідчить?

Представте результати обговорення в класі.

Організуйте обговорення в загальному колі таких запитань:

Чи є проблема здобування знань важливою для вас, чим саме? Чи пов'язана вона з майбутнім людини, яким чином? Які проблеми з навчанням існують зараз у світі? Складіть перелік цих проблем.

2. Запросіть учнів прочитати текст «Яке суспільство можна назвати таким, що навчається» й обґрунтувати свою позицію з питання: *Чому суспільство має майбутнє лише, якщо воно є суспільством, яке навчається?*

ЯКЕ СУСПІЛЬСТВО МОЖНА НАЗВАТИ ТАКИМ, ЩО НАВЧАЄТЬСЯ

Рівень освіченості людини, як і суспільства, де вона живе, забезпечує їй можливість побудувати кар'єру, заробити гроші, реалізувати себе в улюбленій справі. Необхідність виживання також часто пов'язана з потребою оволодіти новими знаннями, чогось навчитися. Пригадаймо, наприклад, фільм «Аватар», де головному героєві довелося пристосовуватися до суспільства, в якому він опинився. І тільки вивчивши мову, звичаї, спосіб життя племені, він зміг там існувати.

Це саме стосується і нашого суспільства. Воно має безліч аспектів, про які людина має знати. Щоб стати повноцінним членом громади, потрібно засвоїти насамперед досвід попередніх поколінь. Рівний доступ до якісної освіти всіх членів суспільства є ознакою його розвитку та забезпечення стабільності в майбутньому.

Знаннями, уміннями і навичками можна оволодівати у різний спосіб, наприклад:

- ◆ копіюючи досвід інших людей (дитина вчиться, повторюючи дії дорослої людини);
- ◆ виконуючи рекомендації та поради батьків та інших авторитетних осіб;
- ◆ отримуючи відомості з книжок й інших носіїв інформації;
- ◆ набуваючи знання у навчальних закладах;
- ◆ використовуючи досягнення науково-технічного прогресу;
- ◆ беручи участь у гуртках, секціях, відвідуючи факультативні заняття, навчаючись на курсах чи тренінгах тощо.

Сучасне суспільство дуже швидко змінюється. Неможливо вивчити все раз і назавжди, потрібно набувати знання все життя. Наприклад, такі звичні для нас речі, як мобільний телефон, комп'ютер, Skype, виникли лише протягом життя останнього покоління — за 25 років. Сьогодні постійно винаходять нові матеріали та технології. Тому, як каже прислів'я: «Вік живи, вік учись».

Для постійного професійного зростання людині потрібно стежити за новинками в обраній професії, щоб бути компетентною та конкурентоспроможною. А іноді й опановувати нові професії, оскільки попередні стають непотрібними.

Відведіть на роботу з текстом і обговорення запитань до нього 10 хв.

3. Запропонуйте учням вибрати одне із завдань для групових проєктів і об'єднатись у малі групи для їх планування та майбутнього виконання.

Група 1

Дослідіть, яким чином в історії людства передавались знання від покоління до покоління. Представте результати вашого дослідження у вигляді переліку пропозицій щодо організації навчання мешканців зорельота. Ваша думка має бути аргументованою.

Група 2

Дослідіть, що таке навчання протягом життя і які його можливості у нашій країні. Представте результати вашого дослідження у вигляді переліку пропозицій щодо такого навчання на зорельоті. Ваша думка має бути аргументованою.

Група 3

Дослідіть, які способи навчання протягом життя існують у світі та які з них, на вашу думку, відповідають потребам сталого розвитку. Представте результати дослідження у вигляді переліку пропозицій щодо такого навчання на зорельоті. Ваша думка має бути аргументованою.

Група 4

Дослідіть, якими шляхами люди здобувають інформацію сьогодні. Представте результати вашого дослідження у вигляді переліку пропозицій щодо організації інформування мешканців зорельота. Ваша думка має бути аргументованою.

Група 5

Дослідіть, які проблеми, пов'язані з навчанням і освітою, існують сьогодні у світі. Які програми щодо вирішення цих проблем пропонує світова спільнота? Обговоріть, що з того, про що ви дізнались, було б доцільно запозичити для подорожі в зорельоті.

Підсумкова частина

Організуйте підбиття підсумків заняття обговоренням у загальному колі таких запитань:

Що під час заняття виявилось найбільш важливим для вас особисто? Що було цікавим? Чого ви хотіли б навчитися просто зараз? Чого ви плануєте навчатись у майбутньому? Які уміння, навички, знання вам потрібні, щоб побудувати щасливе життя?

Нагадайте, що домашнім завданням є підготовка своєї частини дослідження за проєктом групи.

Заняття друге

Вступна частина

Розпочніть заняття мозковим штурмом щодо відповіді на запитання:

Які джерела інформації ви використали для підготовки презентацій своїх групових проєктів? Записуйте всі висловлені учнями ідеї. Найімовірніше, учні назвуть Інтернет, книжки, усну народну творчість, газети, журнали, телевізійні програми, фільми, досвід дорослих членів сім'ї.

Проведіть голосування, попросивши представників усіх груп поставити позначки біля тих джерел інформації, якими скористалась команда під час підготовки свого проєкту. Обговоріть за результатами голосування таке запитання: *Яке джерело знань сьогодні є найбільш популярним? Чому?*

Повідомте тему й очікувані результати заняття.

Основна частина

1. Запропонуйте групам презентувати класові результати колективних проєктів. Після кожного представлення обговоріть, які ідеї презентації є, на їхню думку, важливими для побудови в Україні суспільства, яке навчається.

Відведіть на цю роботу до 15–20 хв.

2. Нагадайте учням, що їм варто вміти ефективно навчатись протягом всього життя і зараз треба спланувати конкретні дії в цьому напрямі. Попросіть їх прочитати й обговорити в командах запропоновані нижче дії, й визначити ті з них, які кожен вибере для себе особисто.

Запропонуйте командам прочитати по одній дії з наведених нижче й розповісти про «свою» дію учням класу, а після цього дістати інформацію від представників інших груп і, коротко заготовуючи дії, визначити ті, які кожен вибере для себе.

Дія 1. Вчимося в інших людей, ставлячи запитання

Чому діяти?

Без запитання немає і не може бути пізнання. Воно — ланка, що зв'яже пізнане з непізнаним, місток, перекинутий від старого знання до нового, могутній стимулятор розвитку. Людина починає мислити тільки тоді, коли в неї виникають запитання. Якщо ви мислите, у вас ці запитання є, і варто розпочати шукати на них відповіді. Кажуть, що правильно сформульоване запитання частково містить відповідь. У будь-якому разі воно є гарантією її здобуття. Стосунки людини з навколишнім світом — свого роду

діалог, у якому запитання і відповіді постійно змінюють одне одного. Що більше людина знає, то ширше коло нових запитань.

Як діяти?

- Ставте запитання за можливості коротко і ясно. Довгі, складні, нечіткі запитання ускладнюють їх розуміння і пошуки відповіді.
- Формулюйте запитання осмислено. Для перевірки його коректності варто з'ясувати істинність змісту. Приміром, під запитанням «*Як високо літають крокодили?*» розуміють, що крокодили існують і можуть літати. Останнє твердження хибне, отже, запитання некоректне.
- Якщо запитання складне, його краще розбити на кілька простих.
- У складних запитаннях потрібно зазначити всі можливі альтернативи. Наприклад: «Яким буде нинішнє літо — дуже спекотним чи дуже холодним?» Тут не вказано інші можливості — теплим, прохолодним тощо.

Дія 2. Знаходимо інформацію в Інтернеті

Чому діяти?

Поняття «інформація» (від латинського *informatio*) означає повідомлення або відомості про яку-небудь подію, процес, чиюсь діяльність. Часто прогрес розглядають як процес оволодіння все більшим обсягом інформації. Колись люди збирали її по крихтах, а тепер ми говоримо про лавиноподібне збільшення обсягу даних, про епоху інформаційного вибуху, інформаційне суспільство. Свідченням цього є Інтернет, який продовжує бурхливо зростати, змінюватися щодня і навіть щогодини. З кожним роком його значення як джерела відомостей про світ, здобуття нових даних збільшується, зростає й армія користувачів Всесвітнього павутиння. Тож потрібно, щоб інформація, розміщена на його теренах, була точною, вірогідною, перевіреною. Проте наразі це далеко не так: будь-хто може помістити на веб-сторінках усе що завгодно.

Як діяти?

- Працюючи з сайтами, відокремлюйте факти від інтерпретацій, реальні події від припущень, висновків.
- Знаходьте статті, де представлено різні погляди, й порівнюйте їх.
- Визначайте авторство сайту й дату розміщення інформації.
- З'ясовуйте, з якою метою створено веб-сторінку і як автори цієї мети досягають.

- Перевіряйте, чиї матеріали використовують автори сайту — власні чи інших людей, — чи правильно вони посилаються на джерела.

- Перевіряйте, чи є в текстах ознаки упередженості: однобічна інформація, прихований заклик до чого-небудь, оцінні слова. Наводиться вся інформація чи навмисно щось замовчується, приховується? Чиї інтереси представлено на сайті? Чиї думки, потреби залишено без уваги?

Дія 3. Правильно використовуємо телебачення як джерело інформації

Чому діяти?

Телебачення з усіх ЗМІ має найбільшу аудиторію, його значення в повсякденному житті людей важко переоцінити. ТБ інформує, навчає, консультує, розважає, залучає до обговорення, рекламує, впливає, формує, пропонує свій особливий «товар» — телеінформацію. Його зміст дуже різноманітний: розважальний і інформаційний, культурні й спортивні програми, фільми й ток-шоу. Якщо глядач потребує певної інформації, найпевніше він зможе знайти її на телебаченні.

ТБ чинить значний вплив на свідомість глядачів і має різні можливості для маніпулювання нею.

Як діяти?

- ♦ Усвідомлюйте, що думка про життя, яка звучить з екрана, і саме життя почасти абсолютно різні речі.
- ♦ Перевіряйте інформацію з телепрограм, користуйтеся іншими джерелами.
- ♦ Постійно пам'ятайте, що телебачення — це десятки чи сотні людей (не так вже й багато насправді), які намагаються впливати на громадську думку. Їхня позиція далеко не завжди відображає істину.
- ♦ Не отожднюйте себе емоційно з героями телерепортажів чи телешоу.
- ♦ Навчіться вимикати телевізор у будь-який момент, відмовившись із власної волі від подальшого перегляду.
- ♦ Переглядайте новини різних каналів, щоб ваша думка про події не формувалась однобоко.
- ♦ Відокремлюйте здобуту інформацію від емоційного пакування, в яке вона загорнута, зважайте лише на факти. Пам'ятайте, що важливі відомості, які підштовхують нас до серйозних життєвих рішень і внутрішніх змін, можуть бути заховані в купі інформаційного мотлоху.
- ♦ Час від часу влаштовуйте «розвантажувальні дні» — взагалі не вмикайте телевізора.

Дія 4. Читаємо вдумливо**Чому діяти?**

Мало читати, просто складаючи букви у слова й запам'ятовуючи їх, — прочитане варто осмислювати. У велетенській кількості текстів, що нас оточують, може міститися корисна і шкідлива інформація, правдива й не дуже, вірогідна й вигадана. Володіючи навичками вдумливого читання, ви зможете протистояти маніпуляціям авторів, не боятися висловлювати свої думки, відкинувши сумніви щодо вірогідності здобутої інформації.

Як діяти?

- ♦ Розумійте текст, формулюйте власні висновки, ставте запитання, причому такі, відповіді на які неоднозначні й потребують пошуку за кількома джерелами.
- ♦ Не читайте текст механічно, а обдумуйте прочитане, прагніть сформулювати власний обґрунтований погляд щодо інформації, яка там міститься.
- ♦ Усвідомлюйте, що всі тексти складаються, що кожен автор добирає матеріал на свій вибір, трактує його по-своєму, іноді свідомо чи несвідомо щось замовчує. Тому читач зобов'язаний критично осмислювати прочитане.
- ♦ Завжди варто поміркувати: навіщо цей текст було написано? ким і для кого? як, на думку автора, потрібно реагувати? чи погоджуюсь я на це?

Дія 5. Навчаємо інших**Чому діяти?**

Кожна людина є джерелом інформації — знань, досвіду, вмінь, — і ви не виняток, а отже, можете передавати свої знання і вміння іншим.

Як діяти?

Замість того, щоб дати однокласникові списати домашнє завдання, спробуйте пояснити йому матеріал.

Проведіть бесіду з молодшими школярами на тему, що вам цікава.

Організуйте гурток у школі чи за місцем проживання, де навчайте того, що ви вмієте та знаєте найкраще, однолітків і молодших дітей.

Створіть інформаційний лист, газету, де розповідайте про все цікаве, про що ви дізналися.

Виступіть у ролі асистента вчителя/вчительки: допоможіть провести урок.

Дія 6. Дізнаємося, де, крім школи, можна навчитись чогось цікавого чи корисного

Чому діяти?

Навколо вас існує безліч можливостей для навчання поза офіційною системою освіти. Гуртки, курси (зокрема, он-лайн) і дистанційне навчання, бібліотеки й аудіокнижки, диски з інформацією, блоги й навчальні сайти, а також безліч інших варіантів. Людина, яка хоче дізнатись про щось нове, завжди знайде, де вдовольнити своє прагнення інформації.

Як діяти?

- ♦ Дізнайтеся, чи існують поблизу секції, об'єднання, гуртки за інтересами: у школі, будинку творчості, позашкільних закладах тощо.
- ♦ Сформулюйте для пошуку в Інтернеті запит про дистанційні курси у сфері, що вас цікавить (наприклад, зі створення власного сайту), та знайдіть інформацію.
- ♦ Дізнайтеся про громадські та інші організації, які проводять тренінги у вашій місцевості.
- ♦ Виберіть цікавий вам напрям і спробуйте іншу форму навчання. Можна запропонувати учням навести ще конкретні кроки, пояснивши, чому і як варто так діяти.

Відведіть на цю роботу до 10–12 хв.

Попросіть учнів індивідуально протягом 2–3 хв. скласти особистий план дій на майбутній місяць, обравши ті з них, які вони вважають найефективнішими. Підкресліть, що вітаються всі нові пропозиції.

Запропонуйте учням представити свої плани групі. За бажанням вони можуть презентувати свої плани класові.

Підсумкова частина

Запропонуйте учням визначити на основі наведених нижче критеріїв, наскільки ефективно вони використовують у житті різні можливості чогось навчитися:

- ♦ *завжди знаю, де та як можна навчатись, і знаходжу спосіб, як це зробити;*
- ♦ *знаю, де та як можна навчитися, але не завжди знаходжу;*
- ♦ *знаю, де я можу навчитися, але не вмію використовувати ці способи навчання;*
- ♦ *не знаю, де та як я можу навчитися того, чого мені хотілося б.*

Попросіть їх озвучити свої думки у загальному колі. Вислухайте стільки учнів, скільки вистачить часу до закінчення заняття.

ЗМІСТ

Топузов Олег. Виховуємо людину, яка вміє змінюватися сама і змінювати цей світ (<i>Замість передмови</i>)	3
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. 10–11 класи	
Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти	5
Пояснювальна записка	5
Синхронізація курсів історії України та всесвітньої історії в 10–11 класах	8
Історія України (1914–1945 рр.) 10 клас	10
Всесвітня історія (1914–1945 рр.) 10 клас	25
Історія України (1945–2017 рр.) 11 клас	38
Всесвітня історія (1945–2017 рр.) 11 клас	54
ІСТОРІЯ: УКРАЇНА І СВІТ 10–11 класи	
Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів	66
Пояснювальна записка	66
Історія: Україна і світ (1914–1945 рр.) 10 клас	74
Історія: Україна і світ (від 1945 р. до сучасності) 11 клас	93
ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА	
Навчальна програма інтегрованого курсу для 10 класів загальноосвітніх навчальних закладів	115
Пояснювальна записка	115
ПРАВОЗНАВСТВО 10–11 класи	
Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (<i>профільний рівень</i>)	147
Пояснювальна записка	147
ЗМІСТ ПРОГРАМИ	
10 клас. Блок I. Основи теорії держави і права	159
11 клас. Блок II. Основи публічного права України	173
МЕТОДИЧНИЙ КОМЕНТАР	
ПОМЕТУН Олена, ГУПАН Нестор. Розвиток критичного мислення учнів На уроках історії засобами підручника	196
МЕТОДИЧНИЙ КОМЕНТАР	
ПОМЕТУН Олена, РЕМЄХ Тетяна. Починаємо новий предмет «Громадянська освіта». 3 практичних занять	204

Оріон